

**T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER
ANA BİLİM DALI
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER
PROGRAMI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**ALMANYA'DA YAŞAYAN ÜÇÜNCÜ NESİL
TÜRK KÖKENLİ BİREYLERDE KİMLİK ALGISI**

**ASLIHAN YURDAKUL
14716007**

**TEZ DANIŞMANI
Prof. Dr. ÖMER ÇAHA**

**İSTANBUL
2018**

**T.C.
YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER
ANA BİLİM DALI
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER
PROGRAMI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**ALMANYA'DA YAŞAYAN ÜÇÜNCÜ NESİL
TÜRK KÖKENLİ BİREYLERDE KİMLİK ALGISI**

**ASLIHAN YURDAKUL
14716007**

**TEZ DANIŞMANI
Prof. Dr. ÖMER ÇAHA**

**İSTANBUL
2018**

YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER
ANA BİLİM DALI
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER
PROGRAMI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ALMANYA'DA YAŞAYAN ÜÇÜNCÜ NESİL
TÜRK KÖKENLİ BİREYLERDE KİMLİK ALGISI

ASLIHAN YURDAKUL
14716007

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih: 0309.2018

Tezin Savunulduğu Tarih: 21.09.2018

Tez Oy Birliği / Oy Çıktığı ile Başarılı Bulunmuştur

Unvan Ad Soyad	İmza
Tez Danışmanı	: Prof. Dr. Ömer GAHA
Jüri Üyeleri	: Doç. Dr. Alim YILMAZ
	Prof. Dr. Mehmet AKİF OKUR

İSTANBUL
EYLÜL 2018

ÖZ
ALMANYA'DA YAŞAYAN ÜÇÜNCÜ NESİL TÜRK KÖKENLİ
BİREYLERDE KİMLİK ALGISI
Aslıhan Yurdakul
Eylül, 2018

Bir aidiyet sorunu olan kimlik, içinde bulunduğu toplumsal ve kültürel ilişkilerin ve ayrıca geçmişten günümüze ortaya çıkan tarihsel durum ve süreçlerin tamamından etkilenererek kendini inşa eder. Bu bağlamda önemli kültürel ve toplumsal sonuçları olan göç süreçlerinin kimliğin inşasında oynadığı büyük rol, yadsınamaz bir gerçektir. İkinci Dünya Savaşı sonrasında yükselişe geçen uluslararası göç de hem göç alan hem de veren ülkeler için kayda değer toplumsal ve kültürel sonuçlar doğurmuş; bunun yanı sıra kimlik tartışmalarını da beraberinde getirmiştir. Bu çalışmanın amacı; 1961 yılından itibaren Almanya'ya yönelik Türk işçi göçü hareketinin öngörülmeleyen bir sonucu olarak bugün Almanya'da yaşayan, eğitim gören ve bu toplumun bir parçası olan Türk kökenli üçüncü nesil bireylerin sahip olduğu kimlik algısını araştırmaktır. Kimlik inşasında ön koşul, her zaman bir "öteki"ne duyulan ihtiyaçtır. Hiçbir kimlik aidiyeti, kendisinden farklılıklarının bulunduğu ve aynı zamanda asgari düzeyde benzerliklerde bulunduğu bir Öteki olmadan var olamaz. Dolayısıyla, Almanya'da yaşayan Türk kökenli bireylerin kendi kimliklerini inşa etmesinde de Öteki önemli bir yer taşımıştır. Ancak günümüzde üçüncü neslin, kendileri için Öteki olan Alman kimliğini, bu ülkeye ilk göçü gerçekleştiren akrabalarının aksine, kendilerinden tamamen farklı bir noktada konumlandırmadığı; kimliklerini inşa sürecinde Alman kimliğine de yer verdikleri gözlemlenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Türk işçi göçü, uluslararası göç, ulusötecilik, transnasyonalizm, kimlik.

ABSTRACT
IDENTITY PERCEPTION OF THIRD GENERATION TURKISH ORIGIN
INDIVIDUALS LIVING IN GERMANY

Aslihan Yurdakul
September, 2018

Identity, which is a problem of belonging, is constructed through being influenced by the social and cultural relations it exists in, as well as the historical events and processes that emerge from past to present. In this context, it is undeniable that immigration processes that have significant cultural and social consequences play a crucial role in the formation of identity. Thus, the international migration flows that started to rise in the wake of Second World War has resulted in significant social and cultural consequences for both sending and migration-receiving countries; as well as identity discussions. The purpose of this study is to investigate the identity perception of the third generation Turkish migrants who live in Germany, take their education in this country and are a part of this society today, as an unforeseen consequence of Turkish labour migration to this country starting from 1961. . The prerequisite in identity construction is always the need for an "other". No identity belonging can exist without an Other from which it has differences as well as similarities they both share at the minimum level. Naturally it has an important place in Turkish migrants' identity construction, as well. However, it is now observed that unlike their elder relatives who made the first immigration to Germany, the third generation does not place German identity, which is the "other" for themselves, in a place completely different from theirs; in fact, includes it in constructing their own identity.

Key Words: Turkish labour migration, international migration, transnationalism, identity, transnational identity.

İÇİNDEKİLER

ÖZ	iii
ABSTRACT	iv
İÇİNDEKİLER	v
1. BÖLÜM: GİRİŞ	1
1.1. Araştırmanın Konusu ve Sorunsalı	2
1.2. Yöntem ve Kapsam	3
1.3. Araştırmanın Tasarımı	5
2. BÖLÜM: KİMLİK; KURAMSAL ÇERÇEVE VE KİMLİK TÜRLERİ	8
2.1. Kimliğin Tanımı.....	8
2.2. Kimliğin İnşası	10
2.3. Sosyal Kimlik.....	12
2.4. Bireysel Kimlik	14
2.5. Kolektif Kimlik	16
2.5.1. Kolektif Kimlik ve Kültür	17
2.5.2. Ulusal Kimlikler.....	21
3. BÖLÜM: GÖÇ SÜREÇLERİ, TEMEL YAKLAŞIMLAR VE TÜRK İŞÇİ GÖÇÜ	22
3.1. Göç Teorileri	24
3.2. Göç Türleri	26
3.2.1. Uluslararası Göç.....	27
3.3. Küreselleşme Sürecinde Göç Ve Kimlik	30
3.3.1. Küreselleşmenin Kimliğe Etkisi	31
3.3.2. Küreselleşmenin Göçe Etkisi: Ulusötesi Toplumsal Alan.....	33
3.4. Almanya'ya Hoşgeldiniz: Türk İşçi Göçünün Tarihçesi	35
3.4.1. II. Dünya Savaşı Sonrası Türkiye'den Avrupa'ya Göç Hareketleri	36
3.4.2. Yerleşikliğe Geçiş: Almanya'nın Yeni Sakinleri Türkler.....	37

3.4. Almanya'ya Hoşgeldiniz: Türk İşçi Göçünün Tarihçesi	35
3.4.1. II. Dünya Savaşı Sonrası Türkiye'den Avrupa'ya Göç Hareketleri	36
3.4.2. Yerleşikliğe Geçiş: Almanya'nın Yeni Sakinleri Türkler.....	37
3.4.3. Göç Politikaları ve Vatandaşlık Sorunu	39
4. BÖLÜM: ALMANYA'DA YAŞAYAN TÜRK KÖKENLİ ÜÇÜNCÜ NESLİN KİMLİK ALGISI.....	43
4.1. Üçüncü Neslin Kültürel Yaklaşımları	44
4.1.1. Anadil ve Dil Kullanımı.....	44
4.1.2. Dine Yaklaşım.....	46
4.1.3. Kültürlere Hissedilen Yakınlık	47
4.2. Türkiye ile Kurulan Bağlar	53
4.3. Sosyal Çevre Tercihleri.....	55
4.3.1. Aile Yapısına İlişkin Görüşler	57
4.3.2. Sosyal İlişkiler.....	59
4.4. Kimliğe Bakış	62
4.5. Göçmen kökenli bireylerin Türkiye ve Almanya'da algılanış biçimleri	66
4.5.1. Alman toplumunda Türkiye kökenlilere karşı tutum ve İslamofobia	67
4.5.2. Türkiye Toplumunun Göçmen Kökenlilere Yaklaşımı.....	72
5. BÖLÜM: GÖÇ SÜRECİNDE ÜÇÜNCÜ NESİL: ULUSÖTESİ AİDİYETLER VE ÖTEKİ KONUMUNDAKİ ULUSLAR.....	75
5.1. Kimlik Ve Kültür Arasındaki Bağ	75
5.1.1. Çift Dilli Üçüncü Nesil	75
5.1.2. Dini Ve Kültürel Yakınlıklar	76
5.2. Üçüncü Neslin Öteki İle İlişkisi.....	77
5.3. Ulusal Kimlikten Ulusötesi Kimliğe.....	79
5.4. Misafirlikten Göçmen Aidiyetine	82
5.5. En Tanıdık Yabancılar: Almancılar	83
5.6. İki Farklı Toplum, İkili Bir Yaşam Biçimi	84
6. BÖLÜM: SONUÇ	86
KAYNAKÇA	90
EKLER.....	96
ÖZ GEÇMİŞ.....	99

1. BÖLÜM: GİRİŞ

İnsanlık, tarih boyunca farklı nedenlerle yer değiştirmiş, kendisine yeni yaşam alanları aramıştır. Göç adı verilen bu yer değiştirme durumu kimi zaman savaş, salgın hastalıklar, afetler, yıkımlar gibi nedenlerden; kimi zamansa sadece yeni yerler keşfetme isteğinden kaynaklanmıştır (Pries, 1999, 1). Ancak nedenleri farklılık gösterse de, göçün, insanın yeryüzünde bulunduğu süre boyunca var olduğu bir gerçektir.

Bireylerin sınırları içinde yaşadığı ülkeleri değiştirmesi anlamına gelen uluslararası göç, özellikle geçtiğimiz yüzyılda gelişen ulaşım olanaklarıyla birlikte büyük ölçüde artmaya başlamıştır. Göç eden bireylerin genel itibariyle daha yüksek gelir elde etme, daha refah koşullara sahip bir yaşam sürebilme gibi arzularla yöneldiği uluslararası göç, bilhassa İkinci Dünya Savaşından sonra yükselişe geçmiştir. Bunun nedeni, sanayisi ve ekonomisi hızlı bir gelişim süreci izleyen ülkelerin gelişmemiş ülkelere iş gücü göçü almaya başlamasıdır. Tarımda yaşanan teknolojik gelişmeler, bunun kırsalda yaşayan çiftçilerin iş bulmada sıkıntı yaşamalarıyla sonuçlanması, gelişmiş ülkelerin ucuz işgücüne ihtiyaç duyması, geri kalmış olan ülkelerin istihdam sorunlarını çözmek istemesi, İkinci Dünya Savaşı sonrasında artan uluslararası göçün temel nedenleri arasındadır. Tüm bunlar istihdam sorunu yaşayan ülkeler ile iş gücüne ihtiyaç duyan ülkeler arasında ikili göç antlaşmalarının yapılmasına neden olmuştur.

Uluslararası göç, göç eden bireylere dair kimlik tartışmalarını da beraberinde getirmiştir. Bugün sosyal bilimlerde, göç ve kimlik sıklıkla birlikte ele alınan iki kavramdır. Kimlik, doğası gereği, inşa sürecinde bir *Öteki*'ne ihtiyaç duyar. Ben'in oluşumu başkalarını gerektirir ve ben kimliği bu başkalarından farklılıkları ve onlarla benzerlikleri üzerinde yükselir.

Göç sürecinde ise göç edilen yer, Öteki'nin hazır ve yaygın bir şekilde var olduğu bir yerdir. Bu durum, uluslararası göçte daha da belirginleşir. Bunun nedeni, kişilerin

kendi sahip olduklarından farklı bir kültür, dil ve yaşam tarzının benimsendiği bir yere yerleşiyor olmalarıdır. Biz ve onlar ayrımının en güçlü olduğu göç türü, uluslararası göçtür.

1.1. Araştırmanın Konusu ve Sorunsalı

İkinci Dünya Savaşının ardından sanayisini hızlandırabilmek adına yabancı işgücüne ihtiyaç duyan ülkelerden biri de Almanya olmuştur. Bu nedenle Türkiye ile 1961 yılında bir antlaşma gerçekleştirmiş ve ülkeye *gastarbeiter* yani misafir işçi alımına başlamıştır. Türkiye dışında başka ülkelerden de aldığı iş gücü düşünüldüğünde, Almanya'nın bu dönemde yaptığı antlaşmaların, ülkenin bir göç ülkesi olma yolunda ilerlemesinin ilk adımları olduğu söylenebilir. Türkiye'nin yurtdışına işçi göndermedeki amacı ise ülke içinde baş gösteren işsizlik sorununu çözebilmek ve döviz geliri sağlamak olmuştur. Türkiye, yurtdışına giden misafir işçilerin ileride ülkeye geri dönüp yatırım yapacaklarını; Almanya ise bu işçilerin hedeflenen sınai gelişmenin sağlanmasının ardından ülkelerine geri döneceklerini düşünmüş ve antlaşmaları bu yönde gerçekleştirmiştir. Ancak göçmen işçilerin geleceği, düşünülenin aksi yönünde ilerlemiştir. Bugün Almanya'da sayıları milyonlarla ifade edilen bir Türkiye kökenli topluluk yaşamaktadır.

Bu çalışmada; söz konusu yıllarda Almanya'ya göç etmiş olan Türk işçilerin torunlarının oluşturduğu Almanya'da yaşayan üçüncü nesil Türkiye kökenlilerin kimlik algılarının araştırılması amaçlanmaktadır. Birinci ve ikinci nesil Türkiye kökenli bireylerin Alman toplumuna adaptasyonu ile ilgili çalışmalar yapılmış olsa da, üçüncü nesil bireylerin kendilerini tanımladıkları kimlik aidiyetiyle ilgili çalışmalar kısıtlıdır.

Almanya'ya ilk giden Türk işçiler, çalışacakları kentlere vardıklarında kendilerinininkinden neredeyse tamamen farklı bir yaşam ve kültür ortamıyla karşılaşmışlardır. Onların Öteki'si Alman kimliği, kültürü, dili, dini ve yaşam biçimi olmuş; bu Öteki, onların "ben" kimliklerinde de önemli bir yer tutmuştur. Almanya'ya yönelen Türk göçünde bir dönüm noktası olan "Aile Birleşme Yasası" (1974) Türk işçilerin eş ve çocuklarının da ülkeye girmelerini sağlamış; bu şekilde Almanya'da yaşayan göçmen topluluğuna ikinci nesil de katılmıştır. Çalışmanın kapsamını oluşturan üçüncü nesil bireyler ise, Almanya'da doğan, aileleri için Öteki konumunda bulunan Almanlar ile birlikte aynı tedrisattan geçen ve kendi ailelerine

oranla sosyal çevrelerinde Öteki'ne daha fazla yer veren kişilerdir. Bu durumda Ben kimliğinin inşasında Öteki'nin rolünün değişip değişmediği bu çalışmanın da temelini oluşturan bir sorudur. Kimlik inşası, Öteki ile farklılıklar üzerinde yükselir. Ancak uluslararası göçte Ben ve Öteki aynı toplumda bir arada bulunmak durumundadır ve Almanya'ya yönelik Türk göçü örneğinde, ilk yıllarda Türkler her ne kadar kendi kabuklarına çekilmiş olsalar da, üçüncü nesil için durum bundan daha farklıdır. İlk giden Türk işçilerin Almanlarla iletişimi çok daha sınırlıyken, üçüncü nesil söz konusu Öteki toplumunun içine doğmuş ve tüm yaşamını onunla yan yana geçirmiştir.

Bu çalışmada ise; yukarıda belirtildiği üzere, üçüncü neslin Ben kimliğinin inşasında Öteki'nin rolü araştırılmıştır. Çalışmada cevap aranan başlıca soru; Almanya'da yaşayan üçüncü nesil Türkiye kökenli bireylerin kimlik inşasının, Öteki'nin unsurlarının aktif rol aldığı bir senteze dönüşüp dönüşmediğidir. Bu bağlamda üçüncü neslin kimlik algısının ne ve nasıl olduğunun öğrenilmesi hedeflenmektedir. Bu iki temel sorunun yanı sıra bireylerin kendilerini hangi kültüre yakın ve hangi topluma ait hissettikleri de yine araştırılması amaçlanan alt sorulardır. Ayrıca Almanya'da yaşayan üçüncü nesil Türkiye kökenlilerin kimlik algılarının Alman ve Türk toplumlarının gözünde nasıl algılandığı da çalışmada yanıt aranan başka bir alt soru olmuştur.

1.2. Yöntem ve Kapsam

Çalışmanın teorik bölümlerinde araştırma için bir arka plan oluşturulmaya çalışılmış; bu amaçla kimlik ve göç kavramlarının bir analizinin sunulması hedeflenmiştir. Bunun için ilgili literatürün detaylı taraması yapılmıştır.

Çalışmanın bulguları, Almanya'da yaşayan üçüncü nesil Türkiye kökenlilerle yapılan derinlemesine mülakat (bkz: Ek 1) yöntemiyle elde edilmiştir. Bu noktada öncelikle örnekleme tanımak anlamlı olacaktır: 1960'lı yıllarda Türkiye'den Almanya'ya yönelen ilk göç hareketleri boyunca bu ülkeye giriş yapan Türk işçiler, Almanya'da Türkiye kökenlilerin birinci nesli olarak bilinmekte ve literatürde de bu şekilde adlandırılmaktadır. Daha sonra yürürlüğe konan aile birleşme yasası ile birlikte işçilerin eşleri ve çocukları da Almanya'ya göç etmiş, bu vesile ile Almanya'daki Türkiye kökenliler arasında bir ikinci nesil de oluşmuştur. Türk işçilerin küçük yaşlarda Almanya'ya göç eden yahut bu ülkede doğan çocuklarının evlenmesi ile

dünyaya gelen bireyler ise Almanya'daki Türk kökenlilerin üçüncü neslini oluşturmaktadır. Günümüzde, Almanya'daki üçüncü nesil Türk kökenliler, bu ülkede doğmuş, burada eğitim almış veya eğitimlerine devam etmekte olan genç bireylerdir.

Çalışmada on kadın ve on erkek olmak üzere toplamda yirmi kişi (bkz: Ek 2) ile görüşme sağlanmıştır. Örnekleme oluşturan kadın ve erkek sayısının eşit olmasına dikkat edilmiş; bu şekilde alınacak yanıtlarda cinsiyete bağlı farklılıkların araştırmanın bulgularını etkilememesi amaçlanmıştır. Görüşülen kişilerin yaşları 19-26 yaş aralığında değişmektedir. Bunun nedeni; 1960'lı yıllarda Almanya'ya göçen Türk işçilerin torunlarının şu an genç bireyler olması ve yaşlarının da genellikle bu aralıkta yoğunlaştığının gözlemlenmiş olmasıdır. Bunun yanı sıra mülakat yapmak için reşit olma şartı aranmış, bu da araştırmacının 18 yaş üstü bireylerle görüşmesini ifade etmiştir.

Katılımcılar seçilirken dikkat edilen temel özellik, hepsinin Almanya'da doğmuş, bu ülkede büyümüş ve yine burada eğitim almış olmalarıdır. Katılımcılar arasında Türkiye doğumlu veya Türkiye'de eğitim hayatına devam eden kimse bulunmamaktadır. Örneklemin belirlenmesinde kartopu yöntemi kullanılmış, bu sayede Almanya'nın farklı eyaletlerinden kişilerle görüşme sağlanabilmiştir. Katılımcıların ikamet etmekte oldukları şehirler Albstadt, Düsseldorf, Frankfurt, Cuxhaven, Hamburg, Würzburg, Berlin, Duisburg, Mannheim, Stuttgart, Bochum ve Essen'dir. Katılımcıların hem Türk gettolaşmalarının yoğun olduğu şehirlerden hem de Türkiye kökenli nüfusun az olduğu, gettolaşmanın bulunmadığı ve orta sınıfın yaşadığı kırsal kesimlerden seçilmesine dikkat edilmiştir. Mannheim, Berlin, Stuttgart, Hamburg, Frankfurt, Essen ve Bochum Türk gettolaşmalarının ve Türk mahallelerinin bulunduğu şehirlerdir. Albstadt ve Cuxhaven ise Türkiye kökenli nüfusun daha seyrek bulunduğu kırsal bölgelerdir. Ayrıca Hamburg ve Frankfurt gibi şehirlerin de Türkiye kökenli nüfusun yoğun bulunmadığı kırsal kesimlerinde yaşayan katılımcılar da yine örnekleme dahil edilerek, bir denge sağlanmaya çalışılmıştır. Şehirlerin tamamı Almanya'nın batısında yer almakla birlikte; örnekleme Doğu Almanya'da yaşayan Türkiye kökenliler dahil edilememiştir. Bunun nedeni; 1960'lı ve 1970'li yıllarda yaşanan Türk işçi göçünün 1989 yılında Berlin Duvarının yıkılmasına kadar geçen sürede gerçekleşmiş ve işçilerin bu sürede Batı Almanya'ya yerleşmiş bulunmalarıdır. Nitekim günümüzde de Türkiye kökenliler, daha çok Batı Almanya'da yaşamaktadır.

Çalışmanın bulgularının başlangıçta yüz yüze mülakata dayalı anket ve derinlemesine mülakat ile elde edilmesi amaçlanmıştır; ancak araştırmacının vize engeline takılması nedeniyle anketler gerçekleştirilememiş, mülakatlar ise çevrimiçi görüntülü konuşma şeklinde gerçekleştirilmiştir. Otuz dakikadan bir saate kadar farklı sürelerde yapılan görüşmeler, tek oturumda gerçekleşmiş, ses kayıt cihazıyla kayıt altına alınmış ve ardından bu kayıtlar deşifre edilmiştir. Analizlerin yapıldığı bölümde katılımcıların mülakat sorularına verdiği yanıtlara yer verilirken parantez içinde önce cinsiyetleri, sonra yaşları belirtilmiştir.

Mülakat soruları beş bölümden oluşmaktadır. İlk üç bölümde kültür ve kimlik arasındaki bağ kurulmak istenmiştir. Bu bölümlerde sırasıyla dil, din ve kültür ile ilgili sorular sorularak katılımcıların Türk ve Alman kültürlerinin kendi kimlikleri üzerindeki etkisi irdelenmiştir. Dördüncü bölümde sosyal çevre ile ilgili sorular sorularak katılımcıların kimlik aidiyetlerinin kurdukları sosyal ve özel ilişkilere ne derece yansıdığı araştırılmaktadır. Beşinci bölümde katılımcılara kendilerini tam olarak hangi kimliğe ait hissettikleri, bu kimliğe ait hissetmelerinin nedenleri ve kendi kimliklerinin Alman toplumunca nasıl algılandığı sorulmuştur. Son bölümde ise, katılımcılardan Türk ve Almanların yaşam biçimleri, aile yapıları, sosyal ilişkileri ve iş ilişkileriyle ilgili gözlemlerini aktarmaları istenmiştir; kendilerini Türk ve Alman toplumlarına ait hissedip hissetmedikleri sorulmuştur. Ayrıca bu toplumlarda göçmen kökenlerinden dolayı yaşadıkları olumlu ya da olumsuz durumlar olup olmadığı öğrenilmek istenmektedir. Mülakatlar sırasında katılımcılardan daha açık yanıtlar alabilmek adına kendilerine bazı ek sorular da yöneltilmiştir.

1.3. Araştırmanın Tasarımı

Çalışmada toplamda altı bölüm bulunmaktadır. İlk ve son bölümler giriş ve sonuç bölümleridir. Çalışmanın ikinci ve üçüncü bölümünde ilgili literatürün analizine ve Türk işçi göçünün tarihi arka planına; dördüncü ve beşinci bölümlerde ise gerçekleştirilen mülakatlara ve bunların değerlendirilmesine yer verilmiştir.

İkinci bölümde kimlik kavramının etraflı bir tartışması sunulmuştur. Bu bölüm çalışmanın kuramsal temelini oluşturmaktadır. Bu bağlamda ilk olarak kavram tanımlanacak ve inşa süreci detaylandırılacaktır. Almanya'da yaşayan Türkiye

kökenli bireylerin kimlik algısını anlamak için, kimliğin inşa sürecinde Öteki ile kurduğu ilişkinin kavranabilmesi gerekmektedir.

Kimliğin inşa sürecinin ardından kimlik türlerine yer verilmiştir. Kimlik kavramının tam anlamıyla anlaşılabilmesi için sosyal ve bireysel kimliklerin kapsamları, oluşumları ve etkileri tartışılmıştır. Ayrıca çalışma, Almanya toplumunda yaşayan Türkiye kökenli topluluğun kimlik algısıyla ilgili olduğu için kolektif kimlik kavramı da ayrıntılı biçimde ele alınmıştır. Ben kimliğinin bireysel, sosyal ve kolektif yönlerinin anlaşılması; Almanya’da yaşayan üçüncü nesil Türkiye kökenli bireylerin kimlik algısının araştırılması açısından önem arz etmektedir. Çünkü bunlar kavrama içkin özelliklerdir. Kimlik başlığı altında en son ele alınacak kavram ise ulusal kimlik olmuştur.

Üçüncü bölümde, çalışmanın kuramsal alt yapısının diğer ayağı olan göç olgusu işlenmiştir. Göçe dair genel bir teorinin bulunmaması ile birlikte; olgunun farklı boyutlarını inceleyen teoriler mevcuttur. Bu çalışmada da Almanya’ya yönelen Türk işçi göçünün anlaşılmasını sağlayacak iki teoriye yer verilmiştir. Bunlardan ilki “merkez-çevre” olarak da bilinen “dünya sistemi teorisi”; diğeri ise “göç ağları teorisi”dir. Almanya’ya yerleşen Türklerin göç etme nedenleri dünya sistemi teorisi ile, orada sürdürdükleri yaşam ise göç ağları teorisiyle açıklanmaya çalışılmıştır.

Türk işçilerin Almanya’ya göçü, bir uluslararası göç türüdür. Bu nedenle, göç türlerinin açıklandığı başlıkta uluslararası göç ayrıca ele alınmıştır. Uluslararası göç, çok boyutlu bir konudur. Göç edilen ülke toplumuna etkisi, bu bağlamda hükümetlerce benimsenen politikalar ve göçmenlerin yaşamlarını sürdürme biçimleri uluslararası göçün boyutları arasında yer almaktadır ve dolayısıyla uluslararası göç başlığı altında bu konulara değinilmesi önem arz etmektedir.

Üçüncü bölümün bir sonraki başlığında küreselleşmenin kimlik ve göç üzerindeki etkileri araştırılacaktır. Küreselleşme, bugün etkileri her alanda hissedilen oldukça güçlü bir olgudur. Dolayısıyla küreselleşmenin kimlik tartışmalarına ve göçün yaşanış biçimlerine etkisi de azımsanmayacak ölçüdedir. Bu durum, özellikle uluslararası göç söz konusu olduğunda geçerlidir. Çünkü küreselleşme, her geçen gün ülkeler arası sınırların önemini azaltmakta, uluslararası göçünse ulusötesi bir nitelik kazanmasına neden olmaktadır. Aynı zamanda ulusal kimlikleri de etkileyen

bu olgunun incelenmesi, katılımcıların içinde buldukları ortamı ve sahip olduğu kimlik algısını anlamak adına önemlidir.

Göçe dair teorik yaklaşımların ardından ise Türk işçi göçünün tarihçesi ele alınmış, İkinci Dünya Savaşı sonrası Türkiye'den Avrupa'ya yönelen göç hareketleri incelenmiş; daha sonra da Türk işçilerin Almanya'ya göç süreci ve bunun dönüm noktaları anlatılmıştır. Almanya'daki Türkiye kökenli topluluğu geçmişten bu yana yakından ilgilendiren bir husus olan Alman hükümetinin göç politikaları ve vatandaşlık sorunu ise bu bölüm altında yer alan son başlıktır.

Dördüncü bölümde yapılan araştırmanın aktarılması hedeflenmektedir. Burada yapılan mülakatlar incelenip analiz edilmiş; aynı zamanda mülakatta yer verilen sorular açıklanmıştır. Mülakat toplamda beş bölümden oluşmaktadır. Her bir bölümde kimliğin farklı yönleri ele alınmak istenmiş, bölümlerin soruları bu bağlamda hazırlanmıştır. Katılımcıların mülakat süresince kendilerine yöneltilen sorulara verdikleri yanıtlar da, bu bölümlere tekabül eden ayrı başlıklarda ele alınmıştır. Bu başlıklarda kimlik algısına içkin olan dil, din, kültür, sosyal çevre tercihi, kimliğe bakış ve etnisite konuları sırasıyla ele alınmış; katılımcıların bu hususlar hakkındaki görüşleri aktarılıp incelenmiştir. Katılımcıların ifadelerinin değiştirilmeden aktarılacağı bu bölümlerde ortak ve farklı ifadelere yer verilmiştir.

Beşinci bölümde ise çalışmanın teorik çerçevesi ile ampirik kısmının birlikte yorumlanması hedeflenmektedir. Bu bağlamda, mülakatlarda katılımcılardan alınan yanıtlar, teorik bölümlerde ele alınan kuramsal yaklaşımlar çerçevesinde değerlendirilmiş; üçüncü nesil bireylerin kimlik algısının ne ve nasıl olduğu sorusuna bu kapsamda yanıt aranmıştır. Çalışmanın tüm temel ve alt sorularının yanıtları, değerlendirme bölümünde cevaplanmıştır.

2. BÖLÜM:

KİMLİK; KURAMSAL ÇERÇEVE VE KİMLİK TÜRLERİ

Kimlik, kişinin ya da belli bir grubun kendisiyle ilgili sahip olduğu algısıdır. Bu algı, kişiyi ya da grubu başkalarından ayıran farklılıklar ve başkalarıyla olan benzerliklerden oluşur ve aynı zamanda kendilerine yöneltilen “Kimsiniz?” sorusuna da cevap verir.

Bu bölümde öncelikle kimlik kavramının tanımı yapılacak, “Kimsiniz?” sorusuna verilen yanıtın değişkenliği ve inşa süreci irdelenecektir. Kimlik aidiyetler kadar farklılıklarla da ilgilidir. Bu nedenle Ben’in Öteki ile kurduğu ilişkinin üzerinde durulacak ve ardından kavramın bireysel ve sosyal yönleri tartışılacaktır. Kimlik kavramını kavrayabilmek, onunla yakından ilişki içinde olan farklı olguları da anlamayı gerektirir. Bu bakımdan kültür, bu bölümde yer verilecek olan bir diğer tartışma konusu olacaktır.

2.1. Kimliğin Tanımı

Bireyler ve gruplar, kim olduklarını ifade ederken kendilerine dair belirli sınırlar çizer. Bu bakımdan kimlik bir ihtiyaçtır. Zygmunt Bauman (1998, 19), kimliğin bu özelliğine dikkat çekerek, onu belirsizlikten kaçış olarak tanımlar. Bir diğer açıdan ise kimlik olgusu, insanın kendini kavrayışının bir ifadesidir. Ancak bu kavrayış ve kendinin bilincine varma eylemi aniden ortaya çıkmaz; insanın gelişim süreci içinde bu kavrayış da gelişir (Bilgin, 2007, 18). Başka bir ifadeyle kimlik, kendimizle ilgili sahip olduğumuz fikirlerin tamamıdır. Ve kimliğimizle ilgili algımız da, bu fikirler gibi zaman içinde değişiklik gösterebilir. Bu açıdan bakıldığında kavramın sabit ve durağan bir özellik taşımadığını ifade etmek yanlış olmayacaktır. Jonathan Rutherford (1998, 25), kimliğin asla durağan bir konum olmadığını, geçmişin ve geleceğin izlerini taşıdığını anlatır. Buna göre kimlik, yaşam anlatısında kesin olmayan, geçici bir noktadır. Claude Dubar da Rutherford’a benzer şekilde her kimliğin geçmişin izlerini taşıdığını vurgular. Kimliğin açıklanmasında bireyin

sosyal kategorilere aidiyetinin yanı sıra, yaşam öyküsü de ele alınmalıdır (Dubar, 1991, 7'den aktaran Bilgin, 1998, 89). Bu bakımdan kimlik; bireyin kendisiyle birlikte yaşayan, değişen, gelişen bir olgudur.

Kimliğin değişkenliğinin bir diğer nedeni ise, içinde barındırdığı aidiyet olgusudur. Birey kim olduğunu ifade ederken, ait olduğu toplumsal yapılanmalara başvurur. Bireyin sahip olduğu kimlikler, sosyal yapıları oluşturan benzerlikler ve farklılıklar üzerinden tanımlanır. Dolayısıyla bu yapılar değişime uğradığında kimliğin de bu değişimden etkilenmesi kaçınılmazdır (Karaduman, 2010, 2887).

Kimliğin toplumsal yapılarla arasındaki bu güçlü bağ, onun aynı zamanda çok boyutlu bir kavram olmasını sağlar. Birey aynı anda birden fazla toplumsal yapılanmaya ait olduğu için, birden fazla kimliğe de sahiptir. Sibel Karaduman (2010, 2887), bununla ilgili olarak her birimizin içimizde bağlılık için savaşıyor, potansiyel olarak çelişik bir dizi kimlikle yaşadığımızı ifade eder. Bu bakımdan kimlik, başkalarıyla ortak yönlerimizin bize sağladığı aidiyet duygusuyla iç içedir. Öte yandan aidiyetler söz konusu olduğunda benzerlikler kadar farklılıklara da vurgu vardır. Bunun nedeni bireyin kim olduğunu anlatırken kendini başkalarından farklı kılan özelliklerine de yer vermesidir. Jeffrey Weeks (1998, 85) bunu kimliğin bazı insanlarla nelerinizin ortak olduğuna ve sizi başkalarından neyin farklılaştırdığına ilişkin bir aidiyet sorunu olarak tanımlar.

Kimlik ve aidiyet konusunda farklılıklara olan vurgunun nedeni; her özdeşlik alanının öyle olmayana, yani *ötekine* göre oluşturulup konumlandırılmasıdır (Kılıçbay, 2003, 156). Bu noktada ne olduğundan ziyade ne olunmadığı önem taşır (Sönmez-Selçuk, 2012, 80). William E. Connolly'ye göre (2002, 65-66); güçlü bir kimlik, farklılıkları Öteki olarak kurar ve var olabilmek için bu farklılıklara ihtiyaç duyar. David Buckingham (2008, 1), bununla ilgili olarak kimlik kavramının benzerliklerle birlikte farklılıkları da içermesinin kavramın kendisinden paradokslu bir yapısı olduğu anlamına geldiğini ifade eder. Ancak Nuri Bilgin (1996, 202), bu paradoksal yapıyı kişisel kimlik açısından, özdeşleşme kavramının karmaşıklığıyla açıklamaktadır: Psikolojik düzeyde özdeşleşme oldukça karmaşık birtakım mekanizmalara sahip olduğu için, kişisel kimlik gibi farklılık duygusu boyutu içeren bir olguda da etkili olması şaşırtıcı değildir.

Sonuç olarak kimlik, bireyi kimi zaman diğerlerinden farklılaştıran, kimi zamansa diğerleri ile benzeştiren bir araç işlevi görmektedir (Altun, 2013, 50). Kimlik duygusu bir kez kazanıldığında birey ile dünya arasında bir vasıta, olayları ölçen ve değerlendiren bir mekanizma rolü oynar (Bilgin, 2007, 91). Tüm bunlardan hareketle bireyin gösterdiği davranışlarında kimliğinin ve aidiyetlerinin önemli bir rolü olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bireyin sahip olduğu özellikler ve tutumları onun kimliğini belirlerken, kimliği de onun hayattaki tutumlarına karar vermektedir. Bu açıdan kimlik ve karakter arasında karşılıklı bir etkileşim vardır.

2.2. Kimliğin İnşası

Kimliğin oluşumu ile ilgili öne çıkan iki temel yaklaşım vardır. Bunlardan biri inşacı, diğeri ise özselci yaklaşımdır. Özselci yaklaşıma göre, kimlik doğal bir veridir ve doğumdan itibaren sabittir. Ancak inşacı yaklaşım kimliğin, değişen toplumsal yapılarla birlikte sürekli değişip dönüştüğünü benimser. Bugün sosyal bilimler; kimliğin kültürel, tarihsel ve sosyal bir inşa ürünü olduğu üzerinde hemfikirdir (Karaduman, 2010, 2887). Dolayısıyla kimliğin toplumsal alanda nasıl inşa edildiğini anlamak da büyük öneme sahiptir.

Etnik ve cinsel kimlikler gibi, doğal olduğu düşünülenler dahil hiçbir kimliğin ontolojik özsel bir gerçekliği olmadığını ifade eden Bilgin (2007, 35), tüm kimliklerin bir inşa ürünü olduğunu vurgulayarak bunların kişiler veya gruplar arası ilişkilerde inşa ve hatta icat edildiğini savunur. Kimliğin oluşumu değişken ve uzun bir süreçtir. Bu sürecin ilk adımları çocuklukta atılır. İlk olarak aile içi etkileşimlerle şekillenen kimlik, kendine güven ve özsaygı değerlilik duygularıyla olumlu ya da olumsuz olarak gelişmeye başlar (Karaduman, 2010, 2886). Bu noktada bireyde “ben” sözcüğü karşılığını bulmaya ve “benlik” oluşmaya başlar.

Psikolojide kimliğin yerine kullanılan benlik kavramı, kendi bilinçli varlığının bilincinde olma hali olarak açıklanır. Öte yandan birey yalnızca bir şeylerin bilincinde olmaz, aynı zamanda bir şeylerin bilincinde olan bir varlık olarak kendisinin de bilincinde olur. “Öz-bilinç” olarak adlandırılan bu durum, insan kimliğinin temeli ve onu yaratan unsurdur. Bunun nedeni öz-bilinçli varlıkların tanınma gereksinimidir. Bu şekilde benlik var olduktan hemen sonra tanınma gereksinimiyle birlikte, beraberinde toplumsal bir olgu olan kimliği de getirir (Türkbağ, 2003,210).

Öz-bilinçli bir varlık olarak toplumda tanınma gereksiniminizin diğer öz-bilinçli varlıklarca karşılanması gerekir. Diğer bir ifadeyle, buradaki tanınma, toplumda öz-bilinçli diğer varlıklar tarafından öz-bilinçli bir varlık olarak kabul edilmek anlamına gelir. Bu noktada bir kimlik sahibi olabilmek için kendinize ait bir tarzınızın olması ve bunun sizi diğerlerinden ayırması gerekmektedir (Türkbağ, 2003, 210). Lacancı kuram; bunu öznenin doğumuyla birlikte kendini tanımlama duygusunu sadece dışarıdan, özel olarak da ona dünyadan geri dönen kendi imgesinden alması şeklinde açıklar. Özne, kendinden başka bir şey yoluyla tanımlanır. Bu açıdan özne, Öteki'nin söylemidir (Mansfield, 2006, 60).

Kimliğin temel bileşenlerinden olan aidiyet duygusu da yine Öteki sayesinde vardır. Çünkü kimlik inşasında önemli bir yeri olan biz ve onlar ayrımı; bizden olan, aynı ya da benzer olana olumlu özellikler, farklı olana da olumsuzluklar atfedilmesiyle yapılır. Öteki, bu anlamda olumsuz özellikler taşır (Karaduman, 2010, 2888). Ne var ki Biz ve Öteki ilişkisi birbirini tamamlayan bir ilişkidir. Stuart Hall (1998, 41), Öteki'ni dışlarken Biz'i, Biz'i oluştururken ise Öteki'ni biçimlendirdiğimizi ifade eder: Biz, kendi konumunu bilir ve geri kalan her şeyi buna göre konumlandırır. Öteki ne ölçüde varsa ve belirginse kimlik de o ölçüde belirginleşir (Türkbağ, 2003, 211).

Kimlik var olmak için farklılığa gereksinim duyar ve kendi kesinliğini güven altına almak için farklılığı ötekiliğe dönüştürür (Connolly, 2002, 61). Öte yandan ötekilik asgari bir benzerlik de gerektirir. Bu benzerlik farklılaşırken kendini tanımak, onda kendini bulmak için zorunludur. “Bu farklılık ya da ötekilik, bizim ‘negatif garantimiz’ işlevindedir, ve bizim kendimizi muhafaza edebilmemiz için onun ‘kendi yerinde’ durması gerekir. Yani Öteki bizim koruyucu duvarlarımızdır; eğer o, farklılıkları birbirine karıştırarak yok olursa tüm koordinatlarımız parçalanır,” (Bilgin, 2007, 179). Bir diğer ifadeyle Ben ancak Öteki ile var olabilirim. Çünkü ben, o olmayanım. Bu durum hem grup hem de birey kimliğinde geçerlidir (Türkbağ, 2003, 211). Nitekim kendi kimliğinin inşa aynası olan öteki de kendini bu kimlik cephesi tarafından inşa etmektedir. Bu durum negatif inşa olarak tanımlanır (Kılıçbay, 2003, 156).

Bununla ilgili olarak kimlik gelişiminin Ötekilere uygun yanıtlar bulabilme çabasına bağlı olduğunu belirtmek mümkündür. Birey, kendisi bir kişidir; ancak aynı zamanda toplumun da bir bireyidir. Kendisinin bilincindedir, ama toplum onu tanımlar;

yaşamı kendinindir, ama bu yaşamı toplum içinde sürdürür. Bu yüzden tek bir benlikten de söz edilemez (Karaduman, 2010, 2889). Toplumsal yaşamın devingenliği içinde özneler de ortama göre konum ve yaşantılarını birey olarak korumak ya da yitirmek arasında sürdürürler (Ilgın, 2003, 291'den aktaran Karaduman, 2010, 2890).

Bu noktada kimlik oluşumunun toplumsallığına tekrar değinmekte fayda vardır. Bir aidiyet sorunu olan kimlik, içinde bulunulan toplumsal, kültürel ve ekonomik ilişkilerle geçmişin konjonktürünü ortaya çıkarır. Kimliğin oluşturulması günlük yaşam ile ekonomik ve siyasi itaat ve egemenlik ilişkilerinin kesişmesi içinde anlaşılır (Rutherford, 1998, 20). Çünkü kimlik olgusu, insanın hangi kültürel birikimin içinde belirlendiğini, hangi birikime bağlı olduğunu ortaya koyar. Ancak bu konuda üzerinde durulması gereken iki husus vardır. Öncelikle kimliğin oluşumu tek yönlü bir süreç değildir; birey içinde bulunduğu kültür tarafından belirlenirken, aynı zamanda ona etki de eder. İkinci husus ise kimliği belirleyen kültürün değişmez olmadığıdır. Birey kültür içinde belirlenirken söz konusu kültür de değişmektedir(Türkbağ, 2003, 211). Bu bakımdan içinde bulunduğu toplum ve kültürle karşılıklı bir etkileşime ve nedenselliğe sahip olan kimliğin sosyal yönünü incelemekte fayda vardır.

2.3. Sosyal Kimlik

Bir önceki bölümde belirtildiği gibi kimliğin var olabilmesi için Öteki'ne ve topluma ihtiyacı vardır. Dolayısıyla kimlik, kişiler arası düzeyde bir ifade biçimini gerektirir. Bunu sosyal kimlik olarak adlandırırız.

Sosyal kimlik kuramının teorisyeni John G. Turner, sosyal kimliği insanların sosyal belirticilerinin bir toplamı olarak açıklayarak bunun daha sonra belirli sınırlandırmalarda ben kavramının toplum içinde kognitif temsili olarak karşımıza çıktığını ifade eder (Turner, Giles, 1984, 24'ten aktaran Sözen, 1991, 94). Bir diğer teorisyen Henri Tajfel'in sosyal kimlik tanımı da bunu destekler niteliktedir. Buna göre; bireyler kendilerini kendi sosyal gruplarının üyelik şartları altında tanımlar; ve bunun önemini sosyal grupların diğer gruplarla ilişkilerinde kavrarlar (Tajfel, 1982, 480'den aktaran Sözen, 1991, 94). Dolayısıyla sosyal karşılaştırmalar, sosyal kimliği açıklamakta önemlidir. Grupların sosyal karşılaşmaları sonucu ortaya çıkan bu

karşılaştırmalarda, bireyler kendileri veya grupları hakkında olumlu bir imaj oluşturma eğilimindedir (Bilgin, 2007, 142).

Sosyal karşılaştırmalar konusunda, toplumun barındırdığı sosyal kategoriler üzerinde durmakta fayda vardır. Sosyal kategorileri ulus, ırk, sınıf, meslek, cinsiyet, din ve benzeri gruplandırmalar olarak belirtmek mümkündür. Bunların arasındaki güç ve konum ilişkisi ise toplumdaki bazı kategorilerin diğerlerine nazaran daha fazla güç ve prestije ve daha büyük bir konuma sahip olmasıyla ilişkilidir. Bu kategoriler birbirinden izole halde bulunmaz ve birey aynı anda birçok farklı sosyal kategorinin üyesidir (Hogg, Abrams, 1992, 14). Bireyler, belirlenen sosyal kategoriler içinde yer alarak bir sosyal grubun üyesi durumunda iken bireysel kimliklerine göre değil, sosyal kimlik belirleyicilerine göre davranışlarda bulunup karşılaştırmaya giderler. Kendi grupları dışındaki fertleri ise homojen olarak görmez, kendilerini de diğer grup üyelerinden farklı görürler. Birbirlerini farklı meslekler, cinsiyetler ya da kültürlere mensup bireyler olarak tanımlarlar (Sözen, 1991, 95).

Birey, belirli sosyal kategorilerin içine doğar; bu yüzden sosyal kategoriler büyük oranda önceden belirlenmiştir. Ancak bu, sosyal yapının sabit olduğu anlamına gelmez. Aksine, bu yapı akışkandır ve ekonomik ve tarihsel güçlerin bir sonucu olarak sürekli değişir. Yeni kategoriler ortaya çıkar ya da bazı kategoriler kaybolur. Kategorileri belirleyen özellikler veya kategorilerin aralarındaki ilişkiler de devamlı olarak değişir (Hogg, Abrams, 1992, 14).

Toplumsal düzeyde bireylerin sosyal davranışlarını belirleyen bazı unsurlar vardır. Karaduman bu unsurları değerler, normlar, statüler, roller olarak ifade edip bunların sosyal kategorilere ait özelliklerle ilişki halinde olduklarını belirtir. Buna örnek olaraksa değerlerin kaynağının kültürde yer alması, mesleklerin aynı zamanda bir rol ve statüye denk gelmesi gibi durumları gösterir. Bireyler birbirlerini bu rollere, statülere, normlara göre tanımlayıp sosyal yaşam içinde konumlandırır (Karaduman, 2010, 2887). Bu bakımdan sosyal kimlik oldukça işlevseldir. Michael A. Hogg ve Dominic Abrams (1992, 19), bireyin, kimliğini ve kendisine dair algısını büyük oranda aidiyet duydukları sosyal kategorilerden aldığını ifade eder. Bu nedenle kişiler arası iletişimde bireyin sosyal kategorisini öne çıkararak ve bir sosyal statüye bağlı davranışlar göstererek sunduğu yüzü olan ve aynı zamanda toplumsal yapılanmayla örtüşerek sosyal yapıyla birlikte değişkenlik gösteren sosyal

kimlik(Karaduman, 2010, 2888); fiziksel, zihinsel unsurları içeren bireysel kimlikle etkileşim halindedir.

2.4. Bireysel Kimlik

Bireysel kimlik kişinin kendisinin kim olduğuna dair sahip olduğu düşüncelerinin tamamıdır. O çok sayıda kimliği bütünleştiren bir sistemdir (Bilgin, 1996, 199). Bu yüzden çok yönlü (aile, toplumsal cinsiyet, sınıf, bölge, din etnik ve millet) olmakla birlikte durumsaldır ve farklı zamanlarda koşullara bağlı olarak önem dereceleri değişebilir (Karaduman, 2010, 2887). Öte yandan bireysel kimliğimiz hakkındaki düşüncelerimiz, çeşitli yer ve zamanlardaki yaşantılarımızın birbirine eklenildiği bir öykü biçiminde şekillenir(Bilgin, 2007, 213).

Bireysel kimlik, toplumsal normlar tarafından oluşturulur. Toplumun kurumsal yapısı, bireysel kimliği zaman içinde şekillendirerek değişime uğratabilmektedir. Böylelikle insan, içinde yaşadığı toplumun milli, dini, siyasal, ekonomik değer yargılarının bir ürünü olmaya yönlendirilir (Aşkın, 2007, 216). Nitekim Weeks (1998, 85) de, kişisel konumun toplumsal ilişkilerin merkezinde olduğunu belirterek toplumsal normlarla bireysel kimlik arasındaki güçlü bağın açıklanmasına katkıda bulunur. Bu bakımdan bireysel kimliği toplumdan ayrı düşünmek olanaksızdır. Çünkü bireysel kimliğin oluşumu, ancak kişiler arası ilişkilerle mümkündür ve mutlaka Öteki'ni gerektirir (Bilgin, 2007, 176).

Toplumun ya da topluluğun bireysel kimliğe olan etkisi, Paul Cohen (1999, 125-129)'de de ifade bulur. Buna göre; topluluk, bireysel kimliğin menzildir, onun benzerlik bağlarını sınırlandırma ihtiyacına yanıt verir. Ve bireyler, kamusal bilgi deposu tarafından toplumsal olarak kurulur.

Peter L. Berger ve Thomas Luckmann (1991, 157-159), bireysel kimliğin toplum tarafından şekillendirilmesini iki aşamalı bir sosyalleşme yaklaşımıyla inceler. Buna göre; birincil sosyalleşme, çocukluktan itibaren başlar ve birey bu aşamada kendine hazır verili olan dünyayı anlamaya çalışır. İkincil sosyalleşme ise anne-babadan kopuştur. Birey, daha önce edindiği bilgileri ve sosyalleşme deneyimini bir yandan pekiştirirken, diğer yandan önceki deneyimleri ve bilgileri yoluyla oluşturduğu kimliğini yıkar ve yeniden şekillendirir. Bilgin (2007, 196)., bu iki aşamalı sosyalleşme yaklaşımında kimliğin toplum tarafından yaratılan kimlik tiplerinin bir kişinin bilincinde yansımalarını ifade eden kognitif nitelikli bir temsili olduğunu ve

sübjektif olarak sosyal değişimin bu kimliklerin dönüşümünü, yani bireyler tarafından inşa edilmiş dünyaların ve dünyalardan kaynaklanan pratiklerin değiştirilmesini ifade ettiğini belirtir. Bir başka deyişle, sosyal ilişkilerin ortaya çıkmasıyla yönlendirilmiş sosyal aktörler ve kimlikler, ancak ikincil sosyalleşme sayesinde mümkün olabilir.

Bu bakımdan toplumsallaşma yoluyla şekillendiğini rahatlıkla ifade edebileceğimiz bireysel kimliğin çok boyutlu ve durumsal yapısı üzerinde durmakta da fayda vardır. Çünkü kimliğin toplum tarafından şekillendiriliyor olması, onun aynı zamanda koşullara bağlı olduğu anlamına gelir. Bireysel kimlik ihtiyacı; toplumsal yapı ve örgütlenmelerle, çevresel norm ve değerlerle, dünyanın ve çağın havasıyla ilişkili olarak gelişen ve yaşanan bir ihtiyaçtır. Kimliğin bu bağlamsal özelliği, bireyin kimliğine bir değişkenlik olarak yansır ve çeşitlenmeye yol açar (Bilgin, 2007, 14). Bu açıdan kimlikler her zaman durumsal ve değişkendir.

Öte yandan bireysel kimliğin yeni bir olgu olduğunu belirtmek de yanlış olmayacaktır. Anthony Giddens (2010, 102, 103), bireysel kimlik arayışının – muhtemelen kökleri Batı bireyciliğinde yatan- bir modern problem olduğunu ifade eder. Çünkü her bireyin kendine has bir karakteri ve bazen gerçekleştirebileceği, bazen gerçekleştiremeyeceği potansiyelleri olduğu fikri modern çağdan önceki kültürlerle yabancıdır. Roy F. Baumeister (1986, 57) Orta Çağ'da bireyin kişisel değerine ve özgünlüğüne pek önem verilmediğini belirtir. Geleneksel toplumda yaşayan bireyin, bugünkü anlamda bir kimlik sorunu olmamıştır. Ancak toplumsal yaşamda başlayan çözümlenmeyle birlikte bireyselleşmenin öne çıkmasıyla, kimlik kavramı yükselişe geçmiştir. 19.yy'da yavaş yavaş yayılmaya başlayan bireysel kimlik duygusu modernleşme ve bireyselleşme sayesinde artmıştır. Modernlikle birlikte bireycilik ve bireysellik de artmıştır. Bireyin kendine özgü karakterinin olduğu düşüncesi modern dönemle birlikte ortaya çıkmıştır (Karaduman, 2010, 2889).

Bununla birlikte modernite ile bireysel kimlik arasındaki ilişki günümüzde de devam etmektedir. Dünyanın özellikle ekonomik refaha ulaşmış bölgelerinde, toplumsal kaygıların yerini kişisel yönelişlere bıraktığını belirtmek mümkündür. Öte yandan dünyanın geri kalan kısmı ise, din veya etnik kökenden beslenen kolektif kimliklerine sarılmaktadır (Bilgin, 2007, 17).

Bu noktada üzerinde durulması gereken iki önemli konu ortaya çıkmaktadır: Kolektif kimlik olgusu ve kimliğin modern toplumda yükselişi. İkincisini ilerleyen

bölümlerde küreselleşme süreciyle birlikte işleyeceğiz; ancak öncesinde kolektif kimliği anlamakta fayda var.

2.5. Kolektif Kimlik

Kolektif kimlik türü, sınırları belli bir alanda belli bir kültürel topluluk tarafından taşınan kimlik olarak sınırlandırılabilir ya da genişletilebilir (Bilgin, 2007, 13). Alberto Melucci, kolektif kimliği kendi eylemlerinin yönlendirilmesinin yanı sıra eylemlerinin cereyan ettiği fırsatlar ve kısıtlamalar alanıyla da ilgili olan, etkileşim içindeki birden fazla birey tarafından üretilmiş etkileşimsel ve müşterek bir kimlik olarak tanımlar. Buna göre; kolektif kimlik oluşumu hassas bir süreçtir ve ardı arkası kesilmeyen yatırım gerektirir. Ayrıca kolektif kimlik, daha kurumsallaşmış toplumsal eylem biçimlerine benzer hale geldikçe örgütsel biçimler, bir formel kurallar sistemi ve önderlik örüntüleri halinde daha belirgin hale gelebilir (Melucci, 1989, 34-35.2ten aktaran Schlesinger, 1994, 301).

Kolektif kimliğin temelinde aidiyet ihtiyacı yatar. Birey, kendi kimliğini ararken bazı sorular sorar. Bu sorular aracılığıyla kendisini ne olarak tanımladığı ve konumlandığını, ya da kendisini diğerlerinden ayırt eden özelliklerin neler olduğunu bulur. Tüm bu soruların özünde, kişinin öz saygısını yükseltebilmesi için önemli olan ait olma ihtiyacı vardır. Aidiyet etrafında oluşan kolektif kimlikler, bağlanmayı ve bütünleşmeyi sağlar. “Sosyal ilişkilerin devamlılığının sağlanmasında kimlik, bu anlamda insanları bir arada tutan bir sosyal bağ ve çimento özelliği gösteren bir nitelik taşır,”(Karaduman, 2010, 2887).

David Harvey (1997, 337), kolektif kimlik arayışının ihtiyaç boyutunu güvenli bir liman arayışı olarak tanımlar. Ona göre bu durum hem bireysel hem de kolektif kimlik için geçerlidir. Buna göre; yer-kimliği önemlidir, çünkü herkes kendini başkalarından ayıran bir mekan işgal eder (bir beden, bir oda, bir ev, insanı biçimlendiren bir topluluk, bir ülke); kendimizi başkalarından nasıl ayırdığımız ise kimliğimizi belirler. Çünkü kimsenin yerini bilmediği bir dünyada güvenli bir toplumsal düzenin oluşturulması ve sürdürülebilmesi zorlaşır.

Bilgin, kolektif kimlik ihtiyacının bireysel kimlik ihtiyacıyla birlikte, bir kişi veya grubun kendisinde duyduğu ve doyumaya çalıştığı bir ihtiyaç olmaktan ziyade, toplumsal yapı ve örgütlenmelerle, çevresel norm ve değerlerle, dünyanın ve çağın havasıyla ilişkili olarak gelişen ve yaşanan bir ihtiyaç olduğunu ifade eder. Kolektif

kimlik, belirli bir durumu değil, bir süreci yansıtır. Bir topluluğun kimliği, diğer topluluklarla ilişki içerisinde ve zamanla değişir. Ayrıca tıpkı bireysel kimlik gibi kolektif kimliğin de Öteki'ne ihtiyacı vardır (Karaduman, 2010, 2887). Biz'in oluşturulabilmesi ve anlamlanması için Onlar'ın var olması gerekir. Çünkü nasıl ki ben kendimi O'nun üzerinden inşa ediyorsam, biz de kendimizi Onlar'dan farkımız üzerine inşa ederiz. Michael Billig (2002, 76) bunu ulusal kimlik üzerinden ikili bir diyalektikle açıklar. Buna göre; kimlik, bir içsellik ve dışsallık diyalektiğiyle ilişkilidir ve ulus daima bir uluslar dünyası içerisinde ulustur. Burada yer verilen ikili diyalektik, kolektif kimliğin kendi içinde onu bir arada tutan dinamiklerinin yanı sıra, kendisi gibi olan diğer gruplarla arasındaki benzerlik ve farklılıklarla ilişkilidir.

Kolektif kimlik çoğu zaman durumsal değil kapsayıcıdır (Karaduman, 2010, 2888). Onda geçmişe dönük bir yan vardır; çünkü kolektif kimlik, birtakım semboller, anılar, sanat eserleri, töreler, alışkanlıklar, değerler, inançlar ve bilgilerle yüklü bir gelenekten, geçmişin mirasından, yani kolektif bir bellekten hareketle inşa edilir. Ulusal, etnik veya dinsel toplulukların, kolektif kimliklerine süreklilik ve derinlik sağlayan bir geçmişe ihtiyaçları vardır. Kimlik, aidiyet, tarih ve ideoloji olguları, bellek vasıtasıyla birbirine bağlanır (Bilgin, 1996, 218-219).

Bellek yerlerinin kolektif kimliğe olan katkısı önemlidir. Bellek yerleri topluluğun geçmişinin tanığı olmanın ötesinde, bu geçmişin yaşanan anda yeniden anlamlandırılışının ve yeniden kullanımının da bir yansıması olmakta, kısacası "ikinci dereceden tarih" oluşturarak kolektif kimliğin inşasına katkıda bulunmaktadır (Bilgin, 1996, 225). Bir kolektif kimlik türü olan ulusal kimlikler, günlük yaşamda sürekli bize hatırlatılır. Billig (2002, 63), buna "bayrağı selamlama" fiilini örnek olarak gösterir. Ortak bir geçmişin, kolektif bir belleğin simgesi haline gelen bayrak, okullarda her gün selamlanır ve bu şekilde ulus her gün rutin olarak kendini kutlar. Bu noktada kültürün kimlikle olan ilişkisini anlamak büyük öneme sahiptir.

2.5.1. Kolektif Kimlik ve Kültür

Kimlik ve kültür birbiriyle yakından ilişkili kavramlardır. Kültür, kolektif kimliğin temelini oluşturur. Kimlik sorunları etrafında birbirine eklemlenen tartışmalarda, en çok referansta bulunulan kavramlardan biri kültürdür. İnsanın doğa üstüne eklediği her şeyi kapsayan bu kavramı, bir insan topluluğunun kullandığı teknikler, bina ve yapılar, giyim ve beslenme, sanat etkinlikleri ve semboller, düşünce ve davranış tarzlarının örgütlenmiş bir sistemini ifade eden bir olgu olarak tanımlamak

mümkündür. Teknik terimiyle, bu bir yakın düzen ürünüdür; yüz yüze, sıcak ve dolaylı ilişkilerde yaşanır (Bilgin, 2007, 37-38). Cohen (1999, 131), kültürlerin yalnızca, başkalarıyla karşı karşıya gelmelerinden ötürü kendilerine ilişkin tutunumlu ve ayrık bir benlik duygusu formüleştirmeye “ihtiyaç duyduklarını” ifade eder. Kültürlerin canlılıkları yan yana konulmalarında yattığından, kültürler kendilerini ve birbirlerini abartırlar. Bu nedenle kültür, doğası gereği karşıtsaldır. Bir başka ifadeyle kültür, ancak bir kültürler dünyasında anlamlıdır ve Öteki’ne ihtiyacı vardır.

Jan Assman (2001, 132-134), kültür ve kimlik arasındaki ilişkiye karşılıklı bir nedensellikte bakar. Kimlik, ben kimliği de dahil, hep bir toplumsal yapıdır ve bu haliyle hep kültürel kimliktir. Buna göre; biz kimliği bireyin bir topluma ve o toplumun kültürüne ait olduğunun dile getirilmesini gerektirir. Ortak kimlik, ortak aidiyetin bilince çıkarılmasıdır. Kültürel kimlik de bir kültürel katılımın bilince çıkarılması ya da o kültüre ait olduğunun ilan edilmesidir. Bu durumda kültürün aidiyet duygusunu beslediği de bir gerçektir. Birey, kültürel kimliği sayesinde içinde bulunduğu gruba kendini ait hisseder.

Hall (1998, 177), kültürel kimlik üzerine iki farklı düşünüş olduğunu belirtir. Birinci görüş, kültürel kimliği tek, paylaşılan bir kültür, bir tür ortak “tek gerçek benlik” bağlamında, pek çok diğer, daha yüzeysel ya da yapay olarak yüklenmiş “benlik”lerin içinde saklı, ortak tarih ve ataları olan insanların ortak noktası olan “benlikler” anlamında tanımlar. Bu tanımlama bağlamında, bizim kültürel kimliklerimiz ortak tarihsel deneyimlerimizi ve paylaşılan kültürel kuralları yansıtır; bunlar da bizi, gerçek tarihimizin değişen bölümleri ve iniş çıkışlarının etkisiyle sabit, değişmez ve sürekli algı dayanakları ve anlamları olan bir halk haline getirir. İkinci görüş ise, birçok benzerlik noktasını kabul eder; ama aynı zamanda derin ve önemli kritik farklılık noktaları da vardır ve bunlar “gerçekten ne olduğumuzu” –ve tarih için içine girdiğinden beri- “bize ne olduğunu” belirler. Bu ikinci anlamda kültürel kimlik “var olma” kadar bir “olma” meselesidir de. Geçmiş olduğu kadar geleceğe de aittir. Buna göre; kültürel kimlik zaten var olan bir şey değildir; mekan, zaman, tarih ve kültürün ötesine geçer. Kültürel kimlikler bir yerden gelir, tarihleri vardır. Ama tarihsel olan her şey gibi, sürekli dönüşüme maruz kalırlar. Sonsuza kadar kökleşmiş bir geçmişe sabitlenmiş olmaktan çok uzaktırlar; bitmeyen tarih, kültür ve güç “oyun”larına bağımlıdırlar.

Anthony D. Smith (1994, 48-49) ise kolektif kültürel kimliğin, bu kimliği oluşturan unsurların nesiller boyu sürmüş tek biçimliliğine değil, halkın belli bir kültürel birimine dahil nesillerde var olan bir süreklilik duygusuna, bu birime ait tarihin eski devir ve olaylarının paylaşılmakta olan anlarına ve her bir neslin bu birim ve onun kültürünün kolektif kaderi hakkında taşıdığı tasarıma atıfta bulunduğunu ifade eder. Onun görüşüne göre; kültürel kimliklerin içeriği değişkendir. Savaş ve fetih, sürgün ve köleleştirme, göç dalgaları ve din değiştirme, kimliğin kültürel içeriklerinde derin değişikliklere sebep olan belli başlı olaylardır. Dolayısıyla toplumların tarihleri boyunca yaşadıkları dönüm noktaları ve etkileşimler, bireyin sahip olduğu kültürel kimliğinin oluşmasına katkıda bulunur. Bir diğer ifadeyle, bugün herhangi bir ulusa veya etnisiteye mensup bir bireyin sahip olduğu kültürel kimlikle, aynı ulus veya etnisiteye mensup bireylerin gelecekte sahip olduğu kültürel kimlikler tıpatıp aynı olmayacaktır.

Öte yandan kültür ile kolektif kimlik arasındaki bu yakın ilişki, bizi “kültürel sol” olarak da adlandırılan (Bernstein, 2000, 52) kimlik politikaları kavramına götürmektedir. İlk defa Renee Anspach (1979) tarafından engelli bireylerin siyasi aktivizmi için kullanılan bu kavram sonraki dönemlerde cinsellik, kişiler arası ilişkiler, yaşam tarzı ve kültür gibi daha önce siyasi kabul edilmeyen yaşam alanlarını politiklaştırmış; eskiden sınıf etrafında şekillenen kolektif bilinç, yerini toplumsal cinsiyet ve kültürel farklılıklar gibi unsurların tanınması mücadelesine bırakmıştır (Bernstein, 2005, 49-50). Bu bağlamda; politik bir biçim kazanan toplumsal cinsiyet, cinselliğin aile kurumundan çıkmasıyla birlikte (modern kimliktekinin tersi bir biçimde) daha farklı alanlarda yorumlanmaya başlamıştır (Özbek, 2008, 98).¹

Bu noktada en çok dikkat çeken kimlik tartışmalarından biri feministlere aittir. Geçtiğimiz yüzyılda toplumsal cinsiyet ve buna bağlı tanınma, hak arama gibi meseleler etrafında şekillenen hareketler, feminist teori içinde kolektif kimlik tartışmalarını beraberinde getirmiştir. Başlangıçta kadınlara oy hakkı isteğiyle ortaya

¹Kamusal alanın dönüşümünde büyük yer kaplayan kamunun özeli keşfi ve özeline de kamuya açılması meseleleri, geçmişte özel olarak kabul edilen konuların büyük bir kısmının artık bu şekilde algılanmamasıyla sonuçlanmıştır. Konunun kamusal alanın dönüşümü ile ilgili detaylı bir tartışması için bkz: Jürgen Habermas, **Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü**, çev. Tanıl Bora, Mithat Sancar (İstanbul: İletişim Yayınları, 2003) ve bkz: John Keane, “Structural Transformations of the Public Sphere” **The Communication Review**, vol.1 is.1 (Amsterdam: Overseas Publishers Association, 1995a) p:1-22. Feminist söylemde kendine yer bulan “The personal is political,” (Kişisel olan politiktir.) sloganı da, yine bunu destekleyen başka bir örnek olarak gösterilebilir.

çıkan kadın hareketi, farklı ülkelerde değişik zamanlarda çeşitli hak arayış mücadeleleri etrafında biçimlenmiş, bu ise feminizmin kendi içinde bir kolektif kimlik tartışması yaşamasına neden olmuştur. Bu açıdan öncelikle dünyada kadın kimliğinden anlaşılanın beyaz, orta sınıf ve heteroseksüel kadınlar olması sorgulanmış; dünya genelinden farklı sınıflardan, kültürlerden ve cinsel yönelimlerden kadınların dayanışmasına dair farkındalık yaratılmaya çalışılmıştır (Benhabib, 1999, 355). Feminist teoride yanıt aranan bir diğer şey ise feminist kimliğinin kimleri içerdiğidir. Feminist sözcüğünün anlamı zaman içinde değişmiş; yirminci yüzyıl, kadın haklarına dair birbirinden farklı mücadelelerin yaşandığı bir yüzyıl olmuştur. Bu nedenle bir kolektif feminist kimliğinden söz etmek zorlaşmış; ancak devamlı olarak tartışılan ve yeniden gözden geçirilen feminizmin bir kolektif siyasi kimlik türü olarak kabul edilmesi zaman içinde mümkün olabilmektedir (Rupp, Taylor, 1999, 365-370).

Toplumsal cinsiyet kimliğinin geçtiğimiz yüzyılda öneminin artmasıyla birlikte bir sonraki bölümde detaylandırılacak olan ulusal kimliklerin yanına diğer kolektif kimliklerin eklenmesine, Amin Maalouf'un "Ölümcül Kimlikler" adlı eserinde yer verdiği eşcinsel İtalyan milliyetçisi öyküsü yerinde bir örnek olacaktır:

"Herkesin yaşamında önem taşıyan aidiyetler, her zaman, temel olarak bilinen, dilden, derinin renginden, ulusal kimlikten, sınıf ve dinden kaynaklanan aidiyetler olmamıştır. Faşizm döneminde eşcinsel bir İtalyan'ın durumunu ele alalım. Onun için kişiliğinin o çok özel görünümü önemliydi, ama sanırım işini yapması, politik tercihleri ya da dinsel inançları kadar değil. Birden devletin baskısı üzerine biniyor, aşağılanmakla, sürgünle, ölümle tehdit edildiğini hissediyor –bu örneği seçerken açıkça kimi edebiyat ve sinema izlenimlerimden yararlanıyorum. Birkaç yıl öncesine kadar yurtsever, belki de milliyetçi olan bu adam resmi geçit halindeki İtalyan birliklerini gördüğünde artık sevinmeyecek, hiç kuşkusuz yenilmelerini dileme noktasına bile gelecektir. Kovuşturmalar yüzünden cinsel tercihleri öteki aidiyetlerinin önüne geçecek, hatta o dönemde en uç noktaya varan ulusal aidiyetini bile gölgede bırakacaktır. Adamımız ancak savaştan sonra, daha hoşgörülü bir İtalya'da yeniden tam anlamıyla İtalyan hissedecektir kendini," (Maalouf, 2005, 18-19).

Toplumsal hareketlerin en ayırt edici özelliklerinden biri, toplumsal yaşam içinde belli kimlikleri savunuyor olmasıdır (Melucci, 1989, 17). Dolayısıyla geçtiğimiz yüzyılda çok sayıda hak arama mücadelesine konu olan toplumsal cinsiyet kimliği de

sosyal bilimlerde yeni kolektif kimlik tartışmalarının fitilini ateşlemiş; ulus ve sınıf gibi kavramların yanına yeni kolektif aidiyetleri eklemiştir.

2.5.2. Ulusal Kimlikler

Kolektif kimliğin versiyonlarından biri olan ulusal kimliğin varlığından söz edebilmek için öncelikle bir ulusun varlığının söz konusu olması gerekir. Bu durumda ulusal kimliğin ulus devletin ortaya çıkmasıyla birlikte gündeme gelen görece yeni bir kavram olduğunu söyleyebiliriz. Jürgen Habermas (1999, 39), bunu, ulusal kimliğin modern bilinç biçimi olarak bir yandan bölgesel bağlılıkların aşılması yönüyle kendini göstermesi şeklinde ifade etmektedir. Buna göre; 19. yüzyıl Avrupası'nda ulus, o tarihe kadar birbirlerine yabancı olan kişiler arasında yeni bir dayanışmalıbağ kurmuştur. Bir zamanlar köy ve aile, toprak ve hanedanlığa karşı gösterilen içten bağlılıkların evrensel boyutlu bir bağlılığa dönüşmesi oldukça zor kazanılmış, en azından Batı'nın klasik devlet uluslarında dahi 20. yüzyıldan önce tüm halkın içine işleyememiş uzun vadeli bir süreçtir.

Bir ulusun var olabilmesi için, bu ulusu oluşturanların bazı ortak paydalarda buluşması gerekir. Yukarıda yer verilen kolektif bellek, bunun bir parçasıdır. Dolayısıyla ulusun ulus olabilmesi için ortak bir geçmişe sahip olması gerekir. Ancak ortak bir tarihe sahip olmak bu konuda yeterli değildir. Smith (1994, 32-33), ulusu, tarihi bir toprağı ya da ülkeyi, ortak mitleri ve tarihi belleği, kitlesel bir kamu kültürünü, ortak bir ekonomiyi, ortak yasal hak ve görevleri paylaşan bir insan topluluğunun adı olarak tanımlar. Ona göre; koşullu işlevsel bir geçerliliği olan bu tanımlama, ulusal kimliğin karmaşıklığını da ortaya koyar. Çünkü ulus, kolektif kimliğin öteki türlerine ait unsurları da bünyesinde toplar. Kısacası; ulusal kimlik ve ulus, birbirleriyle ilişkili etnik, kültürel, teritoryal, ekonomik ve yasal-siyasi pek çok unsurdan oluşan karmaşık yapılardır.

Bu noktada söz konusu olguların karmaşık doğası gereği, ulusu oluşturan bireylerin de farklılık göstereceğini söylemek yanlış olmayacaktır. Billig (2002, 75), bu konuyla ilgili olarak ulusal kimliğin ulus devlete mensup herkesin birbiriyle aynılaşacağı anlamına gelmeyeceğini ifade eder. Nitekim buradaki temel nokta da bireylerin birbirleriyle aynı olması değil, onların ulusla aralarındaki bağıdır.

Ulusal kimlik bu çok boyutlu yapısına uygun olarak birden fazla işleve sahiptir. Smith, bunları dışsal ve içsel işlevler olarak bölümler: Dışsal işlevler teritoryal,

ekonomik ve siyasi olanlardır. Bu ifadeye göre; ulus öncelikle mensuplarının üzerinde yaşamak ve çalışmak durumunda olduğu kesin bir toplumsal mekan tanımlar ve bir topluluğu zaman ve mekana konumlandıran bir tarihi toprağın ya da ülkenin sınırlarını çizer. Daha sonra, çizdiği bu sınırlar içerisindeki teritoryal kaynaklar üzerinde ekonomik bakımdan denetim kurar. Ulusal kimliğin siyaseten en belirgin işlevi, ulusa özgü kişilik ve değerleri tanımlayan ve halkın kadim gelenek ve adetlerini yansıtan ortak yasal hakların ve yasal kurumların görevlerini meşrulaştırmasıdır. Ulusal kimliğin işlevlerinin içsel sonucu ise, Smith (1994, 34-36)'te çağdaş dünyada "Kim?" sorusuna cevap veren bireyin kendini müşterek paylaşılan bir kültür aracılığıyla tanımlayabilmesi olarak ifade edilmektedir.

Öte yandan ulusal kimliğin bugünkü konjonktürde temel bir konuma sahip olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Modern toplumlarda insanlar, var olabilmek için ulusal kimliklere tutunmak zorunda kalmışlardır. Modern siyaset, insanların ancak bir ulus-devletin üyesi olarak var olabilecekleri temelinde şekillenmiştir. Hatta öyle ki vatandaş kavramı ulusal kimlik veya milliyet ile eş anlamlı algılanmaktadır (Kadioğlu, 2008, 22). Bunun önemli bir nedeni, bu kimlik türünün her yerde hazır ve nazır oluşudur. Ulusal kimlik, yaşamın her alanına temas eden ve sayısız bileşim ve alışverişlilik sergileyen, soyut ve çok boyutlu bir yapıdır (Smith, 1994, 222-223). Tüm bunların bir sonucu olarak; ulusal kimlik, bireysel kimliğin kolektif kimlikle en yakından bağlı olduğu alan haline gelmiştir (Smith, 1994, 249).

3. BÖLÜM:

GÖÇ SÜREÇLERİ, TEMEL YAKLAŞIMLAR VE TÜRK İŞÇİ GÖÇÜ

Göç, bireylerin farklı nedenlerden ötürü yaşam yerlerini bireysel ya da toplu şekilde kısa veya uzun vadeli olarak değiştirmeleri eylemidir. Göç etme eylemi, belli bir mesafeyle sınırlanmaz; aynı mahalle içinde çok kısa mesafeli olabileceği gibi, ülke sınırları dışına uzanacak bir eksende uzun mesafeli de olabilmektedir (Yalçın, 2004, 13). Aynı şekilde göç eden bireyler, ulaştıkları yerlerde hayatlarının bir kısmını ya da tamamını geçirmek niyetinde olabilirler.

Göç insanlık tarihi kadar eski bir olgudur. Tarih boyunca hiç yer değiştirmeden kalan insan sayısı oldukça azdır. Geçmişte doğal afetler, salgınlar, savaş ve benzeri çatışmalar toplulukları ve hatta halkları göç ederek farklı yerlere gitmeye ve kendilerine yeni yaşam alanları bulmaya zorlamıştır. Ancak insanlığın, göç etmek için her zaman bu tür zorunlulukların olmasına gerek duymadığı da bir gerçektir. Bireyler, yaşadıkları çevrede kendilerini göçe zorlayan herhangi bir faktör olmadan da, daha önce görmedikleri yerlere gitmeye veya kendilerinden öncekileri takip ederek yeni yerler görmeye meyletmişlerdir (Pries, 1999, 1).

Bununla birlikte göçe neden olan etkenlerin tarih boyunca değişiklik gösterdiğini söylemek mümkündür. Ticaretin ve teknolojinin gelişmesiyle birlikte, yukarıda belirtilen doğal afet, salgın, savaş vb. faktörlere yenileri de eklenmiştir. Ulaşımın geçmişten bugüne devamlı olarak kolaylaşması ve süresinin azalması, insanların yeni yaşam alanlarına erişerek farklı kültürlerle tanışıp kaynaşmalarını da kolaylaştırmıştır. Günümüzde bireyler savaş veya afetlerden kaçma gibi durumların yanı sıra daha iyi iş imkânı, eğitim alma veya evlenme gibi nedenlerle de göç etmektedir.

3.1. Göç Teorileri

Göçü açıklayan genel bir teori yoktur. Göçün tarihi bize göç hareketlerinde kapitalizmin ve piyasaların egemenliğinin yarattığı işgücü talebinin belirleyici

olduğunu gösterse de, göç bireylerin ve ailelerin de kararlarının önem taşıdığı karmaşık bir süreçtir (Toksöz, 2006, 16). Göçle ilgili çalışmalar yapan Rainer Bauböck'e göre; yüz yıldan fazla bir zaman önce E.G. Ravenstein'ın "Göç Kanunları" (1889) çalışmasıyla başlayan göçle ilgili temel bir teori ortaya koyma çalışmaları o tarihten beri başarıya ulaşamamıştır. Bu başarısızlığın temel nedeni, göç ile ilgili genel bir teori ortaya koymak için genellemelerde bulunmanın hem gereksiz hem de zor olmasıdır. Çünkü göç eylemine ne göçmen bireylerin tek türden bir amacı, ne de sosyal sistemlerin tek bir işlevi karar verir (Bauböck, 1998, 18). Bu yüzden göçü tam anlamıyla anlayabilmek için genel bir göç teorisinden ziyade, ona neden olan süreçleri kavramak daha önemlidir.

Aşırı yaygın ve çok yönlü bir olgu olduğu için tanımlanması ve ölçülmesi çok zor olan göçü bir bütün olarak açıklayan genel bir teori olmasa da; göçün değişik yüzlerinin, boyutlarının ve sektörel süreçlerinin daha iyi anlaşılmasına katkıda bulunan farklı teoriler vardır. Bu teoriler bireylerin, hanelerin davranışı gibi değişkenlerin yanı sıra ekonomik, sosyal, politik etkileri de ele almaktadır. Bu teorilerin birbirlerini tamamlayıcı olarak görmelerinde yarar vardır (Toksöz, 2006, 16). Aşağıda Almanya'ya göçen Türk işçilerin göç sürecini anlayabilmek için göç sürecinin iki farklı yönünü açıklayan iki ayrı teoriye yer verilecektir. Bunlardan ilki 'dünya sistemi teorisi', ikincisiyse 'ağ (network) teorisi'dir.

'Merkez-çevre teorisi' olarak da bilinen dünya sistemi teorisi, gelişmiş, gelişmekte olan ve gelişmemiş ülkelerin birbirine olan bağımlılığını temel alan bir yaklaşım içerir. Buna göre; sanayisi ve ekonomisi gelişmiş ülkeler merkezde yer alırken, gelişmemiş veya gelişmekte olan ülkeler de çevre ülkeler olarak adlandırılmaktadır. Bu ülkelerin birbirlerine olan bağımlılıklarını şu şekilde açıklamak mümkündür: Merkez ülkeleri hammadde ve ucuz işgücü bakımından gelişmemiş veya gelişmekte olan çevre ülkelere ihtiyaç duymaktadır. Çevre ülkelerse mevcut ekonomik alt yapı ve artan nüfus oranları yüzünden yaşadıkları istihdam sorunları için gelişmiş merkez ülkelere ihtiyaç duymaktadır (Yalçın, 2004, 36). Immanuel Wallerstein'in 1974 yılında geliştirdiği dünya sistemi teorisini temel alan bu yaklaşıma göre ülkeler dünya ekonomisi içindeki yerlerine göre göç alır ya da verirler. Buna göre; uluslararası göç, kapitalist gelişmenin neden olduğu kopma ve yer değiştirmelerinin doğal sonucudur (Abadan Unat, 2002, 15).

Özellikle kalkınmakta olan ülkelerde tarımsal reformların sonucu olarak geniş bir çiftçi kesiminin ortadan kalkması geniş kitlelerin köksüzleşmesine neden olmuştur. Bunun sonucu kırdan kente göç ve kentlerde geleneksel hizmet sektörünün üretken olmayan saflarının sıklaşmasıdır. Bu şekilde birçok insan gelişmiş ülkelerin rekabet gücünü korumak için ucuz emeğe ihtiyaç duyan sektörlerde çalışmak üzere göçmen olmuştur. 20. yüzyılda yeni sömürgeci rejimler, çokuluslu şirketler ve çoğalan doğrudan yabancı yatırımlar aracılığıyla hızlanan bu sürecin ivmesi küreselleşmenin etkisiyle daha da artmıştır. Ancak bu bağlamda talep edilen işgücü sadece vasıfsız işgücüyle sınırlı kalmamaktadır. Aynı zamanda merkez ülkelerin küresel metropollerinde istihdam edilmek üzere yüksek vasıflı uzman göçmen işgücüne de ihtiyaç duyulmaktadır.² Ne var ki çevre ülkelerden merkez ülkelere göç etmek isteyen bireylerin her daim öngörülenden daha fazla olması gibi bir sorun da ortaya çıkmaktadır (Toksöz, 2006, 19-20).

Bir diğer adı 'göç ağları teorisi' olan ağ (network) teorisi ise göçün nedenleriyle değil, göçün sürekliliği ve kendini yeniden üretmesiyle ilgilidir. Douglas Massey (2002, 17), göçmen ilişkiler ağını göçmenlerin aralarındaki arkadaşlık ve akrabalık bağlarıyla açıklar. Buna göre; bir toplumdan diğerine göç eden bireyler arasında ilk gidenler her zaman daha fazla zorluk yaşarlar. Ancak daha sonra göç edenler için durum böyle değildir. İlk göçmenlerin ardından göç etmeyi düşünen diğer bireyler için yaşam giderleri, ev ve iş bulma gibi sorunların çözülmesi çok daha kolay olacaktır. Bu nedenle göç bireyler için gitgide daha da cazip hale gelerek birikimli bir nedenselliğe erişmekte ve kendini yeniden üretmektedir. Göç bu şekilde, devam edebilmek için ihtiyaç duyduğu sosyal yapıyı kendi kendine oluşturur. Bu bağlamda Massey, her yeni göçmenin kendinden sonra gelenler için kolaylaştırıcı etkisi olduğunu ifade etmektedir.

Göçmenlerin bilincinde olarak ya da olmayarak kurdukları söz konusu ağlar, bilgi alışverişi, mali yardım, iş bulma ve diğer birçok konuda yardımcı içermektedir. Bu etkileşimler göçün maliyetini ve içerdiği riskleri azaltarak kolaylaştırmakta, göç kanallarının kurumlaşmasını ve süreklilik kazanmasını bir çoğaltan etkisiyle sağlamaktadır. Aynı zamanda göçmene geniş bir hedef ve faaliyet seçimi imkanı

² 'Küresel kentler' kavramını ortaya atan Saskia Sassen'e göre uluslararası sermayenin uluslararası göçte hayli önemli bir yeri vardır. Sassen'in konuyla ilgili görüşlerini detaylandırdığı çalışmaları için bkz. Saskia Sassen, **Guests and Aliens**, (New York: New Press, 1992) ve Saskia Sassen, **The Global City: New York, London, Tokyo**, (Princeton: Princeton University, 2001).

sunmaktadır. Bazı enformel ağlar göçmenin seyahat ederek, kalacak yer ve iş bulma sürecini finanse etmektedir (Toksöz, 2006, 21). Ancak göç ağları her ne kadar yaşanan zorlukları hafifletip kolaylık sağlasa da, göçmenleri içinde yaşadıkları toplumdan yalıtarak onların kendi içlerine kapanmalarına da neden olabilir. Bu durumda göçmen ağlarının olumlu etkilerinin yanı sıra olumsuz etkilerinin de olduğunu belirtmek mümkündür.

Göçmen ağları, sadece gidilen ülkedeki göçmenler arasında bir bağ oluşturmakla kalmayıp göçmenlerin geride bıraktıkları ülkelerle aralarındaki bağları da güçlendirir. Göçün niceliksel olarak artması ve göçmenlerin iki ülke arasındaki sık gidiş gelişleri, geride bıraktıkları ülkeyle olan bağlarını güçlü şekilde korumaları 'ulusötesi göçmen', 'ulusötesi topluluk', 'küresel uluslar', 'topraksızlaşmış ulus-devletler' gibi kavramların ortaya çıkmasını sağlamıştır (Toksöz, 2006, 22). Bunlar daha sonra 'ulusötesi göç' ve 'ulusötesi toplum' kavramları kullanılarak detaylandırılacaktır.

Yukarıda da değinildiği üzere, göçe dair genel bir teori ortaya koymak mümkün değildir. Göçle ilgili çalışmalar, bunun yerine, göçün farklı boyutlarını ele alan farklı teoriler üretmiştir. Burada yer verilen iki teori ise, daha sonra tarihsel arka planın anlatıldığı bölümde detaylandırılacağı üzere, Almanya'ya yönelik Türk işçi göçünü anlamak açısından hayli önemlidir.

3.2. Göç Türleri

Göç, literatürde farklı esaslara dayalı olarak türlere ayrılmıştır. Bunlar arasında ilk olarak irade esasına göre ikiye ayrılan göç türlerinden bahsedebiliriz. Bunlar zorunlu ve gönüllü göçlerdir. Zorunlu göçlerde bireyin iradesi dışında cereyan eden faktörler söz konusudur. Ulus inşası sırasında gerçekleştirilen mübadeleler veya savaş nedeniyle yaşanan ilticalar zorunlu göçlerdir. Gönüllü göçlerdeyse kontrol bireylerin elindedir ve göç etme nedeni savaş gibi zorlayıcı bir neden değildir. Yerleşme süresine göre ikiye ayrılan göç türleri ise kalıcı ve geçici göçlerdir. Ekonomik amaçlarla yapılan mevsimlik göçler ya da eğitim alma amacıyla yapılan şehir veya ülke değişiklikleri geçici göçe örnek gösterilebilir. Kalıcı göçte ise göçe karar veren aile ya da birey, gideceği yerde sürekli yerleşme amacındadır. Göç, ayrıca, yoğunluğuna bağlı olarak bireysel ve kitlesel göçler şeklinde de ikiye ayrılmaktadır. Bu noktada esas alınan ölçüt başlangıçta az sayıda kişi tarafından başlatılan göçün

daha sonra yoğunlaşıp yoğunlaşmamasıdır. Ve son olarak ülke sınırlarına bağlı göç türleri ise iç göç ve uluslararası göç olarak iki başlıkta toplanmaktadır (Yalçın, 2004, 17-21). İç göçte bireyler, yaşadıkları ülkenin sınırları dahilinde hareket etmektedirler. Dolayısıyla bu noktada ülke nüfusunda herhangi bir değişim de söz konusu değildir. Ancak uluslararası göçte, bireyler buldukları ülkenin sınırlarını geçerek yeni bir ülke ve yabancı bir kültürle tanışmaktadırlar.

3.2.1. Uluslararası Göç

Uluslararası göç, bireylerin yerleşim alanlarını ülke sınırlarını geçerek değiştirmeleridir. Bu göç türünün dinamiklerine ilişkin öne çıkan düşünce; bireylerin daha yüksek gelir, daha iyi bir yaşam kalitesi elde edebilmek için gelişmemiş ülkelere gelişmiş ülkelere gittiği yönündedir. Bunların yanı sıra siyasi karışıklık ve savaşlar da uluslararası göçü hızlandıran faktörler arasında yer almaktadırlar (İçduygu, 2009, 2).Günümüzde dünya nüfusunun büyük çoğunluğu doğduğu ülkede yaşamakla birlikte, yaşamlarının bir bölümünde çalışmak, eğitim görmek ve hatta emekliliklerini geçirmek için farklı bir ülkelere yerleşenlerin sayısı hızla artmaktadır (Aksoy, 2012, 294).

Uluslararası göçün göç edilen ülkelerin toplumlarına etkisi, şimdiye dek çokça tartışılan bir konu olmuştur. Bunun nedeni söz konusu toplumlara yeni katılan göçmen bireylerin sıklıkla bu toplumun üyelerinden farklılık arz etmesidir. Göçmenler gelenekleriyle, dinleriyle, kurumlarıyla farklı olan toplumlardan gelebilirler. Genellikle farklı dilleri konuşurlar ve kültürel pratikleri farklıdır. Fiziksel görünüş (deri rengi, özellikler ve saç tipi) veya kıyafet tarzı olarak gözle görülür farklara sahip olabilirler. Bazı göçmen grupları belirli iş kollarında (genellikle düşük sosyal statülü) yoğunlaşırlar ve düşük gelir grubundaki insanların yaşadığı yerlerde ayrı bir yaşam sürerler. Konumları genellikle özel yasal statülerle belirlenir: Yabancı ve vatandaş olmama (Castles, Miller, 2008, 18-19).

Uluslararası göç sonucunda, ulus-devletlerin bünyesine yerleşen etnik gruplar, hükümetler için farklılıkların denetimi sorununu ortaya çıkarmıştır. Ancak son yıllarda iletişim araçlarının ördüğü evrensel ağlar ve ulaşım sisteminde ortaya çıkan kolaylıklar, ulus-devletin sınırları içinde barınan etnik grupların bağımsız bir yaşam sürmelerine olanak vermektedir. Dolayısıyla, kamusal politikalar alanında sürdürülen tartışmanın yoğunluğu artmıştır. Ulus-devletler bu göç hareketlerini Almanya'nın uygulamaya çalıştığı "konuk işçi" (*Gastarbeiter*) modelinde olduğu gibi kısa vadeli

olarak saydıkları sürece, bunların denetimine fazla önem vermemişlerdir. Ancak yeni nüfus gruplarının kalıcılığı belli olunca, ulus-devletler yitirdikleri egemenlik haklarını bu alanda yeniden kullanma arzusunu açığa vurmuşlardır(Abadan Unat, 2002, 281).

Göçmen kabul eden devletler, ortaya çıkan etnik farklılıkları belli politikalarla denetim altına alabilmeyi denemişlerdir. Bu politikalar belli başlı üç kategori içinde ele alınabilir. Bunlar; asimilasyon, entegrasyon ve çoğulcu (çokkültürlülük) politikalarıdır.

Asimilasyon, göçmenlerin toplum içinde dağıtılması, özümsemesi ve sonunda göç alan toplumdaki ayırt edilemez hale gelmesi olarak tanımlanmaktadır (Toksöz, 2006, 37). Bir diğer adı eritme politikası olan asimilasyoncu politika, göçmenleri ulusal dili öğrenme ve yeni yerleştikleri topluluğun toplumsal ve kültürel pratiğini olduğu gibi benimseme yönünde yapılan telkinlere ve kimi yerde vatandaşlık statüsünü değiştirmeye dayanmaktadır. Bu politikanın temel amacı, göçmenleri çoğunluğu oluşturan toplumdaki farksız bir hale getirmektir(Abadan Unat, 2002, 281). Eğer hükümet asimilasyoncu bir politikayı tercih etmişse göçmenlerin mevcut yapı ve genele açık olanaklara katılımını sağlayıcı önlemler almayı yeterli görüyor demektir. Bu bağlamda toplumsal katılım için göçmenlerin kültürel farklılıkları aşılabilir engeller olarak görülmemekle birlikte, göçmenler mevcut yapı içinde eritilip gözle görünmez bir hale getirilirse azınlık sorunu da kendiliğinden ortadan kaybolmuş olacaktır (Canatan, 1990, 57-58).

Asimilasyon, farklılıkları görmezden gelen tutumu nedeniyle birçok ülkede başarılı olamamıştır. Bu sebepten ötürü ülkeler daha ılımlı bir politika yürütmeyi gerekli görmüşlerdir. Bu bağlamda amaç, göçmenleri göç alan toplumla uyumlu bir hale getirmek olarak belirlenmiş, bu politikaya da entegrasyon adı verilmiştir. Entegrasyon, bir toplumda var olan değişik etnik ve sosyal grupların o ülkede mevcut tüm olanaklara eşit erişimi ve aralarında sürtüşme olmaksızın uyumlu bir yaşam sürmesi olarak tanımlanmaktadır (Toksöz, 2006, 36). Katı eritme yönteminin yumuşatılmış biçimi olan ve içeriğinde yine dışlama ögesi bulunan bu yöntem, asimilasyon ile çokkültürlülük arasında orta bir yol izlemekte; hatta asimilasyon ve çokkültürlülükle ayrı ayrı özdeşleştirilebilmektedir. Oysa entegrasyon politikası, ulaşmak istediği amaç ve bu amaca ulaşmada kullandığı yöntem ve araçlar bakımından kendine özgü bir politika modelidir. Kültürel anlamda entegrasyon,

göçmenlere yerleşik toplumun birbirlerinin kültürlerine saygı göstererek ve kültürel alışveriş, karşılıklı etkileşim ve iletişim yoluyla birbirlerinin sosyo-kültürel varlığını tümden yok etmeden bir senteze ulaşma süreci olarak nitelendirilmektedir. Fakat, karşılıklı uyum süreci olarak da adlandırılabilir olan bu durum, ancak karşılaşmalar eşit koşullarda gerçekleştiği oranda başarı şansına sahip olur. Eşitsiz koşullardaki kültürel karşılaşmalar, asimilasyon ya da izolasyon (yani güçsüz kesimin kendi kültürel varlığını koruma mücadelesinde egemen kültürün etkilerine karşı içine kapanması ve toplumdan yalıtılma süreci) ile sonuçlanır (Canatan, 1990, 59). Nitekim ülkeler açısından entegrasyon kavramı altında asimilasyondan çokkültürlülüğe uzanan geniş bir yelpazede farklı yaklaşımların benimsendiği ve uygulandığı görülmektedir. Yerleşiklik kazanan göçmenlerin kültürel açıdan farklı olmaları durumunda en az birkaç nesil boyunca dillerini ve kültürlerinin bazı öğelerini muhafaza ettikleri görülmüştür. Bu nedenle hükümetlerin yerleşiklik olgusunu tanıdıkları ülkelerde bireysel asimilasyondan kültürel farklılığın bir ölçüde kabul edildiği politikalara geçişler yaşanmaktadır (Toksöz, 2006, 36-39).

Çokkültürlülük, homojen ve tek kültürlü ulus-devleti mitosunun terki anlamına gelmekle birlikte farklılıkların denetiminin yine ulus-devletle sağlanması anlamını taşımaktadır (Abadan Unat, 2002, 287-288). Charles Taylor (1996, 42-85), çokkültürlülük kavramını kültürel kimliklerin tanınmasıyla ilişkilendirmiştir. Habermas ise (1996, 131), çokkültürlü toplumlarda yaşam biçimlerinin eşit haklarla birlikte korunması, her yurttaşın bir kültürel miras dünyası içerisinde büyüme ve çocuklarını bu yüzden ayrıma uğramadan aynı dünya içinde büyütme fırsatının verilmesi anlamına geldiğini belirtir. Bu tanımlamalar incelendiğinde, çokkültürlülük kavramının farklılıkları görmezden gelmek yerine onların bireyler tarafından belli çerçevelerde yaşanabilmesi anlamına geldiğini söylemek mümkündür.

Çokkültürlülük politikaları, kültürel farkları yalnızca hoş görmeye değil, aynı zamanda cesaretlendirmeye dair düzenlemeleri kapsar. İki dilli eğitim, sokak işaretlerinin iki dilde yazılması ve geleneksel kostümlerin ve farklı dinsel pratiklerin engellenmemesi gibi konular buna dahildir. Bu bağlamda farklı din ve dile sahip olan topluluklar, içinde buldukları toplumun bir parçası olmaya çabalarken, aynı zamanda bu farklılıklarını da korumaya çalışırlar (Kadioğlu, 2008, 45). Ne var ki bu noktada kültürel değerler ile evrensel insan haklarının çatışmaması önemli bir konu arz etmektedir. Özellikle kültürel değerlerden anlaşılanın dini inançlarla sınırlı

kaldığı durumlarda, bu konu sorunlara yol açabilmektedir. Nermin Abadan Unat (2002, 287-288) buna kadın sünneti, onur cinayetleri, fiziksel şiddet gibi durumları örnek olarak gösterir. Bu gibi geleneklerin çokkültürlülük çerçevesinde demokratik bir hakka dönüştürülmek istenmesi gibi bir durum söz konusu olabilir. Tam da bu nedenle, devletler çokkültürlülük politikalarını uygularken belli sınırlara bağlı kalmak durumundadır. Nitekim bugün Batı’da birçok göç alan ülkede konuyla ilgili tartışmalar süregelmekte, Riva Kastoryano’nun ifadesiyle “kimlik pazarlıkları” (2000) devam etmektedir.

Çokkültürlülüğe yöneltilen tek eleştiri bununla sınırlı değildir. Bunun nedeni, bir devlet politikası olarak uygulanan çokkültürlülüğün aynı zamanda iktidar güçlerinin hegemonyasını sürdürmeye yarayan bir söyleme de dönüşebileceğinin düşünülmesidir (Abadan Unat, 2002, 201). Bu düşünceye göre; devletin çokkültürlü bir toplumsal ortam sağlayabilmek için ortaya koyduğu çalışmalar, sunduğu aygıtlar; zaman zaman kültürel farklara sahip bireylerin siyasi mecralarda yer almaları konusunda yetersiz kalabilmekte; bunun yerine sadece kültürel alanda söz hakkı tanımakla yetinmektedir.

Göç alan ülkelerdeki kimlik tartışmaları, devletlerin benimsediği asimilasyon, entegrasyon ve çokkültürlülük politikalarının yanı sıra ulusal aidiyet ve vatandaşlık konularını da gündeme getirmektedir. Göçmenlere vatandaşlık hakkının sunulup sunulmaması göç alan toplumlarda daima bir tartışma konusu olmuştur. Ülkeler bununla ilgili kendi anayasal düzenleri uyarınca farklı politikalar izlemekte, bazıları çözümü çifte vatandaşlıkta bulmaktadır. Genel itibariyle ulusal aidiyetle ilişkilendirilen vatandaşlık tartışmalarına, daha sonra Almanya’nın göçmen politikalarıyla birlikte değinilecektir.

3.3. Küreselleşme Sürecinde Göç Ve Kimlik

Küreselleşme, bugün sosyal bilimlerin her alanında yaygın bir şekilde tartışılan, etkilerinin hemen herkes tarafından hissedildiği güçlü bir olgudur. Kısaca coğrafyanın sosyal ve kültürel düzenlemeler üzerindeki kısıtlamalarının ortadan kalktığı ve bireylerin bu konuyla ilgili farkındalıklarının her geçen gün daha da arttığı bir süreç olarak tanımlanabilecek bu olgu (Waters, 1995, 3), yaygın söyleniş şekliyle bir ‘global köy’e, yani dünyanın küçülmesine atıfta bulunmaktadır. Küreselleşme ile ilgili yapılan ilk çalışmalardan *Globalization: Social Theory and*

Global Culture(1972)'ın yazarı Roland Robertson (1999, 21), kavramın birkaç yüzyıldır gelişim halinde olduğunu, ama küreselleşme tartışmasının ana odak noktasının görece yakın dönemler üzerinde olduğunu ifade eder.

Hem kimlik, hem de göç; küreselleşme sürecinden etkilenmekte olan iki olgudur. Küreselleşme sürecinde gelişen iletişim teknolojileri ve artan ticari bağlar, teknolojik yeniliklerle birlikte zaman-mekan ilişkisindeki kırılmayı derinleştirmiş, dünya küçülmeye hız kesmeden devam etmiştir. Dolayısıyla birinci ve ikinci bölümlerde anlatıldığı üzere mekan ile yakından bağlantılı olan ulusal kimlik ve göç kavramlarının da bu süreçten etkilenmesi kaçınılmazdır. Bu bağlamda, bu bölümde, küreselleşme sürecinin ulusal kimlik ve uluslararası göçe etkisi tartışılacaktır.

3.3.1. Küreselleşmenin Kimliğe Etkisi

Kimlik, geçtiğimiz yüzyılın ikinci yarısı yükselişe geçen bir kavramdır (Bilgin, 2007, 18). Bunun nedeni geleneksel toplumda yaşayan bireyin, bugünkü anlamda bir kimlik sorununa sahip olmamasıdır. Ancak toplumsal yaşamda başlayan çözümlenmeyle birlikte bireyselleşmenin öne çıkmasıyla, kimlik kavramı yükselişe geçmiştir. 19.yy'da yavaş yavaş yayılmaya başlayan bireysel kimlik duygusunun temelinde modernleşmenin ve bireyselleşmenin, dolayısıyla küreselleşmenin yattığını söyleyebiliriz(Karaduman, 2010, 2889). Bunların kimlik üzerindeki en temel etkisi, gelişen iletişim teknolojileri sayesinde bireyler arasındaki 'karşılaşmalar'ın artmasıyla gerçekleşmiştir (Altunoğlu, 2005, 226). Burada kullanılan karşılaşmalar sözcüğü, kimliğin Öteki'ne olan ihtiyacına gönderme yapmaktadır. Ben'i tanımlamak ve onun sınırlarını çizmek için Öteki'ne ihtiyaç vardır. Küreselleşme ise Ben'in karşılaştığı öteki sayısını olabildiğince arttırmış, dolayısıyla kimliğe daha önce sahip olmadığı yeni özellikler katmıştır.

Küreselleşme sürecinde, birtakım köklü dönüşümler ortaya çıkmış; dünya teknolojik, ekonomik ve kültürel planda değişmiş; sonuç olarak ulusal sınırlar da pratikteki işlevini yitirmeye başlamıştır. Tarihleri, kültürel mirasları, değerleri ve hatta geleceğe ilişkin tasarımları farklı ülkeler aynı kalıbın içine girmiş görünmekte; küreselleşme standartlaştırıcı, tekbiçimleştirici etkisiyle ulusal kimlikleri sarsmakta ve kültürel referansları, toplumlara özgü özdeşleşme modellerini silmektedir (Bilgin, 2007, 21-22). Hall (1998, 43), küreselleşmenin ulusal kimlik üzerindeki etkisini anlatırken, ulusal oluşum, ulusal ekonomi ve bunların temsil edilebileceği ulusal kültürel kimlik anlayışlarının kayda değer derecede baskı altında olduğunu

söylemektedir. Smith (1994, 224) ise bu baskıyı giderek artan küresel karşılıklı bağımlılık eğilimleriyle açıklamaktadır. Küresel karşılıklı bağımlılıksa temelde daha önce de değinildiği gibi artan ticari ilişkiler sonucu oluşan karşılıklı ekonomik bağımlılığa gönderme yapmaktadır.

Küreselleşmenin kimlik üzerindeki etkisinde John Keane'in (1995b, 1) *micro, meso, macro* kamusal alan tartışmasına değinmekte fayda vardır. Söz konusu tartışmasında kamusal alanın tarih boyunca geçirdiği aşamalara, bunlara neden olan etkenlere ve yeni kamusal alanlara dikkat çeken Keane, artık devletlerce sınırları çizilmiş ulusal kimliklerin yerini yeni kimliklere bıraktığının altını çizmektedir .Buna göre; söz konusu yeni kimlikler, yukarıda bahsedilen mikro, mezo ve makro kamusal alanlar etrafında şekillenebilmektedir. Mikro kamusal alanlar, Jürgen Habermas'ın (2003) kamusal alan modelinde yer alan okuma grupları ve kahvehaneler gibi küçük örgütler dahilindedir. Bu küçük kamusal topluluklarda bireyler tepeden inme kimlik politikalarına karşı toplumsal hareketler geliştirmektedirler. Ancak gücünü gizli ya da örtük bir şekilde ortaya çıkmasından alan mikro düzeydeki bu hareketler zaman zaman makro düzeyde etkilere de neden olabilmektedir. Medya aracılığıyla gerçekleşen bu duruma LGBTİ hakları için yapılan yürüyüşler, kadın hakları eylemleri örnek gösterilebilir. Mezo kamusal alanlar ise uzak mesafelerden aynı yayınları takip eden insanlardan oluşur. Ulus devletle aynı anda var olsa da bu kamusal alan türünün onun sınırlarını aştığı söylenebilir. Almanca yayın yapan bir kuruluşun yayınlarının hem Almanlar hem de Avusturyalılar tarafından takip edilmesi buna güzel bir örnektir. Aynı şekilde Almanya veya Fransa gibi göç alan Avrupa ülkelerinde Türkiye kökenli göçmenlerin Türkçe yayınları takip etmesi de bu bağlamda bir örnek olarak gösterilebilir. Mezo kamusal alan ile mikro kamusal alan birbiriyle karşılıklı bir iletişim halinde olmakla birlikte ikisinin arasında üstün gelen bir tarafın olduğu söylenemez. Ve son olarak üçüncü kamusal alan türü olan makro kamusal alan, önceleri ulusal düzeyde varlığını sürdüren yayın organlarının artık küresel ölçekte yayılması ile oluşmuştur. Küresel yayınlar sayesinde ulusal olan küresele hızla yayılabilmektedir. Bu noktada *internet citizens* (internet vatandaşları)³

³John Keane ve Nicholas Garnham'ın yeni medyanın kamusal alana etkisi ile ilgili detaylı tartışmaları için bakınız: Nicholas Garnham "Comments on John Keane's 'Structural Transformations of the Public Sphere'", **The Communication Review**, (1995), Vol I(1), 27-31 ve John Keane, "A Reply to Nicholas Garnham", **The Communication Review**, (1995b), Vol I(1): 27-31.

terimini kullanan Keane'e göre yeni medya sayesinde gelişen makro kamusal alanla birlikte mekân da önemini yitirmeye başlamıştır (1995, 9-16).

3.3.2. Küreselleşmenin Göçe Etkisi: Ulusötesi Toplumsal Alan

Küreselleşmenin etkisiyle birlikte göç ile ilgili algılar da değişmektedir. Günümüzde daha fazla seçim hakkına sahip olan göçmenler, nerede yaşarlarsa yaşasınlar birden fazla toplum içinde sosyal ağ kurabilmektedirler (Şimşek, 2016, 16). Göçün değişen niteliğini açıklamak için ortaya çıkmış bir teorik kavram olan ulusötecilik (*transnationalism*)(Bauböck, 1998, 26); göç türleri arasında yeni bir süreci ifade etmektedir. Kavram, genel olarak göç veren ülke ile göç alan ülke arasındaki ilişkiyi vurgular (Şimşek, 2016, 20).ya da bir Ulusötecilik de bireylerin aynı anda birden fazla ülkeyle kurduğu bu bağa odaklanmaktadır.

Ulusötesi göç; ağların, aktivitelerin birleşimi ile göç alan ve veren ülkeler içinde kesişen alanları kapsamaktadır (Şimşek, 2016, 17). Ulusötesi göçmenler olarak nitelendirilen bireyler, coğrafi, kültürel ve siyasi sınırları aşacak şekilde ailevi, ekonomik, sosyal, dini ve siyasi bağlar geliştirip bunları devam ettirirler (Basch, Schiller, Blanc, 1994, 8). Bu durum, iletişim ve ulaşımda yaşanan teknolojik gelişmeler sayesinde günümüzde çok daha kolay sağlanabilmektedir.

Ulusötecilik kavramını ve buna bağlı olarak ulusötesi göçü ve göçmenleri anlayabilmek için, ulusötesi faaliyetlerin neler olduğunu ve ulusötesi toplumsal alanların nasıl oluştuğunu açıklamakta fayda vardır. Ulusötecilik kavramıyla ilgili çalışmalarda bulunan Alejandro Portes (1999, 221), bu faaliyetleri geliştirdiği bir tipolojiyle üç kategoride toplamaktadır. Buna göre söz konusu faaliyetler ulusötesi girişimcilerin sınırları aşan temaslar kurarak kendilerine tedarikçi, sermaye ve pazar temin ettiği ekonomik pratikler; parti ya da hükümet yetkililerinin veya topluluk liderlerinin göç alan ya da veren ülkelerde bir siyasi etki ve güç sağlamak adına sürdürdükleri siyasi pratikler ve göç veren ülkenin ileri gelenlerinin katılımıyla göç alan ülkelerde gerçekleştirilen önemli gün kutlamaları gibi sosyo-kültürel pratiklerden oluşmaktadır. Portes'in tipolojisini sunduğu faaliyetler ekonomik ve siyasi pratikleri önceleyerek siyasi figürler ve çokuluslu şirketlere odaklansa da; ulusötesi faaliyetler sadece bu aktörler tarafından yürütülmemektedir. Bu anlamda; ulusötesi faaliyetleri ulus-devletlerin sınırlarını aşarak kurulan sosyal ağlar, göç alan ve veren ülkeler ile bağ kurmak ve iki ülkede de ekonomik olarak aktif olmak (Şimşek, 2016, 23) şeklinde de ifade etmek mümkündür. Günümüzde göçmenlerin

hem geride bıraktıkları, hem de göç ettikleri ülkede birer ev kurmaları, göç veren ülkeden beraberlerinde getirdikleri kültürel gelenekleri göç alan ülkede de yerine getirmeleri ve gelişen iletişim ve ulaşım olanaklarıyla iki ülke arasındaki sınırları aşan ekonomik faaliyetlerde bulunmaları ulusötesi faaliyetler arasında önemli bir yer tutmaktadır.

Ulusötesi toplumsal alanlar ise, ulusötesi pratiklerin sonucu olarak ortaya çıkan alanlardır. Thomas Faist (2004, 3-4), ulusötesi toplumsal alanları egemen devletlerin sınırlarını aşan süreğen ve sık bağlar olarak tanımlamaktadır. Bu bağların aktörleri devletler adına hareket eden temsilciler ya da hükümetler arası organizasyonların yanı sıra ulusötesi kültürel, siyasi ya da ekonomik pratiklerde bulunan bireysel ve kolektif aktörler de olabilir. “Alan” kelimesi bu bağlamda fiziksel bir alandan ziyade, söylemsel düzeyde ortaya çıkan davranış, tutum ve eylemlerin ulusların sınırlarının ötesinde yeniden üretildiği coğrafya ve mekan anlamına gelmektedir. Göç pratikleri arasında ise en az iki coğrafi alanı birbirine bağlayan sosyal ağlar ulusötesi sosyal alanlar olarak kavramsallaştırılabilir (Şimşek, 2016, 24).

Faist, ulusötesi alanları üçe ayırmaktadır: akraba grupları, değiş-tokuş temelli ağlardaki ulusötesi devreler ve dayanışmanın yüksek derecelerde olduğu ulusötesi topluluklar. Bu üç ulusötesi alanın üçü de göç veren ve alan ülkeler ve paylaşılan kolektif bir kimliğe işaret ederek farklı entegrasyon modellerinden ve göçmenlerin çeşitli aktivitelerinden oluşan farklı ulusötesi deneyimleri temsil etmektedirler (Faist, 1999’dan aktaran Şimşek, 2016, 24). Burada değinilen kolektif kimlik kavramı ise ayrıca önem arz etmektedir. Nitekim geçmişte bir ülkeden diğerine göç eden toplulukları tanımlamak için kullanılan diaspora kavramı, bugün yerini ulusötesi topluluk kavramına bırakmaktadır. Bunun nedeni diaspora kavramının nispeten daha sınırlı bir anlam taşımasıdır. Diasporalar genellikle ait olma durumuna yoğunlaşmakta, göçmenlerin kimliklerini göç veren ülke ile kurdukları bağ üzerinden açıklamaktadır. Ancak devam eden göç hareketleri ve küreselleşmenin getirdiği yenilikler, diaspora sözcüğünün göçmenlerin deneyimlerini açıklamak için yeterli olmadığına ve yeni bir kavramın gerekliliğine işaret etmiştir (Şimşek, 2016, 17). İnsanların yüksek devingenliği, ekonomik ya da siyasal nedenlerle doğup büyüdüğü ülkeden farklı bir yerde yerleşmesi, hem geride bıraktığı hem de yeni geldiği toplumun dokusunda yeni birleşmelere yol açmaktadır. Bu oluşumların bir kısmı sanal olmakla birlikte, büyük çoğunluğu toplumsal gerçeklere dayanmaktadır.

Bilimsel literatür bunu artık ulusötesi toplum kavramıyla açıklamaktadır (Abadan Unat, 2002, 280-281). Portes'in iki dil bilen, her iki ülkede de evi olan, ikili bir yaşam sürdüren bireyler (1999, 217) olarak tanımladığı bu toplulukların oluşumu ve kimlikleri sınırlanmış toprak parçalarından bağımsızdır.

3.4. Almanya'ya Hoşgeldiniz: Türk İşçi Göçünün Tarihçesi

Almanya, Türk işçi göçünden önce de sıklıkla göç alan bir ülke olmuştur. Ülkeye yönelen göç genellikle işgücü ihtiyacı ve istihdam politikaları sonucunda gerçekleşmiştir. Nitekim Prusya döneminde, 1. Dünya Savaşı başlamadan önceki çeyrek yüzyılda göç, doğu vilayetlerde adeta ekonomik bir zorunluluktur (Kadıoğlu, 2008, 88). Çünkü on dokuzuncu yüzyılın sonunda sanayileşme ya da daha doğrusu “güçlü bir sanayiye sahip bir tarım ülkesinden, önemli bir tarımsal temele sahip bir sanayi devleti” olmaya geçiş doğudan batıya doğru bir göç dalgası başlatmıştı. Bu ise ülkenin doğusunda çalışan Almanya Lehlerine, Rusya ve Avusturya'dan gelen yabancı Lehlerin katılmasına, hatta bu yeni gelenlerin yerli Lehlerin sayısını aşmasına yol açtı. Bu durum karşısında Alman makamları telaşa düştü. Bunun nedeni Almanya Lehleriyle, dışarıdan gelen Lehler arasındaki temas sonucu bölgenin “Polonyalılaşma”sından korkmalarıydı (Kastoryano, 2000, 42). Bunun sonucu olarak devlet, katı bir vatandaşlaştırma politikasının yanı sıra göç eden işçilerin her kış ülkeyi terk etmesini gerektiren bir göç politikası uygulayarak etno-kültürel açıdan “istenmeyen unsurların” Doğu sınırında yerleşmesini engelledi. Devlet, böylece, göçmenleri vatandaşlıktan dışlayarak, kendi hareket özgürlüğünü elinde tutmuş oluyordu. Aslında 1880'lerde Prusya, birçoğu uzun süredir ülkede ikamet etmekte olan 30,000 Leh ve Yahudi göçmeni topraklarından kovmuştu. Daha sonrasında ise başka bir kitlesel kovma eylemi gerçekleşmedi (Kadıoğlu, 2008, 89).

Alman yetkililerin bu dönemde uyguladığı göç politikası, Lehleri mevsimlik işçi olarak çalıştırmaya yönelik bir rotasyonu içermekteydi. Bunun nedeni Almanya'nın işgücünden tam anlamıyla vazgeçemiyor olmasıydı. Nitekim ucuz işgücüne duyulan ihtiyaç, daha sonra Hollandalılar, Avusturyalılar ve İtalyanlardan oluşan bir “endüstrinin yedek ordusu”na başvurulmasına neden oldu. Böylece yabancı nüfusun profili de değişmiş oldu (Kastoryano, 2000, 83). Ancak Almanya'nın on dokuzuncu yüzyılın son çeyreğinde görülen yabancı işgücü ihtiyacı, 2. Dünya Savaşı sonrasında

da devam etti. Ekonomisini yeniden canlandırmayı hedefleyen ülke, Türkiye'nin de aralarında bulunduğu Doğu Akdeniz ülkelerine yöneldi.

3.4.1. II. Dünya Savaşı Sonrası Türkiye'den Avrupa'ya Göç Hareketleri

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Avrupalı ülkeler, kendi kalkınmalarını hızlandırmaya çalışmış ve bu noktada ortaya çıkan işgücü ihtiyaçlarını karşılayabilmek için işçi göçüne yönelmişlerdir. Bu ülkeler arasında olan ve göç alması 1956'dan daha öncelere dayanan Almanya, büyük bir atılım yapmak için yoğun şekilde işçi ihtiyacı duymuş ve o da bunu göç yolu ile gidermeyi amaçlamıştır. Türkiye ise bu dönemde hem Almanya hem de diğer Avrupa ülkeleriyle yaptığı ikili anlaşmalarla bu ülkelere göçmen işçi göndermiştir (Şahin, 2010, 33). Ne var ki Almanya'ya savaş sonrası yapılan ilk göç Türk işçi göçü değildir. Savaşın hemen ardından Polonya ve Çekoslovakya'nın eskiden Alman toprağı olan kısımlarından 15 milyon kişi gelmiş, Doğu Almanya'dan da Berlin Duvarının 1963 yılında gerçekleşen inşasına kadar göç devam etmiştir. Doğu Almanya ve diğer ülkelere gelen göçün sağladığı işgücünün yetmediği noktada ise Güney Avrupa ülkelerine, Türkiye'ye ve Yugoslavya'ya yönelinmiştir (Toksöz, 2006, 26). Bu ise, Almanya'nın çok etnili bir topluma dönüşmesiyle sonuçlanmış, ülkede günümüze kadar süregelen göç tartışmalarının fitilini ateşlemiştir.

Türkiye, Almanya'ya resmi olarak göçmen işçi göndermeye 30 Eylül 1961 yılında Federal Almanya ile yaptığı ikili antlaşma ile başlamıştır. Türkiye, ülkedeki işsizliği hafifletmek ve yurtdışındaki işçilerden döviz geliri sağlamak amacıyla yurtdışına işçi göçünü desteklemiştir (Martin, 1991, 7). Bu bağlamda, Türkiye'deki tüm kamu kuruluşları ve siyasi kuruluşları, yurtdışına işçi göçünü değerlendirirken yalnızca göçün ekonomik getiri ve götürülerini göz önüne almışlardır. Göçün getireceği sosyal maliyetler ile yurtdışında yaşayan Türklerin sosyal, kültürel, ekonomik ve siyasi açıdan yaşadıkları problemler uzun yıllar boyunca geri planda kalmıştır. Uluslararası göç aynı zamanda kalkınma planlarının bir parçası haline getirilmiş ve açıkça kabul edilmese de dengeli kalkınma modeli içine yerleştirilmiştir (Koray, 1993, 75). Bir başka deyişle, Türkiye, yurtdışına gönderdiği işçilerin yurda getirecekleri dövizler ve sonradan bu göçmenlerin ülkede yapacakları yatırımları düşünerek, Almanya'yla yaptığı ikili antlaşmayı bir kalkınma adımı olarak görmüştür. Ancak sonradan da anlaşılacağı durum tam anlamıyla bu şekilde seyretnemiştir.

Almanya'ya giden Türk işçiler, esasen ülkenin yerli işgücünün çalışmak istemediği imalat sanayii, maden, inşaat ve hizmet sektörlerinin ağır çalışma koşullarına sahip düşük ücretli işlerinde istihdam edilmek üzere getirilmişlerdir. İşçi gönderme biçimi, istihdam, kalış şartları ve sosyal güvenlik benzeri sosyal haklar iki devlet arasında yapılan sözleşmelerle belirlenmiştir. Öte yandan yurtdışından gelen işçilerin Almanya'daki yerli işçilerin ücretlerinin düşürülmesinde koz olarak kullanılmaması için sendikalar Alman ve yabancı işçilere eşit ücretler ödenmesini şart koşmuşlardır. Alman hükümetinin işçi alım kurumları, işçi gönderen ülkelerde bürolar açarak göç sürecine yön vermişlerdir. 1973 yılına kadar toplam 2 milyon işçiye çalışma izni dağıtan bu kurumlar, bir yıla sınırlı tuttıkları izin sürelerini ihtiyaç halinde yenilemişlerdir (Toksöz, 2006, 27). Yine aynı yıla kadar, Almanya'nın göç siyaseti mavi yakalı emek gücü açığını kapatmak üzere göçmen kabuk etmek üzerine kuruluydu. Alman Federal Çalışma Ofisi, yabancı işçileri inşaat işleri ve fabrikalar gibi fazla vasıf gerektirmeyen işlerde çalışmaya yönlendirmiştir ve bu sektörlerde mümkün olduğu kadar uzun süre tutmak için sınırlayıcı uygulamalar yürürlüğe konulmuştur (Castles, Miller, 2008, 299). 1973 yılı, Almanya'ya yönelen Türk işçi göçü açısından dönüm noktalarından birini teşkil etmektedir. Bunun nedeni, bu tarihten itibaren işçi alımının durdurulmasıdır. Ancak 1974 yılında yürürlüğe giren aile birleşimi yasası ile birlikte göç uzun bir süre daha devam etmiştir. Dolayısıyla bu tarihten sonraki süreçte Türk işçi göçünün durmasına rağmen göçmenlerin ülkeye yerleşmesinin devam ettiği, bununla Almanya'da yaşayan Türk toplumunun yapısını hayli değiştirdiğini söylemek mümkündür. Daha önce çoğunluğunu erkeklerin oluşturduğu işçilerden oluşan Türk topluluğu, artık aileleri içermekte; bu ise Türklerin Almanya'da yerleşikliğe geçmesinin ilk adımını ifade etmektedir.

3.4.2. Yerleşikliğe Geçiş: Almanya'nın Yeni Sakinleri Türkler

Türkiye'den Almanya'ya giden göçmenlerin başlangıçta hayatlarına orada devam etmeye dair bir planları yoktu. Büyük bir çoğunluk birkaç yıl boyunca çalışıp para biriktirmiş halde ülkelerine dönmeyi, bu şekilde ailelerine daha iyi bir yaşam sunabilmeyi amaçlıyordu. Ancak gidilen ülkede masrafların yüksekliği, ücretlerin düşüklüğü, geride kalan aile üyelerine gönderilen para ve artan tüketim alışkanlıkları bunun, bu kadar kısa süre içinde gerçekleştirilmesini önlemiş, kalış süresi uzadıkça aile üyelerini yanlarına getirme eğilimi ön plana çıkmaya başlamıştır (Toksöz, 2006, 30). Bunun yanı sıra geride bırakılan ülkenin ekonomik durumunun çalışılan ülkeden

daha kötü durumda olması da göçmen işçilerde kalma isteğinin oluşmasında rol oynamıştır.

Aile birleşmesi, Almanya'daki Türk toplumu için birçok yeni durum ifade etmiştir. Bu şekilde göçmen işçilerin konut gereksinimi artmış, maddi durumları doğrultusunda kentlerin belli kesimlerinde ev bulabildikleri için mekânsal yoğunlaşma yaşanmış ve göçmen mahalleleri ortaya çıkmıştır. Türkler bu mahallelerde kendi kültürlerine özgü yaşam tarzını sürdürmüşler ve genellikle kendi aralarında sosyalleşmişlerdir. Bu aynı zamanda göçmen çocuklarının da yaşadıkları semtlerdeki okullarda birikmeleri, çocuk ve gençlerin yerli toplumla sınırlı ilişkiler kurarak büyümeleri anlamına gelmiş, bu durum daha sonra göçmen gençlerin iş bulmalarını da zorlaştırmıştır (Toksöz, 2006, 31). Tüm bunlar aynı zamanda yukarıda yer verilen göç ağları teorisinin Türk göçmenler arasındaki geçerliliğini de kanıtlamaktadır. İlk giden göçmenlerin kendilerinden daha sonrakilere öncülük etmesi, göçmenlerin yoğun olduğu gettoların oluşumunda ve buna bağlı diğer durumlarda önemli rol oynamaktadır.

Öte yandan göçmen bireyler tarafından sergilenen bu davranışlar, göç alan ülkede etnik toplulukların oluşmasına etki ederken yerli halkın göçmenlere karşı tutumlarında da rol oynamıştır (Toksöz, 2006, 32). Nitekim bu noktada Alman resmi makamlarının uzun bir süre sıklıkla başvurdukları bir ifadenin de altını çizmekte fayda vardır: *Deutschland ist kein Einwanderungsland* Türkçede “Almanya bir göç ülkesi değildir,” anlamına gelen bu cümle, uzun yıllar boyunca bizzat Alman yetkililer tarafından sıklıkla telaffuz edilmiştir. Ülkenin bir göç ülkesi olmadığı düşüncesi, resmi makamların göçmen bireylere yaklaşımını da anlatmaktadır. Nitekim 1973 yılında Almanya işçi alımını durdururken, yaptığı bu değişikliğin ardındaki tek neden yalnızca petrol krizinin yaratacağı ekonomik bunalım değil, aynı zamanda kalıcı göçün gecikmeli olarak fark edilmesi idi de (Castles, Miller, 2008, 100).

Daha önce de belirtildiği gibi Almanya, işçi göçünü ülkeye kabul ederken başlangıçta kısa süreli çalışma ve oturma izinleri vermişti. Göçmen işçilerin yerleşikliğe geçmesi ne Almanya, ne de Türkiye'nin öngördüğü bir durumdu. Yine yukarıda değinildiği üzere Türk işçiler de gelecek planlarını bir gün Türkiye'ye geri dönmek üzere kurmuşlardı. Ancak durum böyle olmadı. Almanya ise 31 Ekim 1983'te yürürlüğe koyduğu ve 30 Haziran 1984'e kadar devam ettirdiği geri dönüş

teşvik yasasıyla ülkedeki Türk göçmenleri geri dönmeye özendirmeyi amaçladı. Söz konusu yasa kapsamında emeklilik paralarının hemen ödenmesi ve aile fertlerinin her biri için belli meblağlarda paralar ödenmesi gibi özendirici maddeler vardı. Ancak Türkiye'ye geri dönen göçmen sayısı beklenildiği kadar yüksek olmamış, Almanya'daki Türk aileler büyük oranda kalmayı tercih ederek günümüze kadar uzanan entegrasyon ve vatandaşlık tartışmalarına kapı aralamıştır.

3.4.3. Göç Politikaları ve Vatandaşlık Sorunu

Almanya toplumu, Türkiye'den gelen işçiler için uzun bir süre *gastarbeiter* (misafir işçiler) terimini kullanmıştır. Türk işçilere legal bir statü sağlayan bu terim, göçmenlerin ülkede kalış süresinin sınırlı olduğunu belirtmekle kalmıyor, aynı zamanda onlara neden davet edildiklerini de hatırlatıyordu (Kastoryano, 2000, 27). Hatta işçi göçü başlarda bir göç olarak değil de “işçi ithali” olarak ifade edilmekteydi. Ancak 1970'lerin sonunda günlük dilden çok kamusal tartışmada *gastarbeiter* nitelendirmesi yerini *ausländische arbeiter*'a (yabancı işçiler) veya *einwanderer*'a (göçmenler) bırakmaya başladı. Bu, göçmenlerin artık misafir olarak görülmediği anlamına gelmekteydi (Kastoryano, 2000, 66). 1990'lara gelindiğinde ise *gastarbeiter*'ların kalıcı olduğu kabul edilerek bununla ilgili politikalar geliştirmek gerektiği konuşulmaya başlandı (Şahin, 2010, 43). Almanya'nın *Türkenproblem* (Türk sorunu) şeklinde adlandırdığı bu göç meselesi, teşkil ettiği yeni durumlar sebebiyle üzerinde etraflıca durulması ve yeni politikalar üretilmesi gereken bir konu olmuştu.

Bir önceki bölümde yer verildiği üzere göç politikaları genellikle asimilasyon, entegrasyon ve çokkültürlülük başlıkları altında toplanmaktadır. Almanya'daki yabancılar politikası ise 1979'dan itibaren entegrasyonu temel alarak şekillenmiştir. Entegrasyon kavramı, burada, vatandaşlığa sahip olmadan Alman toplumu içinde yerleşik halde yaşamayı ifade etmektedir (Kastoryano, 2000, 51). Öte yandan 1980'lerde Almanya kendini aynı zamanda çokkültürlü bir toplum olarak da tanımlamaya başlamıştı. Burada çokkültürlülük teriminin kullanımı ise bir temsil stratejisini ve farklı milliyetlerden, dinlerden insanların bulunduğu bir topluma dair bir beyanı ifade etmektedir. Dönemin muhalefet partilerince bu, kamuoyunun ve siyasi seçkinlerin “yabancıların buradan gitmeyeceği”ni ve Almanya'nın bir göç ülkesi, fiilen çokkültürlü bir toplum olduğunu idrak etmelerini sağlamalarının bir yolu olarak görülmekteydi. Bu bağlamda atılan en somut adımlardan biri ise

Frankfurt Belediyesi tarafından kurulan “çokkültürlülük idaresi” idi. Belediye, Rousseau’nun toplum sözleşmesinden esinlenmiş bir çokkültürlü demokrasi vaadinde bulunmaktaydı (Kastoryano, 2007, 43-44).

Almanya’nın yabancılar politikasının temelini oluşturan entegrasyon kavramının Türkler tarafından nasıl anlaşıldığı ise bir başka önemli konudur. Birsen Şahin, 2010 yılında yayımladığı Frankfurt ve Duisburg kentlerinin örneklem olarak alındığı araştırmasında bu konuyla ilgili şu bulgulara ulaşmıştır:

“Almanya’da yaşayan Türkler entegrasyondan daha çok Alman toplumunun kurallarına göre yaşamayı, Almanca bilmeyi ve suç işlememeyi anlamaktadırlar. Almanya’daki Türklerin, Almanların entegrasyondan anlayışları konusundaki düşünceleri ise daha çok Almanlar gibi yaşama beklentisi ya da kendi kültürlerini unutup Alman kültürüne uyum sağlama şeklindedir. Katılımcılardan bir kısmı ise Almanların entegrasyondan ne anladıklarını bilmediklerini söylemişlerdir. Ayrıca katılımcılar genellikle Almanların kendilerini Alman toplumuna entegre olamamış olarak gördüklerini belirtmişlerdir.” (Şahin, 2010, 145-146).

Şahin’in araştırmasının sonuçlarından da anlaşılacağı üzere Türk kökenli göçmenler, Almanya’nın entegrasyon anlayışına kendi kültürlerinden vazgeçme fikrinin de dahil olduğunu düşünmektedirler. Kendi entegrasyon anlayışları ise Almanca iletişim kurabilmek ve toplum içinde yasalara uygun şekilde yaşayabilmek gibi durumları içermektedir. Bu durumda Türklerin kendi entegrasyon anlayışlarıncı Alman toplumuna büyük oranda entegre olabildiklerini düşündükleri söylenebilir. Ancak Almanların kendilerinden farklı bir entegrasyon beklediğini belirten Türkler, bu düşünceye mesafeli durmaktadırlar. Öte yandan bu konuda çalışmaları olan Riva Kastoryano (2000, 51) ise, Almanya’daki yabancı dernekleri ve kiliselerin entegrasyondan anladıklarının farklı kültürlere eşit haklar tanınması olduğunu belirtmektedir. Bu noktada Almanya ile Türk göçmen topluluğu arasında bir anlaşmazlık olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Göç ve entegrasyon çalışmaları kapsamında orijinal kültürün devamlılığı ve yeni kültüre uyum için gerekli koşulların oluşturulması büyük öneme sahiptir. Ülkelerin göçmen politikaları sonucunda şekillenen bu süreçler, vatandaşlık haklarına da yansımaktadır (Şahin, 2010, 43). Bu nedenle Almanya’nın göçmen politikaları ve

Türk göçmen topluluğunun kimlik aidiyeti, kültürel devamlılığı ve toplumsallaşmasını anlayabilmek için vatandaşlık, çifte vatandaşlık gibi konulara da değinmek gerekmektedir.

Ulus-devlet çağında vatandaşlıkla ilgili tartışmalar, genellikle uluslukla ilgili olup; bir ulus-devlete ait olmanın ne anlama geldiği ve ne anlama gelmesi gerektiğiyle ilgilidir (Blubaker, 2008, 56). Bir devletin vatandaşı olabilmek, kolektif bir kendi kaderini tayin ve demokrasi özgürlüğü, eşit siyasi ve diğer hakların yasal garantisi ve siyasi bir topluluğa üyeliği gerektirir (Faist, Gerdes, Rieple, 2006, 94). Göç tartışmalarında sorun, devletler tarafından, gelişen cemaat yapıları ile ulusal kurumlar arasında yeni bir dengeye dayanarak göçmenleri siyasi cemaate entegre etmenin yeni biçimlerinin nasıl müzakere edileceğinde görülmektedir. Bireylerin ya da grupların eşitlik ilkesine dayanan başlıca kaygısı ise siyasi, toplumsal ya da kültürel bağlamda herhangi bir dışlama biçimine karşı mücadele etmek ve hem ulusal cemaate hem de ulusal cemaat dışında bir kolektif kimliğe bağlılık göstermekle ilgilidir. Bu ise kimliğin bir kaynağı olarak milliyet ile eşit haklarla katılım hakkı olarak vatandaşlık arasındaki geleneksel olarak yerleşmiş bağı kaçınılmaz biçimde zorlamaktadır. “Bugün demokratik devletlerde, retorikteki ve hukuktaki değişikliklerin kaynağı bu eğilim olmuştur: Siyasi cemaate karşı aynı yurttaşlık sorumluluğunu ifade etse bile, birden fazla kimliğe atıfta bulunan, ‘kültürel birlik hayali’nin yerine ‘siyasi birlik hayali’ni geçiren bir vatandaşlık,” (Kastoryano, 2007, 38).

Öte yandan vatandaşlık söz konusu olduğunda göçmen topluluklarının talebi genellikle çifte vatandaşlıktan yana olmaktadır. Vatandaşlık ile milliyet arasındaki ayrımı vurgulayan bu uygulama, iki ayrı siyasi uzama aidiyet anlamına gelse de, her ikisine birden katılım göstermeyi ifade etmez. Bir başka ifadeyle, iki devletin birden vatandaşı olsa da, birey sadece bir devletin hak ve ödevlerinin tamamını uygulayabilir; yani sadece bir devletin aktif vatandaşıdır. Yine de çifte vatandaşlık entegrasyonu sağlayan bir süreç olarak ifade edilmektedir. Devletler arasında yapılan antlaşmalarla geçerliliğinin sağlandığı bu uygulama, bir kültürel hafıza kaybını ya da milliyet bağını unutması anlamına da gelmez (Kastoryano, 2007, 56). Buradan çıkan sonuç, göçmen grupların kendilerini gidilen ülkede siyasi ve diğer haklar bakımından o ülkenin ulusuyla eşit şekilde görülmekle birlikte, geride bıraktıkları ülkeyle de siyasi bağlarını devam ettirmek arzusunda olduklarıdır.

Büyük göçmen topluluklarının yaşadığı Almanya'nın vatandaşlık hukuku ise ülke topraklarında doğmaya bir önem atfetmediğinden ikinci ve hatta üçüncü kuşak göçmenleri otomatik olarak vatandaşa dönüştüren bir mekanizması yoktur. Ülkede vatandaşlığa kabul mümkün olmakla birlikte, vatandaşlık sadece soya dayanır (Blubaker, 2008, 88). Ancak Almanya'nın bir göç ülkesi olmasının kabul edilmesi ve bu söylemin resmiyette de kendine yer bulmasının ardından göçmenlere vatandaşlık verilmesi gündeme gelmiştir.

Türklerin bu konudaki talepleri uzun yıllar boyunca çifte vatandaşlık yönünde olmuştur. Her yeni hükümetle birlikte tekrar gündeme oturan bir pazarlık konusu haline gelen çifte vatandaşlık uygulamasıyla ilgili asıl mesele, soya dayanan vatandaşlığın Alman anayasasınca garanti edilmesi; dolayısıyla çifte vatandaşlık uygulamasının “anayasanın asli vatandaşlıktan vazgeçmeyi öngören maddesinin çıkarılması” anlamına gelmesidir (Kastoryano, 2007, 51).

Ülke siyasetinde sıklıkla gündeme gelen, çeşitli partiler arasında tartışmalara yol açan bu hususta en son 2000 yılında yapılan değişikliğe göre; ebeveynlerinden biri en az sekiz yıldır Almanya'da yaşayan Almanya'da doğmuş çocuklar çifte vatandaşlığa tabi tutulmaktadır. Ancak bu çocuklar 23 yaşlarına geldiklerinde iki vatandaşlıktan birini seçmek durumundadırlar.

4. BÖLÜM:

ALMANYA'DA YAŞAYAN TÜRK KÖKENLİ ÜÇÜNCÜ NESLİN KİMLİK ALGISI

Bugün Almanya'da yaşayan Türkiye kökenli toplumu genel itibariyle 1961'de ve sonrasında gerçekleştirilen ilk göç dalgalarıyla birinci nesil, 1974 yılında yürürlüğe giren aile birleşmesi yasasıyla Almanya'da doğan ya da Türkiye'de doğup küçük yaşta bu ülkeye gelmiş olan ikinci nesil ve burada büyüyen Türkiye kökenlilerin çocukları olan üçüncü nesil ve üçüncü nesilden evlenmiş olan bireylerin dünyaya getirdikleri dördüncü nesil oluşturmaktadır. Birinci nesil Türkiye kökenli göçmenler, yukarıda yer verilen göçün kalıcı amaçlanmaması gibi nedenlerden ötürü uzun yıllar boyunca geldikleri ülkenin bir parçası olmaya çalışmamış, büyük oranda eğitim seviyeleri nedeniyle sahip oldukları düşük statüye rağmen konumlarını kabullenmişlerdir (Abadan Unat, 2002, 183). Bunun temel nedeni, işgücü olarak Almanya'ya gelen bu göçmenlerin geldikleri ülkede değil, Türkiye'de iyi bir hayat kalitesini hedeflemiş olmalarıdır. Bu durum onları yüksek standartlardaki bir hayat kalitesinden feragat ederek tasarrufa yöneltmiş ve gettolaşmalarına neden olmuştur. Yine aynı nedenlerle herhangi bir sosyal role talip olmamışlar, kendilerini tanımladıkları mevcut kimlikleriyle var olma mücadelesi vermişlerdir. Bu sebeple Alman toplumuyla iletişim kurma, bütünleşme, kimlik ya da kültürel tanınma gibi bir problemleri de olmamıştır (Başkurt, 2009, 87).

Ancak ikinci nesil göçmen kökenliler için durum biraz daha farklıdır. Birinci kuşak geleneksel, dinsel bir sosyalleşme sürecinden geçmesine rağmen, Almanya'da büyüyen ikinci kuşağın sosyalleşme tecrübesinin gerek Almanya'da okumaları gerekse buradaki kültürden oldukça etkilenmeleri nedeniyle belli ölçüde farklılaştığını ifade etmek mümkündür (Çelik, 2008, 129). Birinciden farklı olarak ikinci nesil ve onları takip edenler, durumlarını doğup büyüdükleri ülkenin aynı yaş grubu ile kıyaslamakta ve yoksun kaldıkları imkan ve fırsatları kesin bir şekilde algılamaktadırlar (Başkurt, 2009, 86).

İkinci nesilde başlayan söz konusu dönüşümün üçüncü neslin kimlik algısına nasıl yansıdığını araştırmak hedefiyle gerçekleştirilen bu çalışmada üçüncü nesil Türkiye kökenli bireylerin kimlik algıları, aşağıda dört başlık altında incelenmiştir. Katılımcıların kendi ifadelerinin değiştirilmeden aktarıldığı bu bölümlerde deneyimlenen ortak veya farklı tecrübelere yer verilmeye çalışılmıştır.

4.1. Üçüncü Neslin Kültürel Yaklaşımları

Kültür, daha önce de değinildiği üzere kimlik ile yakından ilişkili bir kavramdır. Kimliğin toplumsal olma özelliğinin ve kolektif kimliğin ortak kültürel değerler etrafında şekillenmesinin, kimlik ve kültür arasındaki bağın temelinde yattığı söylenebilir. Çalışmada öğrenilmek istenen, göçmen kökenli bireylerin kendilerini hangi kolektif kimlik türüyle tanımladıklarıdır. Kültür, aidiyet duygusunu besleyen bir olgudur. Birey kültürel kimliği sayesinde kendini bir gruba ait hisseder. Bu bağlamda katılımcıların içinde buldukları kültürel yapıların ve kültürel yönü olan alışkanlıklarının araştırılması büyük önem arz etmiştir.

4.1.1. Anadil ve Dil Kullanımı

İlk bölümde sorulan sorular dil ile ilgilidir. Mülakata katılanlar, “Anadiliniz nedir?” sorusunu çoğunlukla iki anadile sahip oldukları yönünde yanıtlamışlardır. Ev ve okul ortamında iki dile birden maruz kaldıklarını belirten katılımcılar, iki dil arasında seçim yapmanın zorluğuna değinmişlerdir. Bu bağlamda iki dilli olduklarını belirttikleri söylenebilir.

“Bu çok zor bir soru. Ben hala ikisinin arasında karar vermiş durumda değilim açıkçası. Sonuçta bütün okul hayatım boyunca Almancayla haşır neşirdim. Ama evde annemden kaynaklı Türkçe konuşuyordum. İki dile de hakim olduğumu düşünüyorum. Karar vermiş değilim, iki dilde de kendimi rahat hissediyorum,” (Kadın, 26, Albstadt).

“Türkçe ve Almancayla büyüdüm. Okuldan Almanca öğrendim, ailemle Türkçe konuştum,” (Kadın, 20, Düsseldorf).

Buna karşılık katılımcılar arasında anadilini sadece Türkçe ya da Almanca olarak belirtenlerin olduğu da görülmektedir. Bunların arasında anadilini sadece Türkçe olarak belirtenlerin sayısı, sadece Almanca olarak belirtenlerin sayısından daha fazladır. Öte yandan anadillerini bu iki dilden sadece biri olarak ifade eden

katılımcılar, çoğunlukla diğer dili de anadilleri kadar iyi bildiklerine yönelik eklemelerde bulunmuşlardır.

“Anadilim Almanca. Almancayı birçok Alman’dan daha iyi biliyorum. Türkçem çok iyi olmasa da yine de konuşuyorum,” (Erkek, 24, Frankfurt).

“Türkçe. Ama Almancam da iyidir. Hatta daha iyidir,” (Erkek, 25, Cuxhaven).

“Türkçe. İkinci anadilim Almanca,” (Kadın, 19, Hamburg).

Katılımcıların bu yöndeki ifadeleri çift dilli bir ortamda büyüdüklerini göstermektedir. Zira mülakata katılanların tamamı, çift dilli bir ortamda yetişmiş ve her iki dilde de anadilleri seviyesinde iletişim kurabilmektedirler. Her iki dilde de anadil seviyesinde yetkin olmaları, katılımcıların her iki toplumda da kolaylıkla iletişim sağlayabilmeleri anlamına gelmektedir.

Görüşülenlerin tamamı, günlük hayatta Almanca kullandıklarını belirtmişlerdir. Evde kullanılan dil ise çoğunlukla Türkçe veya Türkçe ile Almancanın karışımı bir dildir. Bunun nedenini ebeveynlerinin Türkçeyi tercih etmesi veya çok iyi Almanca bilmemesi olarak açıklayan katılımcılar arasında, kardeşleriyle Almanca-Türkçe karışık bir dil kullandıklarını belirtenler de olmuştur. Ayrıca katılımcılardan biri ise hem evde hem de dışarıda Almancayı daha fazla kullandığını belirtmiştir.

“Kardeşlerimle Almanca, annemle babamla Türkçe... Çünkü babamın Almancası iyi değil. Annemin iyi, ama Türkçe daha kolayına geliyor,” (Kadın, 20, Düsseldorf).

“Annemle Türkçe-Almanca karışık konuşuyorum. Babamla ve kardeşimle Almanca,” (Erkek, 24, Würzburg).

“Annem,babam Almanca iyi bilmediği için Türkçe... Ama benim Türkçem iyi olmadığı için yine Almanca da cevap veriyorum,” (Erkek, 24, Frankfurt).

Katılımcıların dışarıda Almanca, ev içinde ise Türkçeyi veya Türkçe ve Almancayı birlikte kullanmaları, yukarıda bahsedilen anadil yetkinliğiyle yakından ilintilidir. Dışarıda Almanca kullanmaya alışmış olan bu kişilerin arasında, her ne kadar alışkın olsalar da ev içinde Türkçe konuşmaya geçmekte zorlandıklarını dile getirenler de çoğunlukta. Ayrıca dil alışkanlığı gereği, zaman zaman Almancaya da başvurulmakta, hatta bazen kendilerini Almanca daha iyi ifade ettikleri durumlarda Türkçeyi tamamen bırakabilmektedirler. Nitekim mülakata katılanlar arasında ev içinde Türkçe ve Almancadan oluşan karma bir dil oluşturduklarını ve kardeşler arasında bu şekilde iletişim kurduklarını belirtenler de olmuştur.

Katılımcılar, kendilerini hangi dilde daha rahat ifade edebildikleri sorulduğunda ise Almanca yanıtını vermişlerdir. Bunda Alman toplumunda yaşamaları; okul, iş, alışveriş vb. gibi tüm günlük işlerini Almanca iletişim kurarak halletmeleri önemli bir etkidir. Almancanın kullanım alanı katılımcılar için Türkçeden daha fazladır. Genellikle üç yaşında kreşe başlamalarından sonra edindikleri Almanca pratik yapma şansları Türkçeden daha fazla olmuştur. Bu bakımdan kendilerini Almanca daha rahat ifade etmeleri doğal bir sonuçtur. Ancak Türkçe yapılan mülakatlar sırasında katılımcıların çoğunlukla Türkçede de ifade sorunu yaşamadıkları gözlemlenmiştir.

4.1.2. Dine Yaklaşım

Mülakatın din ile ilgili bölümünde katılımcıların büyük bir kısmı, bir dine inandıklarını belirtmişlerdir. Bu katılımcılar arasında Alevi olduğunu belirten biri dışında diğerleri dini inanç sorusuna Müslüman oldukları yönünde yanıt vermiştir. Geriye kalan beş katılımcı ise herhangi bir dine inanmadığını belirtmiştir.

Bir dine mensup olduğunu belirten katılımcılar, dini ritüel alışkanlıklarının olup olmadığı sorusuna da çoğunlukla olumlu yanıt vermişlerdir. Muhafazakar ailelerde büyüdüklerini belirten katılımcıların, yaşamlarında dini ritüellere daha sık yer verdikleri öğrenilmiştir.

“Müslümanların hep yaptığı gibi namaz ve diğer şeyler... Namaz kılıyoruz, Kuran'ı okumaya çalışıyoruz. Oruç zamanı oruç tutuyorum. Yapabildiğim kadar namaz kılıyorum. Haftada belki iki-üç kere... Orucu Ramazanlarda, Kuran'ı da her gün okumaya çalışıyorum.” (26, Kadın, Frankfurt)

“Dini ritüel alışkanlığım var. İlla ki oluyor. Ailem sağ olsun bizi dinle büyüttüğü için her hafta camiye, kurslara yolladığı için bir alışkanlık haline geldi. Zaman buldukça namaz kılmaya gayret ediyorum. Büyüklere karşı saygı ve konuşma tarzı olarak da dinden öğrendiklerimizin bunlarda güçlü etkileri var.” (24, Erkek, Frankfurt)

“Kandillerde ve bayramlarda dua ve namaz var. Ramazan ayında oruç tutarım.” (19, Kadın, Hamburg)

“Tabi, yani oruç tutabildiğim zaman hep tutuyorum. Bazen maçlarım oluyor, o zaman tutamıyorum. Ama onun dışında hep tutuyorum. 7-8 yaşlarında başladım ben oruç tutmaya. Namaz... Eskiden namaza daha çok düşkündüm, hep kılardım. Şimdi işten dolayı, okuldan dolayı genelde az vaktim oluyor,” (Erkek, 20, Hamburg).

Dini inancının olduğunu ifade eden katılımcılar arasında herhangi bir dini ritüel alışkanlığının olmadığını belirtenler de olmuştur:

“Tanrıya inanıyorum. Müslüman olarak tanımlıyorum kendimi. Ancak dini ritüelim yok,” (Kadın, 21, Berlin).

“Aleviyim. Ama dini ritüel alışkanlığım yok hiç,” (Kadın, 26, Duisburg).

4.1.3. Kültürlere Hissedilen Yakınlık

Mülakat sırasında daha sonra katılımcılara ilk olarak Alman ve Türk kültürlerinin kendilerine ne ifade ettiği sorulmuştur. Alınan yanıtlar katılımcıların genel itibarıyla Alman kültürünü “soğuk” buldukları, yönünde olmuştur. Buna karşın, Türk kültürü içinse tam tersi ifadeler yer verilmiştir.

“Alman deyince aklıma biraz soğuk insanlar geliyor. Bayern tarafında daha cana yakın insanlar var. Berlin’de daha çok mesafeli, daha soğuk insanlar var. Şehir içinde yaşayan Almanlar daha soğuk geliyor. Her türlü insan var, ama Berlin’de yaşayan Almanların çoğu biraz soğuk davranıyor. Türk kültürü daha canlı, daha sıcak geliyor,” (Kadın, 21, Berlin).

Katılımcılar arasında Alman kültürünün daha “soğuk” olduğu yönünde bir fikir birliğinden bahsetmek mümkündür. Öte yandan Alman kültürüne ait olduğu belirtilen bu özelliği, Almanların saygı anlayışıyla ilişkilendirenler de olmuştur.

“Almanlar genelde çok saygılı insanlar. Biraz daha soğuklar. Onların saygı gösterme şekli daha değişik oluyor. Daha mesafeli bir davranış gösteriyorlar. Çok Türk arkadaşlarım var; genelde cana yakın insanlardır diğer halklara baktığımızda. O kadar aslında. Hayata bakış tarzları Avrupa halklarına baktığımızda daha değişik, umut dolu bakıyorlar. Her şeyin arkasında güzel bir şey görmeye çalışıyorlar. Almanlar biraz daha pesimistler. Bir varlığa bakıyorlar, o varlığa bakınca anlamaya çalışıyorlar. Bizim Türklerse küçük küçük özelliklere bakıyorlar. Oradan anlamaya çalışıyorlar,” (Erkek, 24, Duisburg).

Bazı katılımcılar ise, Almanların yukarıda yer verilen özelliklerine ek olarak dakikliğine ve disiplinli yapısına dikkat çekmiştir.

“Almanlar, biz saat 08:00’de buluşuyoruz deyince o saatte oradalar. Hiç geç gelmezler. Pek cana yakın değiller genelde. Çok az var. Biraz soğuk geliyorlar insana yeni tanışınca falan. Türkler çok cana yakın. Hemen insanlarla konuşuyorlar. Espri falan yapıyorlar, Almanlar o kadar cana yakın değiller. Ama tabi biz bunları hiç düşünmüyoruz, bizim için çok normal, Almanların yanında büyüdük çünkü,” (Kadın, 20, Düsseldorf).

Katılımcılar arasında bir kişi, Alman kültürü ile Türk kültürünün ortak bir özelliğine değinmiş ve her iki kültürün de muhafazakar bir yapıya sahip olduğunu ifade etmiştir. Buna göre her iki toplum da kendi kültürünü korumak için dışarıya kapalı bir tavır sergilemektedir. Ancak katılımcının ifadelerine göre; Almanya’da yaşayan Türkler, bu konuda daha katı bir tutuma sahiptir. Bu noktada Almanya’da yaşayan Türkler ile Türkiye’de yaşayan Türkler arasında bir ayrımın var olduğu düşünülmektedir.

“Alman kültürü kapalı kalmak isteyen bir kültür. Türk kültürü de muhafazakar bir kültür. Ama şöyle bir durum var. Almanya’daki Türkler, Türkiye’deki Türklerden daha muhafazakar. Bayrak falan gibi milli değerlere daha çok önem veriyorlar,” (Kadın, 26, Duisburg).

Mülakatın bu bölümünde katılımcılar tarafından Alman kültürü ile ilgili olumlu ifadelere de yer verilmiştir. Bu bağlamda dikkat çekilen noktalar, Almanların saygılı, rahat ve özgürlüğe önem veriyor olmalarıdır. Almanların arasında kendilerini daha rahat hissettiklerini, daha özgür davranabildiklerini ve kıyafet vb. konularda daha rahat davranabildiklerini belirten katılımcılar; bu konuda Türklerle birlikte iken aynı rahatlığa sahip olamadıklarını söylemişlerdir.

“Alman kültürü aslında bana çok güzel şeyler çağırıyor, çünkü onların kültürlerinde insana saygı var. Kendimi onların yanında rahat hissediyorum. İstediyimi giyip, istediğimi içmem, rahatça oturup kalkabilmem mümkün. Kimse beni yanlış anlamaz düşüncesi oluyor. O yüzden rahat olduklarını düşünüyorum. İnsan olarak rahat olduklarını düşünüyorum. Türk kültüründe tam bu söylediğim nokta beni çok rahatsız ediyor. İnsanların birbirine uzak olması, saygı göstermemesi beni rahatsız ediyor. Ama onun dışında Türk kültüründe çok güzel şeyler olduğunu da düşünüyorum. Almanlarda olmayan... Mesela güler yüzlülük kültürümüzün içinde var. Düğünlerimiz çok renkli oluyor. Almanların yapmadığı birçok aktiviteyi aslında biz kültürümüzde yapıyoruz,” (Kadın, 26, Albstadt).

Her iki topluma dair gözlem ve düşüncelerini aktaran katılımcılara, daha sonra kendilerini hangi kültüre daha yakın hissettikleri sorulmuştur. Bunlar arasında, Türk kültürü yanıtını verenlerin sayısı çoğunluktadır. Toplamda dokuz katılımcı bu yönde yanıt vermiştir. Ailelerinin kendilerini bu kültüre uygun şekilde büyütmiş olmaları, katılımcılar tarafından bunun nedeni olarak gösterilmiştir.

“Kendimi Türk kültürüne daha yakın hissediyorum. Çünkü buna aslında en büyük neden babamdır. Babam Türk kültürünü evde her zaman yaşatmaya çalışıyor.

Oturduğumuz semtte de zaten ağırlıklı Türkler olduğu için bana en yakın Türk kültürü geliyor,” (Erkek, 19, Mannheim).

“Türk kültürüne tabi ki de daha yakın hissediyorum. Alman kültürünü pek anlamadığımız için ve ailemiz bizi Türk kültürüne daha yakın yetiştirdiği için zannediyorum. Bundan gayet memnunum.” (24, Erkek, Frankfurt)

“Ailemden öyle gördüğüm için ve öyle yetiştirildiğim için Türk kültürüne daha yakınım,” (Kadın, 25, Baden Württemberg).

Ayrıca Almanların aile içinde de Türklere nazaran daha mesafeli ilişkiler kurduğu belirtilmiştir.

“Türk kültürüne... Çünkü aile içindeki bağlantılar daha çok Türk kültürüne uyuyor. Almanlar aile içerisinde de çok mesafeliler,” (Kadın, 21, Berlin)

Mülakata katılanlar arasında kendini Alman kültürüne yakın hissedenler de vardır. Bunun nedeni, katılımcılara göre, Türkiye ile kurulan zayıf bağların yanı sıra Alman kültürü ve toplumuyla kurulan yakın ilişkilerdir. Ayrıca Alman kültüründe özgürlüğe verilen önemin de bunda etkisi olduğu söylenebilir. Zira, bu yönde düşünen katılımcılar, kendilerini Alman toplumunda Türk toplumunda olduğundan daha rahat hissettiklerini belirtmişlerdir.

“Alman kültürüne... Çünkü burada doğdum büyüdüm. Arkadaşlarım hep Alman. Türkiye’ye tek izine gittik. Türkiye’yle bağlantım o kadar yok, çünkü tek izine iki-üç haftalığına gittik. Çok bağlı değilim. Almanya’da benim bütün hayatım geçiyor. Türkiye’de tek iznim geçiyor. Ondan Almanya’da kendimi daha özgür hissediyorum,” (Kadın, 20, Düsseldorf).

“Kesinlikle Alman kültürüne daha yakın hissediyorum. Almanların arasında kendimi daha rahat hissediyorum. Onlarla daha çok kendim olabiliyorum çünkü. İş hayatım olsun, okul hayatım olsun daha çok Almanlarla ve yabancılarla olduğu için öyle yani,” (Kadın, 26, Albstadt).

Kendilerini her iki kültüre de yakın hissettiğini ifade eden katılımcılar ise iki kültür ile birlikte büyüdüklerini ve ayırım yapmanın kendileri için zor olduğunu belirtmişlerdir. Her gün hem Alman hem de Türk kültüründen öğelerle karşılaştıklarını belirten bu katılımcılar kimliklerinin her iki kültüre de yakın olduğunu söylemişlerdir.

“Bu çok zor. Çünkü öyle bir ayırım yapmam asla ben. Hiçbirini ayıramam. İkisi de aynı benim için. Aynı derecede önemli. Çünkü şimdiye kadar hem Türk ailemden,

hem Alman ortamından seçmemi istemişlerdir. Yani daha fazla Alman mısın, daha fazla Türk müsün diye. Ama ikisinin arasında seçim yapmak çok yanlış bir şey olur. Çünkü ikisi de aynı derecede önemli. Ne burada doğup büyüdüğüm ortamı kendimden uzak tutarım, ne de annemin babamın geldiği yeri –yani konuştuğum bir dil sonuçta- ne de onu kendimden uzak tutmaya çalışırım,” (Kadın, 20, Berlin).

“İkisine de yakınım. Anneler kendi örf ve adetlerimizi öğrettiği için Türk kültürüne... Ama dışarıda öyle olmuyor. Ayak uydurmaya çalışıyoruz insanlara. Almanlarla Alman olmaya, onlara ayak uydurmaya çalışıyoruz. Türklerle Türklerle ayak uydurmaya çalışıyoruz,” (Erkek, 25, Cuxhaven).

Kendini her iki kültüre de yakın hissettiğini ifade eden katılımcılar, hem Alman hem de Türk kültüründe kendileri için olumlu yanlar bulduklarını, dolayısıyla bu olumlu özellikleri kendilerinde toplamaya çalıştıklarını belirtmişlerdir.

“Her iki kültürün de pozitif taraflarını almaya çalışıyorum. Türklerin hoşgörüsünü mesela... Alman tarafında olan kültürde hoşuma giden tarafı da başladıkları bir işi bitiriyorlar yani. Türkiye’de öyle değil, Türkiye’de bir işe başlarlar, 10 sene sürer, 20 sene sürer... Almanlarda bazı şeyler güzel tabi. Genellikle serbest bir hayat yaşarlar. Türk kültüründen de aldığım çok şey var, Alman kültüründen de,” (Erkek, 25, Hamburg).

Öte yandan kendini sözü edilen kültürlerin hiçbirine yakın hissetmediğini belirten bir katılımcı da olmuştur. Katılımcı, bunun nedeni olarak kendi kimliğinin Türk ve Alman kültürünü kapsayan ve buna ilaveten Almanya’da yaşayan diğer uluslardan da öğeler taşıyan bir kimlik olduğunu ifade etmiştir.

“Hiçbirine yakın hissetmiyorum. Çünkü benim kültürüm bunların hepsini kapsayan, üstüne burada yaşayan diğer uluslardan insanları da kapsayan bir kültür. Hepsinden bir şeyler taşıyor. Ne tam anlamıyla Türk kültürüne aitim, ne de Alman kültürüne. İkisinin arasında köprü olan bir kültüre aitim,” (Kadın, 26, Duisburg).

Mülakata katılanların kendilerini yakın hissettikleri kültür ile ilgili soruya verdikleri yanıtlar farklılık arz etse de, katılımcıların tamamında ortak bir duruma rastlanmıştır. Bu durum, tüm katılımcıların her iki tarafa da alışkın olduğu, her iki kültüre de uyum sağlayabildikleri ve bu konuda herhangi bir zorluk yaşamadıkları noktasında ortaya çıkmaktadır. Bu durum, kendini bir kültüre daha yakın ya da tamamen o kültüre ait hisseden katılımcılar için dahi geçerlidir. Öte yandan ortaya çıkan başka bir ortak sonuç ise, üçüncü neslin her iki tarafta da kendilerini yakın hissettiği genel kültürel ve toplumsal özellikler olduğudur. Alman kültüründe özgürlüğe verilen değer ile

Türk kültüründe bireylerin “sıcakkanlı” davranışlar sergilemesi bu neslin dikkatini en çok çeken kültürel özelliklerdir. Nitekim kendilerini bir kültüre yakın hisseden bireylerin belirttiği nedenler de bunlar olmuştur.

Katılımcıların kutladıkları bayramlarla ilgili soruya verdikleri yanıt, genel itibariyle dini ve bazı milli Türk bayramlarını kutladıkları yönündedir. Almanya’da bu bayramların her zaman tatil günlerine denk gelmemesinden mütevellit, bayramların Türkiye’dekilerden biraz daha farklı geçtiğini belirtilmiştir.

“Şeker Bayramı, normal dini bayramlarımızı kutluyoruz. Çoğu zaman ya kahvaltı yapıyoruz ailemizle, ya da akşam yemeği yiyoruz. Hani Almanya’da normal bayram olmadığı için, herkes çalışmak zorunda olduğu için uydurmaya çalışıyoruz biraz. Küçükken Noel için ağaç yapıyorduk. Ama Noel’i şu an kutlamıyoruz,” (Kadın, 21, Berlin).

“Dini bayramlar var. Aslında burada bayramlar biraz yalnız geçer. Çünkü bayram iş gününe denk gelince mesela herkes çalışıyor, işte oluyor. Böyle tam bir bayram havası olmaz,” (Erkek, 24, Würzburg).

Katılımcılar, Türk bayramlarını nasıl kutladıkları sorulduğunda Türkiye’dekine benzer şekilde akraba ziyaretleri ve maaile yenilen yemeklerden bahsetmişlerdir.

“Kutladığım bir Alman bayramı yok. Türk bayramlarını kutluyorum; Şeker ve Kurban Bayramı. Bayram sabahları hep beraber evde kahvaltı yapıyoruz. Normal günlere göre daha şık giyinilir. Dış görünüşe dikkat edilir. Gün içinde akrabalar ziyaret edilir. Bayramlaşılr. Arkadaşlarınla bayramlaşırsın,” (Kadın, 19, Hamburg).

Alman kültürüne ait bayramların ise çoğunlukla çocukken kutlanıldığı görülmüştür. Alman kültürüne ait bayramları bugün kutlayan katılımcı sayısının ise sınırlı olduğunu belirtmekte fayda vardır.

“Alman bayramlarını kutlamayız tabi ki. Türk bayramlarından da Cumhuriyet Bayramı vardır. Genel olarak dini bayramları kutluyoruz. Bu bayramları ailemle zaman geçirerek kutlamaya çalışırım. Yakınlarımı ziyaret etmeye çalışıyorum. Özel bir kutlama şeklim yok. Uzun zamandır görüşemediğim insanları görmeye ya da onlara telefon açmaya çalışırım,” (Erkek, 24, Frankfurt).

“Kurban Bayramıyla Ramazan Bayramını kutluyoruz. Babam bana anlatırdı küçükken Ramazan’ın anlamını, Kurban’ın anlamını. Camiye gideriz, ama kurban kesmeyiz. Oruç tutarız. Noel’i de kutlarız. Küçükken Paskalya da kutladık,” (Erkek, 24, Frankfurt).

Katılımcıların Alman kültürüne ait bayramları kendi evlerinde, aileleri arasında kutlama alışkanlıklarının olmadığı görülse de; Alman tanıdıklarının bayramlarını tebrik etme alışkanlıklarının olduğu söylenebilir.

“Almanlarınkilerini daha az kutluyoruz tabi. Kendi bayramları olunca tebrik ediyoruz, ama Türkleri daha çok kutluyoruz. 23 Nisan, 19 Mayıs, 29 Ekim, 30 Ağustos, onları kutluyoruz. Ramazan ve Kurban Bayramlarını kutluyoruz. Almanların da kendilerine göre bazı bayramları var, onları kutluyoruz. Almanların bayramlarını arkadaşlara mesaj atarak ya da sosyal medyadan kutluyoruz. Komşularımızın kapılarına gidip tebrik ediyoruz. Ama biz Türkler arasında Ramazan’da birbirimize gidip geliriz. İnternet, sosyal medya üzerinden milli bayramlarda arkadaşlara yazarız. Öyle yani,” (Kadın, 26, Frankfurt).

Görüşülenlerin verdikleri yanıtlardan Alman kültürüne ait bayramları çocukluk çağında çoğunlukla okulda kutlanması nedeniyle kutladıkları anlaşılmaktadır. Bu nedenle Almanya’da yaşayan Türkiye kökenli ailelerde Türk kültürünün içinde olan dini ve milli bayramları kutlama pratiği görülürken, Alman kültürüne ait bayramlar için aynı şeyin söylenemeyeceği açıktır.

Katılımcılarla yapılan ilk mülakatlardan sonra araştırmacı tarafından mülakata bir soru daha eklenmesine gerek görülmüştür. Bu soru, iki farklı dile maruz kalarak iki farklı kültür içinde büyüyen katılımcıların bu durumdan ötürü yaşadıkları zorluklar veya kolaylıklar ve bu durumun onlara olumlu ve olumsuz etkilerinin olup olmadığıyla ilgilidir. Katılımcılardan alınan yanıtlar çoğunlukla bu durumdan memnun oldukları, iki kültürlü ve iki dilli yetişmelerinin onlara katkısı olduğu yönünde olmuştur.

“Ben dilleri çok seven biriyim Almanya’da her yerden birileri var, her dili duyuyorsun. Burada Arnavut arkadaşım var; Balkanlardan, Hindistan’dan, Afrika’dan, her yerden var. Bunu çok seviyorum. Ben iki kimlikliyim belki, ama burada iki kimlikli olan insan çok var.” (21, Kadın, Bochum)

“Bunun olumsuz bir tarafı olduğunu düşünmüyorum, bu çok olumlu olabilir ancak. Çünkü kendimi daha hümanist olarak görüyorum. Başka insanlarla kendimi karşılaştırdığım zaman. İnsana farkındalık katıyor. Çokkültürlü bir okul ortamım vardı mesela. Türk’ü var, Alman’ı var, Rus’u var, Polonyalı, İtalyan’ı... Bu bana insanlara insan olarak bakmayı öğretti.” (26, Kadın, Albstadt)

Katılımcılar, aynı zamanda, iki kültüre sahip olmanın kendilerine farkındalık kattığını, bu şekilde farklı toplumları ve farklı kültürleri daha iyi anlayabildiklerini belirtmiştir.

“Çok güzel bir durum aslında, çünkü bizim bakış açımız çok daha geniş oluyor. Birçok problemi çok daha iyi anlayabiliyoruz. İki kültür arasında büyüdük: Asya ve Avrupa kültürü, ikisi de içimize işledi. Bana sorarsa çok büyük bir avantaj, birçok problemi biz daha iyi anlayabiliyoruz Almanlara göre.” (24, Erkek, Duisburg)

Eklenen bu soruya verilen yanıtların büyük bir çoğunluğu olumlu yönde olmuştur. Katılımcıların cevaplarından Almanya’da yaşayan üçüncü nesil Türk kökenlilerin, iki toplumda da bazı olumsuzluklarla karşılaşmalarına rağmen iki kültürlü, iki dilli ve iki kimlikli olarak büyümekten memnun oldukları anlaşılmaktadır.

4.2. Türkiye ile Kurulan Bağlar

Kendilerine Türkiye’ye gidip gitmedikleri sorulan katılımcılar, ülkeyi sıklıkla ziyaret ettiklerini belirtmişlerdir. Bunlar arasında her yıl ya da iki yılda bir tatilini Türkiye’ye giderek geçirenler, orada yaşayan akrabalarını ziyaret edenler çoğunluktadır. Öte yandan mülakatların gerçekleştirildiği dönemde yaşanan bazı siyasi gelişmelerden ötürü Türkiye’ye yaptıkları gezilere ara verdiklerini belirten katılımcılar da olmuştur. Ancak yine de üçüncü nesil Türkiye kökenli göçmenlerin Türkiye ile kurdukları bağları devam ettirdiklerini söylemek yanlış olmayacaktır. Katılımcıların tatil için Türkiye’yi tercih etmeleri ve oradaki akrabalarıyla bağlarını koparmamaları, ülkeyle kurdukları bağın temel göstergeleridir.

Bununla birlikte “Türkiye’de yaşamayı düşünür müsünüz?” sorusuna, çoğunluk “hayır” yanıtını vermiştir. Bunun nedenleri arasında Almanya’ya çok alışmak, Türkiye’deki yaşam standartlarının Almanya’dan daha farklı olması ve yaşam pahalılığı gibi etkenler sıralanmıştır.

“Her yaz gidiyoruz. Ama yaşayamam herhalde. Türkiye’de hayat çok zor bibi geliyor. Para kazanmak falan... Her şey çok pahalı gibi geliyor. Orada aldığın maaşla geçinmesi çok zor gibi geliyor,” (Kadın, 21, Berlin).

“Türkiye’de yaşamayı düşünmem. Çünkü buraya alıştım. Burada arkadaşlarım var. Çevrem var. Burayı biliyorum. Türkiye’ye gittiğimde afallayabilirim. Bana ağır gelebilir. Çünkü buradaki yaşam tarzı Türkiye’dekinden biraz daha kolay. Orada hiçbir aydan fazla durmadığım için bilmiyorum buradaki gibi orada yaşayabilir

miyim. Bir de arkadaş çevrem de burada olduğu için onları da bırakmayı hiç düşünmem,” (Kadın, 19, Hamburg).

Türkiye'nin son yıllarda yaşadığı siyasi gelişmeler de nedenler arasında gösterilmiştir. Bu açıdan bakıldığında üçüncü nesil göçmen kökenlilerin Türkiye ile bağlarını korudukları, ancak bunu belli bir seviyede tuttukları ve yaşama alanı olarak tercih etmeyeceklerini söylemek yanlış olmayacaktır.

“Senede bir sefer giderdik. Dedemin yanına... Ama bu sene gitmedim, gitmeyeceğim de daha galiba. Artık gitmeyi düşünmüyorum. Bu sıralar Türkiye’de kendimi iyi hissetmem. Orada bazı problemler var şu an. Orada yaşamak istemem,” (Kadın, 20, Düsseldorf).

“İki yıl öncesine kadar her yıl gidiyordum. Ancak son zamanlarda yaşanan siyasi gelişmeler yüzünden artık gitmiyorum. Eskiden orada yaşamayı düşünüyordum, ama artık düşünmüyorum. Almanya’da yaşayan biri olarak özgürlüğüme düşünüm. Türkiye’de bu imkanı bulamayacağım gibi geliyor. Bu yüzden artık Türkiye’de yaşamayı düşünmüyorum,” (Kadın, 26, Duisburg).

Mülakata katılanlar arasında beş kişi ise Türkiye’de yaşama fikrine olumlu baktıklarını ifade etmişlerdir. Memleket özlemi ve Türkiye’nin güzel bir ülke olması gibi nedenler buna etken olarak gösterilmiştir.

“Niyetim zaten o. Master’ı ve belki de doktoramı yaptıktan sonra düşünüyorum. Üniversiteye başlarken hedefim buydu zaten. Nedenini soracak olursan, Almanya’da yaşamak çok güzel. Çok rahat. Ondan bir şikayetimiz yok. Ama benim okuduğum bölümün Türkiye’de daha fazla iş imkanı olduğundan dolayı ve yaşam, genel hayat Türkiye’de daha rahat olduğundan dolayı. Burada işten çıkıp kapının önünde oturup bir çay içme imkanın yok mesela. Şikayet üstüne şikayet gelir. Türkiye’de böyle bir durum yok. Daha az kazanırım, ama ileride daha rahat yaşamayı tercih ederim,” (Erkek, 24, Frankfurt).

“En son dedemi ziyaret etmeye gittim. Üç sene oluyor. Ondan önce küçükken gitmiştim. Küçükken derken gençken yani. On sekiz yaşına girmeden önce sık sık giderdik. Antalya olsun, Alanya olsun, tatil yerlerine. Ama Türkiye’deki politik durumlar karışınca gitmemeye karar verdik. Türkiye’de yaşamak... Evet, neden olmasın. Güzel bir ülke sonuçta. Havası gibi, denizi gibi. İnsanları da komik oluyor. Biliyorum yaşam tarzı Avrupa’dan daha zor. Ama oradaki atmosfer insanı çekiyor ister istemez,” (Erkek, 24, Duisburg).

Katılımcılar arasında üç kişi ise bu konuda karar veremediklerini belirtmiştir. Bu katılımcılar, doğup büyüdükleri ülke ve toplumun yaşam standartlarına alışmış olmalarının karar verememelerinde büyük etken olduğunu ifade etmişlerdir.

“Bu çok zor bir soru. Çünkü buradaki hayata, buradaki standartlara alışmış insan olarak Türkiye’de zorlanabiliriz. Mesela Türklerin dikkat etmediği birçok şeye biz burada dikkat ederiz. Mesela burada trafikte korna kullanılmaz. Ama Türkiye’de korna sesi çok fazla. Bunun gibi şeyler... O yüzden karar vermek zor,” (Erkek, 19, Mannheim).

“Evet eskiden düşünüyordum. Birkaç ay kaldım da burada hayat sürebilir miyim diye. Ama şimdiki durumlara bakarak kararsızım. Kendi memleketim olduğu için özlem duygusu var. Anneler de yavaş yavaş dönmeyi düşündüğü için, biz de ailelerden ayrı kalamadığımız için mesleğimi orada yaparım diye düşündüm. Ayak uydururum dedim, ne de olsa kendi insanımız, kendi kültürümüz. Ama ilerleyen zamanlarda burada doğup büyüdüğümüz için o Alman disiplinine alıştığımız için bunu Türkiye’ye uyduramam diye kararsız kaldım,” (Kadın, 26, Frankfurt).

Bu bölümde sorulan sorulara alınan yanıtlardan, üçüncü nesil göçmen kökenlilerin Türkiye ile bir bağ kurdukları anlaşılmaktadır. Zira çalışmaya katılan katılımcıların tamamının Türkiye’yi belli aralıklarla ziyaret ettiği görülmektedir. Öte yandan bu ziyaretlerin ülkelerin siyasi gündeminden etkilenmekte olduğu da açıktır.

Ancak Türkiye, göçmen kökenli üçüncü nesil için her ne kadar önemini koruyor olsa da, bu bireyler tarafından bir yaşam alanı olarak tercih edilmemektedir. Bunun başlıca nedenlerinin ise Almanya’ya alışmış olmanın yanı sıra Türkiye’nin yaşam standartları ve siyasi gündemi gibi konular olduğu söylenebilir.

4.3. Sosyal Çevre Tercihleri

Yukarıda da tartışıldığı üzere kimliğin var olabilmesi için Öteki’ne ihtiyaç duyduğu bilinmektedir. Bu bakımdan bireyin sosyal çevresi kendi kimliğini inşa ederken büyük önem arz etmektedir. Almanya’da yaşayan göçmen kökenli bireyler, Öteki’nin güçlü bir halde var olduğu bir toplumda doğup büyümektedirler. Bu cümledeki Öteki, Almanlardır. Dolayısıyla Almanya’ya göçen Türklerin kendi kimliklerini Almanlarla olan farklılıklar üzerinden güçlendirdikleri söylenebilir.

Peki aynı şey, bu göçmenlerin torunları için de geçerli midir? Üçüncü nesil kendi kimliğini inşa ederken Almanları bir Öteki olarak görmekte midir? Bu Öteki’yi

kendilerine göre nasıl konumlandırmaktadır? Mülakatın bu bölümü, bu soruların yanıtlarını aramak için tasarlanmıştır. Üçüncü nesil Türk kökenlilerin arkadaş ve eş seçiminde ne yönde tercihlerde buldukları ve hangi unsurları dikkate aldıklarının öğrenilmesi, onların Öteki ile olan ilişkilerini anlamada büyük öneme sahiptir.

Bu bölümde katılımcılara yöneltilen ilk soru; arkadaş çevrelerini seçerken anadil, din, etnisite, kültür gibi kıstaslara ne ölçüde dikkat ettikleridir. Katılımcılar arasında çoğunluk arkadaş çevresini seçerken bu özelliklere dikkat etmediğini belirtmiştir. Bu kişiler, soruda yer verilen kıstasların arkadaş seçiminde bir önem arz etmediğini ifade etmiştir.

“Aslında bunların hiçbirine önem vermiyorum ben arkadaşlarımı seçerken. Din mesela, buna hiç önem vermiyorum. Çünkü insanın inandığı dinin arkadaşlıkla alakası olmaması lazım. Göçmen olması da aslında sorun değil. Aynı dili konuştuğun zaman ortada bir sorun da kalmıyor. Tabi ki Türkçe ya da Almanca aynı dilde anlaşabilince daha kolay oluyor arkadaş olmak. Kültürde mesela sempatik olması önemli. Almanlar biraz soğuk olduğu için daha mesafeli oluyorlar. Çok yakın arkadaş olamıyorsun zaten onlar mesafeyi koydukça. Ama Türkler daha sıcak olduğu için onlarla daha iyi anlaşıyorsun. Bunların hepsi aslında aynı şeye çıkıyor, aslında çok fark eden bir şey yok. Arkadaş seçerken önemli olmayan şeyler bunlar,” (Kadın, 21, Berlin).

“Ben insanları bunlara göre ayırmıyorum aslında. O yüzden pek yanıt veremiyorum, bunların hiçbirisi önemli olmadığı için benim için,” (Kadın, 26, Albstadt).

“Hiçbiri önemli değil. Dinmiş, dilmiş, kültürmüş... Ne önemi var ki? Anlaşabiliyorsam bunların hiçbirine bakmam ben. İnsan olması çok önemli. Arkadaşlık yaparken insan bakmıyor öyle Alman, Türk, Yunan falan diye. Yani ben bakmıyorum en azından. Bunlar gereksiz,” (Erkek, 24, Würzburg).

Geriye kalan katılımcılar ise kendileri için en önemli olan maddeleri aynı kültüre ve aynı anadile sahip olmak olarak belirlemiştir. Aynı dine inanmak, katılımcılar tarafından en az önemli olan özellik olarak ifade edilmiştir.

Bu bölümün ikinci sorusu ise, katılımcıların bir Alman ile evlenmeye nasıl baktıklarının yanıtını aramaktadır. Mülakata katılan katılımcılar arasında, Alman biriyle evlenmeye olumlu bakanların sayısı ağırlıktadır. Bunun aksi yönünde görüş belirten katılımcılar ise neden olarak kültür ve din farklılığının yanı sıra ailelerin

anlaşmada sıkıntı yaşayabileceğini, bunun evliliklerine de yansiyabileceğini göstermişlerdir.

“Benim için aslında sorun olmazdı. Dini aynı olduktan sonra milliyeti benim için pek önemli değil. Ama aileden dolayı olmaz gibi. Benim hayat arkadaşımın annemle babamla rahat anlaşabilmesini isterim,” (Kadın, 21, Bochum).

Ayrıca iki toplumun aile yapılarındaki farklılık da gösterilen nedenler arasında yerini almıştır.

“Aslında anlayamam diye düşünüyorum. Kültürleri daha değişik. Aile anlamları biraz farklı bizden. Herkesin kazancı aynı kasaya girmiyor mesela. Alman’dan Alman’a değişiyor yine ama Türklerde ortak oluyor mesela. Ama Almanlarda ortak olmuyor. En basit şeylerde sorun çıkabiliyor. Ama Alman’dan Alman’a değişir,” (Kadın, 21, Berlin).

Çoğunluk ise yukarıda değinilen din, aile yapısı farklılığı gibi durumların önemli olmadığını belirtirken birlikte yan yana yaşadıkları bireylerle evliliklerinde sorun yaşamayacaklarını düşündüklerini ifade etmişlerdir.

“Olabilir, yani kesinlikle buradaki beraber yaşadığım insanlar. Sonuçta karakter uyuyorsa Alman olabilir, Çinli olabilir, Japon olabilir. Ayrım yapmıyorum yani,” (Kadın, 20, Berlin).

“Almanlar bizimle evlenirse neden olmasın? Hangi halktan geldiği fazla önemli değil yani,” (Erkek, 24, Duisburg).

“İlla Türk’le evleneceğim diye bir şey yok. Alman da olabilir tabi ki. Neden olmasın? Burada birlikte yaşıyoruz onlarla,” (Erkek, 25, Cuxhaven).

Katılımcılardan alınan yanıtların gösterdiği üzere; üçüncü nesil arkadaş çevrelerinde Almanlara yer vermenin yanı sıra, onlarla evlilik yapmaya da olumlu bakmaktadır. Hatta mülakatlar sırasında bazı katılımcılar, arkadaş çevrelerinde Türklerin daha az sayıda olduğunu ya da eş seçimlerini Almanlardan yana kullanmak istediklerini de belirtmişlerdir. Dolayısıyla bugün, Almanya’daki Türk kökenli gençlerin kozmopolit bir arkadaş çevresine sahip olduğunu ve evliliklerini de bu yönde gerçekleştirmeye açık olduklarını söylemek yerinde olacaktır.

4.3.1. Aile Yapısına İlişkin Görüşler

Bu bölümde mülakata katılanlardan Alman ve Türk toplumunun yaşayışı ile ilgili gözlemlerini ve düşüncelerini aktarmaları istenmiş, iki toplum arasındaki temel

farkların neler olduğu ve ardından kendi yaşam biçimlerinin hangi topluma daha yakın olduğu sorulmuştur.

Katılımcıların Almanların ve Türklerin aile yapısıyla ilgili gözlemleri, Almanların aile içinde daha özgürlükçü oldukları, Türklerin ise sıkı bağlar kurmaya önem verdikleri ve Türk ebeveynlerin korumacı ve kontrolcü bir tutum benimsedikleri yönündedir.

“Aile ilişkilerine bakınca en büyük fark, gördüğüm kadarıyla Almanlarda mesela bir çocuk anne-babadan bir şey istiyor. Belli bir yaşa geldikten sonra, 17-18 civarı, çalış kendin al derler. Ama bizim ailelerde para olsun, mülk olsun böyle konularda ayrılık olmadığı için, mesela bizde benim olan şey kardeşimindir. Onlarda böyle şey yok mesela. Böyle ilişkilere bakarak da bizim gurbetçilerin aile ilişkisi kat kat daha güçlü diyebilirim. Burada yaşayanların yüzde sekseni ailesi yaşlanınca sahip çıkar. Anne-babası yaşlanınca insanlar kendi evine almaya bakar. Böyle şeyler Almanlarda pek bulunmaz, anne-babası yaşlanınca bu şekilde ilgilenmez. Kendimi Türklerin aile yapısına daha yakın hissediyorum. Alman aile yapısıyla zere kadar alakam yok diyebilirim,” (Erkek, 24, Frankfurt)

“Almanlar da aileye bağlı ama daha özgür davranıyorlar aile içinde. Özgür yetişiyor çocuklar benim şimdiye kadar gördüğüm o. Çok çabuk kendi ayakları üstünde durmayı öğreniyorlar. Daha çabuk çalışmaya başlıyorlar. Genelde 18 yaşından sonra ya da okuldan sonra evden ayrılıyorlar,” (Kadın, 21, Berlin)

Katılımcılar arasında Alman ailelerin yukarıda bahsi geçen özgür ortamının, aile bireyleri arasında mesafeden kaynaklandığını belirtenler de olmuştur.

“Almanlar biraz mesafeli soğuk gibi geliyor bana hep. Aile yaşamına bakınca bizim anladığımız aile gibi değil mesela. Türk ailelerin çoğu çocukların evlenene kadar aynı evde yaşamalarını istiyorlar. Ama Alman aileler on sekizi doldurduğu zaman yetişkin bir insan olduğunu düşünüp sırf yaşına bakarak çocuklarını daha serbest bırakıyorlar. Daha kuralcılar biraz. On sekiz yaşını geçince kendi evine geçebilir mesela. Türklerde anne-babalar daha çok merak ediyor çocuklarını, daha çok kontrol ediyorlar. Almanlarda mesela akşam saat 22:00’da evde ol diyorlar, ama onun dışında bir şey merak etmiyorlar,” (Kadın, 21, Berlin)

Yukarıda yer verilen yanıtlardan Türklerin kültürleri gereği aile içinde kurdukları sıkı bağlara yaşamlarında önem verdiği, Almanlarınsa daha özgürlükçü bir yaşam biçimine sahip olduğu anlaşılmaktadır.

İki farklı toplumun aile ilişkilerine dair gözlemlerini aktarmalarının ardından, katılımcılara yöneltilen soru iş ilişkileri ve sosyal ilişkiler ile ilgili olmuştur. Katılımcıların tamamı, iş ilişkilerinde Almanların olumlu özelliklerinin olduğunu vurgulamıştır.

“İş ilişkisinde belki de bizim Türklerde daha yakınlar. Mesela iş yerinde bir mola verildiğinde hep beraber kahve içilir. Kimse kimseye yanlış bakmaz. Başka bir bağlılık var. İş hayatına girdiğinde bir aile hissi veriyorlar. Misal çok Türk çalışan yerlerde böyle bir hava yok. Şakalaşma konuşma vs. oluyor ama iş yerinde bizim Türklerin başka bir yüzü çıkıyor. Ama Alman işyerinde nasılsa normal hayatta öyledir. Türklerin böyle olması da göze batmayayım, kötü olmayayım, işimi doğru yapayım düşüncesinden kaynaklanıyor. Ki yanlış da değil. Ama ortama bakarak mesela Almanlarla çalışmayı ben daha çok severim. Orada bir güvenlilik oluşuyor kimse kimseye ters bakmadığı için. Bizim Türklerde bu konuda çok kıskançlık da oluyor; mesela ben normal bir işteyim, bir tanıdık yüksek makamdaysa otomatikman bir kıskançlık oluyor. Ama Almanlarda böyle bir şey yok. Onlar tanıdıklarının yüksek makamda oturmasına çok sevinirler. O yüzden kendimi iş hayatında Almanlara daha yakın hissediyorum diyebilirim,” (Erkek, 24, Frankfurt)

Katılımcılar arasında birlikte çalışmak için Türkler yerine Almanları tercih ettiklerini belirtenler de olmuştur.

“İş ilişkilerinde çok saygı duyuyorum, gerçekten mükemmel bir millet iş ilişkilerinde. ... Alman disiplini derler ya; dakik olmak lazım sekiz saat çalışman gerekiyorsa ne beş dakika az ne de fazla çalışırlar. Burada Türkler de var mesela restoran olsun vs... Biz de öğrenci olarak çalışmak istiyoruz, iş arıyoruz. Ben mesela kesinlikle Türklerle çalışmak istemiyorum. Hep Almanlarla çalışmak istiyorum. O yüzden ekonomisi de zaten görüldüğü üzere gayet gelişmiş,” (Kadın, 21, Bochum).

4.3.2. Sosyal İlişkiler

Konu sosyal ilişkiler olduğunda ise, Almanların özgür yaşam biçimleri tekrar vurgulanan nokta olmuştur. Bu bağlamda katılımcılar, Alman toplumun eğlenmeye verdiği öneme değinmiştir.

“Almanlar rahat yaşarlar. Cinselliğe erken başlarlar. O yüzden de çok ilişkileri olur. Eğlenmeyi bilirler. Sosyal hayat bakımından Türkler biraz daha gizli saklı davranıyorlar. Kendilerine paralel dünyalar kurarak kendi aralarında bunu yaparlar. Çoğu zaman Almanların arasına girmezler. Mesela Almanya’da çok büyük bir parti kültürü vardır. Hemen hemen her halkın kendine ait bir parti kültürü vardır. Türkler

Almanların partilerine gitmiyor. Onun için herkes kendi kültürüne göre küçük bir dünya kuruyor, onun içinde kalıyor, fazla karışım yok,” (Erkek, 24, Duisburg).

Ancak Almanların sosyal yaşamda özgürlüğe verdiği önem, alınan yanıtlarda da görüleceği üzere, sadece eğlence anlayışlarıyla sınırlı kalmamaktadır. Bunun yanı sıra bireysel hak ve özgürlüklerin de Alman toplumu için büyük önem arz ettiği açıktır. Ne var ki Türkiye için aynı ifadelerde bulunulmamaktadır.

“Yaşam stilleri... bir kadın olarak Türkiye’de yaşamak biraz zor, o kadar özgür değiller. Mesela ben dedemin yanına gidince 21:00’den sonra yalnız bir yere gidemem, orada o kadar “free” değilim. Mesela Almanya’da kadın olarak ne yapmak istiyorsan yapabilirsin. Akşam saat 11:00’de, 12:00’de eve gelmek... 02:00’de, 03:00’te eve gelmek hiç problem değil. Almanlar özgürler. Ne isterlerse yapıyorlar yani, korkmuyorlar. Bir korku olmasına gerek yok, ama Türkiye’de korku var. Çok iyi yaşıyorlar insanlar burada,” (Kadın, 20, Düsseldorf)

İki farklı toplumun aile, iş ve sosyal ilişkilerine dair gözlem ve düşüncelerini aktaran katılımcılara kendilerini hangi toplumun yaşam biçimine daha yakın hissettikleri sorulmuştur. Alınan yanıtlardan ortaya çıkan sonuç; üçüncü nesil Türkiye kökenli bireylerin kendilerini aile içi ilişkilerde Türklere daha yakın hissettiği yönündedir. Öte yandan iş ilişkileri söz konusu olduğunda bu bireyler tarafından Alman toplumuna daha yakın oldukları belirtilmiştir. Sosyal yaşamda ise bu şekilde net bir ayrımın yapılmadığı görülmüştür.

“Bizim Türkler paylaşmayı çok sever. Bu çok güzel bir şey. Sosyal hayatta paylaşmak önemli onlar için. Yani mesela bir misafir geldi eve, onu güzel ağırlamak için ellerinden geleni yaparlar. Ama mesela sosyal hayatı kim daha iyi yaşıyor? Bence Almanlar. Eğlenmeyi iyi biliyorlar. İşte de Almanları daha doğru buluyorum. Bence öyle olmalı çalışma dediğin. Çok dakikler. İşlerini hep doğru yaparlar. Yani hiç kaytarma falan olmaz. Almanların da iyi yanı yok değil yani. Bazen Türkler sanki Almanlar hep kötümüş gibi konuşuyor. Yani bizim anne-babalarımız bu konuda biraz daha önyargılı. Ama biz görüyoruz gerçekleri. Yani daha iyi görüyoruz,” (Erkek, 24, Würzburg)

“Türklerle Almanların arasındaki en büyük fark, Almanların çok disiplinli olmaları mesela. Gerçekten işlerini doğru düzgün yapmaları diyebilirim. Türklerin de sıcaklıkları ve aile kavramları çok önemli diyebilirim. Aileye bağlılar,” (Erkek, 19, Mannheim)

Yukarıda belirtilenlerin yanı sıra katılımcılar arasında Almanya’da yaşayan Türk kökenlilerin Türkiye’deki Türklerden çok daha farklı olduğunu vurgulayan bir katılımcı de olmuştur.

“Bence burada yaşayan Türkler Türkiye’deki Türklerden çok farklı. Benim şimdiye kadar gördüğüm ya da tanık olduğum şeyler; genelde buraya gelen aileler zamanında işçi olarak gelmişler. Çalışmak amaçlı... çalışıp Türkiye’ye dönmek isteyen aileler olarak. Sonradan tabii bu olmuyor ve çoğu kalıyor. Ve maalesef burada geldikleri gibi kalmışlar. Ne kendilerini farklı bir şekilde yetiştirmişler ne de çocuklarını. Hepsi değil. Ama çok var böyle olan. Yani mesela çok Alman arkadaşım var Türkiye’ye gittiğinde farklı bulduklarını Türkleri diyen. Buradaki Türklerle hiçbir alakaları olmadıklarını söyleyen. Buradaki Türkler ya da gençler daha çok burada yaşadıkları için bir Türkiye özlemi var. Bir şekilde farklı şeylerle bunu tutmaya kültürlerini yaşatmaya çalışıyorlar. Ama bu daha fanatik şekilde oluyor. Çok tutucu oluyorlar Türk kültürüne karşı. Ama tam olarak da bu kültürü tam yaşamamış oluyorlar. Ailelerin korkusu da uzakta yaşayan çocukların kendi kültüründen uzakta o kültürü alamayacaklarından korkuyorlar. Bu açıdan Türkiye’deki Türklerden farklılıklar ortaya çıkıyor,” (Kadın, 21, Berlin)

Kendilerini Türkiye ve Almanya toplumuna ait hissedip hissetmedikleri sorulan katılımcıların cevapları, çoğunlukla kendilerini her iki topluma da ait hissettikleri yönünde olmuştur. Köklerinin Türkiye’den geldiğini, hemen her yıl Türkiye’ye giderek bu bağları canlı tuttuklarını ifade eden katılımcılar bir yandan da Almanya toplumu içinde yaşadıklarını, çalıştıklarını; bu yüzden her iki topluma da kendilerini ait hissetmekte olduklarını belirtmiştir.

“Sonuçta Almanlar beni görünce Türkiye’yi hatırlıyorlar. Demek Türkler böyle, kültürleri böyle, hareketleri insanları böyle diyorlar. Şimdi öğretmen olacağım. O yüzden Almanya için de büyük bir önemim var bence. Çünkü mesela Türk çocukları beni örnek alacak, bunun da büyük bir anlamı var. Bütün göçmenler Almanya’nın bir parçası,” (Kadın, 20, Düsseldorf).

“Yani aslında Türkiye benim bir parçam, öyle diyebilirim. Çünkü Türkiye’yi seviyorum, gitmek de istiyorum çok. Çok güzel bir yer. Ben de Türkiye’nin bir parçası sayılabiliyorum. Aslında orada yaşamıyorum, ama yazları yaşıyorum orada. Çok büyük bir parçası değil aslında ama küçük bir parçası olabilir. Almanya’yla ilgili... Kendimi buraya da ait görüyorum evet. Çünkü ben burada okuyorum, burada

yaşıyorum, burada çalışmayı da düşünüyorum. O yüzden Almanya'ya bir tür katkı oluyor,” (Kadın, 21, Berlin).

Görüşülenlerin bu soruya verdikleri yanıt, bir önceki soruya verdikleri yanıtlarla bir tutarlılık oluşturmaktadır: Önceki soruda iki farklı toplumun da yaşam biçimlerinden farklı öğeler benimsediklerini ifade eden katılımcılar, bu yöndeki ifadelerinin ardından kendilerini her iki topluma da ait hissettiklerini dile getirmişlerdir.

4.4. Kimliğe Bakış

Mülakatın kimliğe bakış bölümünde, katılımcılar için ‘kimlik’ kavramının ne ifade ettiği, kendi kimliklerini nasıl tanımladıkları ve kendi kimliklerini oluşturup onları başka kimliklere sahip bireylerden ayırdığını düşündükleri özelliklerin neler olduğuna ulaşılması amaçlanmıştır. Bu bölümde sorulan sorular, mülakata katılanların kendilerini hangi kolektif kimliğe ait hissettiklerini öğrenmek açısından önemlidir.

Katılımcılara ilk olarak kimlik kavramının kendilerine ne ifade ettiği sorulmuştur. Kimlik dendiğinde akıllarına çoğunlukla hak ve özgürlüklerin geldiğini ifade eden katılımcılar arasında kimliğin bireyin karakterini ifade ettiğini düşünenler de bulunmaktadır. Ayrıca çevrenin kimliğe etkisine de değinilmiştir.

“Kimlik dendiğinde aklıma haklarım geliyor, özgürlüklerim geliyor. Kendimi nerede rahat hissediyorsam orası geliyor.” (Erkek, 24, Würzburg)

“Kimlik benim için karakter ve düşünce demek. Kimlik arkadaşlar da demek, çünkü arkadaşlar da çok önemli bir şey. Kimle görüşüyorsun, kimle görüşmüyorsun bunun bence çok etkisi var. Çünkü onlarla konuşuyorsun, onlarla paylaşıyorsun, onlarla dışarı çıkıyorsun. Arkadaşların senin düşünceni mutlaka etkiliyor. Düşünceni etkilemesi demek, kimliğini de etkilemesi demek. O yüzden büyüdüğün çevre kimlik için çok önemli bir şey.” (Kadın, 20, Düsseldorf)

Bunun üzerine katılımcılara kendilerini Türk, Alman ve Türk-Alman kimliklerinden hangisiyle tanımladıkları, bunun nedeni ve kendilerini ait hissettikleri kimliğin Alman toplumu tarafından nasıl algılandığına dair sorular yöneltilmiştir. Katılımcılar arasında kendini Türk-Alman olarak tanımlayanların sayısı çoğunluktadır. Yirmi katılımcıdan on beşi, kendini Türk-Alman kimliğine ait olarak gördüğünü belirtirken, dördü kendi kimliğini Türk olarak tanımladığını ifade etmiştir. Görüşülenler arasından bir kişi ise kendini Alman kimliğine ait gördüğünü belirtmiştir.

Kendini Türk olarak tanımlayan katılımcılar, bunun nedenleri olarak ebeveynlerinin Türk olması ve Türk kültürüyle büyülmeleri gibi nedenler göstermişlerdir.

“Bir kere yaşadığım ortam Türk. Bu kültürle büyüdüm. Sürekli Türklere özgü şeylerle karşılaşıyorum yaşadığım ortamda. O yüzden unutmama şansım yok, öyle söyleyeyim. Ve gururluyum Türk olduğum için de,” (Kadın, 19, Hamburg).

“Türk diyorum kendime. Çünkü ailem Türkiye’de doğmuş. Kökenim oradan geliyor yani. Onlar bu geleneği görmüş. Bana da öğrettiler, gösterdiler. Ben de böyle doğdum, büyüdüm. O yüzden Türk diyorum,” (Erkek, 24, Essen).

Bunun yanı sıra, milliyetçi duygulardan ötürü kendini Türk olarak tanımlayan katılımcılar da vardır.

“Türk’üm derim. Bizim burada genelde okuyan ya da üniversiteye giden, başarılı olan bir Türk genelde Türk’üm diye cevap verir. Çünkü Almanlarda böyle bir şey var. Çok okumuş bir Alman karşına gelse mesela, hava atmaya çok sever. Bizde senelerdir öyle bir duygu oluşmuş ki. Bu yabancı nasıl benden başarılı olabiliyor diye düşünüyorlar. O yüzden burada genelde bu şekilde bir cevap veririm. Bu zamanla böyle bir hava yaratmış o yüzden. Başarılı olan herkes burada Türk’üm der,” (Erkek, 24, Frankfurt).

Kendi kimliğini Türk aidiyetiyle tanımlayan katılımcılar arasında, milliyetçi duygularını ifade edenler olmuştur.

“Bir kere beni başkalarından ayıran şey zaten dilim. İlk başta dinim ve dilim. Eğer ortamlarda Türkler hakkında bir şey konuşulursa ben direkt ülkemi korurum. O görüşte olmasam bile Türkleri korurum. Türk olduğumu gösteririm,” (Kadın, 19, Hamburg).

Kendilerini Türk aidiyetiyle tanımlayan katılımcılar, Türk kimliklerini oluşturan ve onları başkalarından ayıran özellikler sorulduğunda da yine kültürlerinin ayırıcı özellik olduğunu ifade etmiştir. Buna ek olarak katılımcılardan biri saç renginin de kendisini başkalarından ayırdığını ifade ederek, sahip olduğu fiziksel özelliklerin de kimlik aidiyetinde önemi olduğuna değinmiştir.

“Saç rengim hariç mi soruyorsunuz? Bizim Almanlarda mesela ana-babaya karşı isimle hitap edilir. Ama bizim ailemize, büyüklerimize saygımızdan dolayı farklıdır. Alman arkadaşlarım anne-babasını isimle çağırınca bu benim tuhafıma gidiyor. Ben böyle olamam diyorum. İşte bizim kültürümüzün farklılığı bu. Bu açıdan Türk olduğumu hissediyorum tabi ki,” (Erkek, 24, Frankfurt).

“Türkçe konuşabiliyorum. Türk kültürüm var. Türklerin aileye karşı çok büyük bir bağı var. Mesela aileyle yan yana gelince saygılı davranılır. Bence bazı Alman ailelerde öyle değil. Benim Alman arkadaşlarım var, onlar annesine babasına karşı öyle değil. Bizde terbiye çok önemli bir şey. Mesela düğünler de var. Biz bir salona gidip sekiz yüz kişiyle kutluyoruz. Almanlar elli kişiyle kutluyor,” (Erkek, 24, Essen).

Kendini Alman olarak tanımlayan katılımcı Kürt kökenli olduğu için ona bu soru kendini Kürt, Alman veya Kürt-Alman olarak mı gördüğü şeklinde değiştirilerek sorulmuştur. Katılımcı, kendini Türkiye’ye ait herhangi bir etnik kimlikle tanımlamadığını ve Alman hissettiğini vurgulamış; bunun nedenini büyüdüğü ortamda Alman kültürünün baskın olmasıyla ve ailesinin onu bu şekilde yetiştirmesiyle ilişkilendirmiştir.

“Şimdi ben kendimi başka arkadaşlarımla karşılaştırdığımda benim evde gördüğüm eğitim az daha başkaydı. Ben Türkçeyi zaten 14-15 yaşında öğrendim. O zaman Türk arkadaşlarım olmaya başladı. Ondan önce hep Arnavut, Hırvat... Karışık. Kendimi bir yere ait hissetmedim. Bunun için hemen hemen bir Alman kimliğine sahip oldum. Almanların yemeklerini yedik, onlarla eğlendik, onlarla Noel’i kutladık, onların mekanlarını gezdik,” (Erkek, 24, Duisburg).

Kendilerini Türk-Alman olarak tanımlayan katılımcılar ise içinde büyüdükleri ortamda sadece Türk değil aynı zamanda Alman kültüründen de izlerin görüldüğünü, ev içinde Türk kültürüne göre yaşarken dışarıda Alman kültürüyle iç içe olduklarını ifade etmektedirler. Bunun sonucu olarak her iki kültürle birlikte büyüdüklerini, kimliklerinde her iki kültürden de özelliklere sahip olduklarını belirtmektedirler.

“Ben sadece Türk ya da Alman olamam. Çünkü sadece Alman olsam Türk bayramlarını kutlamazdım, Türk yemeklerini yemezdim, Türk dilini kullanmazdım. Bu mantaliteye sahip olmazdım. Türk mantalitesi bir yerde Alman mantalitesinden ayrılıyor çünkü. Sadece Türk olsaydım, Alman mantalitesini anlayamazdım. Ona da sahibim çünkü bir yerde. Alman dilini konuşmazdım. Sonuçta burada doğdum büyüdüm. Okul zamanında her zaman öğretmenlerden de seçmek zorunda olduğumu duymuşumdur. Ondan çok sıkıldım. Yani birçok derste onun kavgasını yaşamışımıdır Alman öğretmenlerle. Her zaman konu, “Biri Türk kökenli olup bu kimliğini koruyup aynı zamanda Alman olabilir mi?” sorusuna geliyordu. Birçok Alman öğretmen için bunlar tam uyuşmuyordu. Onlar ya tam Alman olursun ya da olamazsın diye düşünüyorlardı. Ama bence bunun ortasında bir şey var. Ben bu

mantaliteye sahibim. Ama aynı zamanda Türk kökenlerimi de koruyorum. İkisi de bana ait olan şeyler ve ikisini de asla birbirinden ayıramam. Yani Türkiye’de olduğumda arkadaşlarım benden hep Alman olarak bahsederler. Burada da arkadaşlarım benden Türk olarak bahsederler. İkisine de sahibim ben,” (Kadın, 20, Berlin).

Yukarıda da görüldüğü üzere; kendi kimliğini Türk-Alman aidiyetiyle tanımlayan katılımcılar, sadece ev ortamının değil, aynı zamanda içinde buldukları toplumun da kendi kimliklerini inşa etmelerinde etkin rol oynadığını düşünmektedir.

“Annem babam Türkiye’den geliyor, ama ben burada doğdum büyüdüm. O yüzden kendimi Alman olarak da hissediyorum. İki kültür içinde de varsın, öyle diyeyim,” (Kadın, 20, Düsseldorf).

“Türk-Alman hissediyorum. Çünkü ben ne tam olarak Türk’üm, ne de tam olarak Alman. Ailemin geçmişi Türkiye’den geliyor. Bense burada doğup büyüdüm. Bu yüzden her iki ulustan da taşıdığım şeyler var,” (Kadın, 26, Duisburg).

Bu katılımcılar arasında, aynı zamanda, her iki topluma da uyum sağlama çabasının kendi kimlikleri üzerindeki etkisine değinenler de olmuştur.

“Arkadaş çevreme bakarak söyleyeyim, onlar bana sen Türk gibi değilsin diyorlar. Herkese ayak uyduruyorsun diyorlar. Almanlarla Alman olmaya çalışıyorum. Türklerle de Türkler gibi olmaya çalışıyorum. Kendim Türk’üm, ama burada doğup büyüdüğüm için Alman da sayılıyorum,” (Kadın, 26, Frankfurt).

Kendilerini Türk-Alman olarak tanımlayan katılımcıların, bu aidiyetlerini başkalarından ayıran özellikler sorulduğunda kendilerinde her iki toplumdan da öğeler gördüklerini, öte yandan her iki topluma da tam olarak ait olmadıklarını belirtmişlerdir. Ne tam olarak Alman, ne de tam olarak Türk toplumuna aidiyet hissedememek, üçüncü nesilde her ikisine birden aidiyet hissetmekle sonuçlanmaktadır.

“Almanlardan ayıran Türk kökenli olmam. Türklerdense tam tersi. Türkiye’ye gelince Avrupalısın, Alman’sın diyorlar. Aslında iki tarafta da dışlanıyorum. İki tarafta da yabancılik durumu var biraz, öyle diyeyim,” (Kadın, 26, Frankfurt).

“Almanlardan ayrı kılan Türkçe konuşmam, Akdeniz mantalitesine sahip olmam. Türklerden ayıran buradaki gibi konuşmam ve buradaki algıyla yaşamam,” (Kadın, 20, Berlin).

Türk kökenine sahip olduklarını ifade eden bu katılımcılar, yaşadıkları topluma duydukları aidiyetin ve içinde buldukları çevrenin kendi kimlikleri üzerinde etkisinin bulunduğunu belirtmektedir. Bu yönde ifadelerde bulunan katılımcıların gelecek tahayyüllerinde de Almanya yer almaktadır.

“Geçmişim ve ailem. Öyle söyleyeyim. Annem ve babam Türkiye’de doğup küçükken buraya geldiler. Bu benim Türk kökenli olmamı sağlıyor. Öte yandan ben burada doğup büyümüş biriyim. Bu beni sadece Türk olmaktan çıkarıyor,” (Kadın, 26, Duisburg).

“Burada okula gittim, Alman arkadaşlarım var çok. Onlarla anlaşabiliyorum. Ama ailemin bir kısmı Türkiye’de yaşıyor. Ama geleceğimin burada olacağını düşünüyorum, umuyorum. Çünkü alıştığım yer burası. Bütün arkadaş çevrem burada,” (Kadın, 21, Berlin).

Ayrıca, kendini Türk-Alman kimliğiyle tanımlayan katılımcıların aileleri tarafından nasıl yetiştirildiğinin de bu noktada önemli rol oynadığı görülmektedir.

“Yetiştirilme tarzım. Şimdi burada din var tabi ki. Benim ailem biraz daha açık görüşlüdür. Almanlar ne yapıyorsa ben de onları yapabildim. O yüzden aramızda çok büyük bir uçurum olmadı hiçbir zaman. Ben Almanlar tarafından kabul gören biri oldum her zaman. Çünkü uyum sağlıyorum. Ailem buna hiçbir şekilde yasak koymuyor. Akşam geç gelirim, bir şey demezler. Bunların hepsi çok önemli bir etken. Başka bir aileye baktığımız zaman çoğu öyle olmuyor. Türkler biraz daha arka planda kendi kültürlerini yaşıyor. Ben de tam tersiyim,” (Kadın, 26, Albstadt).

Yukarıda yer verilen yanıtlar ele alındığında ortaya çıkan başlıca sonuç, kimlik inşasında ailenin önemli rol oynadığıdır. Ancak birey; kimliğini inşa etmeye aile içinde başlıyor olsa da, içinde bulunduğu çevrenin de bu inşa sürecinde etkin rol oynadığı açıktır. Bu, kimliğini Türk-Alman olarak tanımlayan katılımcıların verdiği yanıtlardan da anlaşılabilir.

4.5. Göçmen kökenli bireylerin Türkiye ve Almanya’da algılanış biçimleri

Katılımcılara daha sonra Alman ve Türk toplumunun Türkiye kökenli bireylere yönelik tutumları sorulmuştur. Yukarıda yer verilen yanıtlarda da görüldüğü üzere Türkiye kökenli üçüncü neslin kendini her iki topluma da ait hissettiği açıktır. Burada öğrenilmesi amaçlanan şey ise, söz konusu iki toplumun Türk kökenli

göçmenlerle ilgili algısının ne yönde olduğu, onları kendi toplumlarının bir parçası olarak görüp görmedikleridir.

4.5.1. Alman toplumunda Türkiye kökenlilere karşı tutum ve İslamofobia

Katılımcılara Alman toplumunun Türk kökenli göçmenlerin aidiyetlerini nasıl algıladıkları sorulduğunda oldukça farklı yanıtlar alınmıştır. Bu soruyla öğrenilmek istenen Alman toplumunun Türk kökenlileri Türk, Alman veya Türk-Alman kimliklerinden hangisiyle tanımladıklarıdır. Soruya verilen yanıtlardan bu konudaki genel tavrın Türk kökenlileri ya sadece Türk ya da Türk-Alman olarak gördükleri anlaşılmaktadır.

“Mesela Almanlar genelde, yani arkadaşlarım beni Türk-Alman diye biliyorlar. Türk olarak görenler de oluyor. Ama sadece Alman diyenler bana kalırsa hiç yok. Türk-Alman diyenler var. Mesela benim bir antrenörüm var. Beni Türk-Alman diye görüyor. Burada doğduğum için, ama kültürüm Türk olduğu için beni öyle görüyorlar. Ben antrenörümle de bu konuyu bir kere konuşmuştum. Benim düşüncem; evet burada doğdum, ama ben kendimi Türk diye görüyorum. Mesela Mesut Özil var. O da burada doğdu ve Alman takımı için oynuyor. Ben de mesela antrenörümle o Türk demiştim, o da tamam Türk olduğu doğru ama burada doğdu, gene de Alman kültürü de var; Almanya’da doğduğu için biraz da Alman sayılıyor dedi. Prensipinde doğru bu, ama ben onu yine de Türk görüyorum burada doğduysa da. Kendimi de Türk görüyorum,” (Erkek, 20, Hamburg).

Öte yandan bazı katılımcılar, verdikleri yanıtlarda *migrationshintergrund* (göçmen kökenli) kavramına yer vermişlerdir. İkinci bölümde ifade edildiği üzere Türkiye’den Almanya’ya göç eden bireyler uzun bir süre *gastarbeiter* (misafir işçi) olarak adlandırılmıştır. Ancak daha sonra ülkenin yabancılar politikasının değişimi ile birlikte “misafir işçi” anlamına gelen bu terim, yerini “yabancı” anlamına gelen *auslander* terimine bırakmıştır. Böylelikle ülkedeki yabancı nüfusun misafir olmadığı artık kabul edilmeye başlanmıştır. Yapılan mülakatlarda ise bugün bunların yerine yeni bir terim kullanıldığı öğrenilmiştir. Bu terim, “göçmen kökenli” anlamına gelen *migrationshintergrund* kelimesidir.

“Alman toplumu da beni böyle (Türk-Alman) görüyor. Bize “migrationshintergrund” diyorlar. Yani göçmen geçmişi. Bizi tam olarak Alman görmüyorlar. Eğer Alman vatandaşlığımız varsa mesela, baktıklarında “Deutsche mit migrationshintergrund” (göçmen kökenli Alman) diyorlar. Buradan bizi Alman olmayan kişi olarak gördüklerini anlıyoruz. Öte yandan bizim tam anlamıyla Türk olmadığımızın da

farkındalar. Çünkü Türkiye'ye tatile gittiklerinde oradaki Türkleri görüyorlar. Türkiye'deki Türklerden daha farklı olduğumuzu biliyorlar. Bu yüzden bizi Türk-Alman olarak görüyor onlar da,” (Kadın, 26, Duisburg).

“Farklı görmüyorlar bence. Aslında onların gözünde Türk oluyoruz, ya da yabancı oluyoruz. Yabancı aslında. Düşünceler çok farklı. Direkt de Türk'sünüz demiyorlar. Aslında onların hep dediği “migrationshintergrund” kelimesini kullanıyorlar bizim için. Ama Alman olarak kabul etmiyorlar. Bu şu demek: geçmişi yabancı. Yani ben yabancı değilim, ama geçmişim yabancı. Annem babam yabancı yani Türk olduğu için bunu kullanıyorlar. Onlar Türkiye'de doğup büyümüşler, ama biz Almanya'da doğup büyümüşüz. Yani ikinci seviyede yabancıyız. Tam yabancı değiliz, arada bir şeyiz işte,” (Kadın, 21, Berlin).

Mülakatlar sırasında *migrationshintergrund* kelimesinin kullanımıyla ilgili edinilen bilgi üzerine katılımcılara bu kavramın ne kadar süredir kullanıldığı da sorulmuştur.

“Yaklaşık 10-15 yıldır kullandıkları bir terim bu. “Gastarbeiter”dan daha olumlu bir terim. Ama yine de bir ayrımı ifade ediyor. Çünkü ben aslında göçmen geçmişli değilim, benim ailem öyle. Ama ben Almanya'da doğup büyümüş biriyim,” (Kadın, 26, Duisburg).

On ila on beş yıldır kullanıldığı ifade edilen *migrationshintergrund* kavramının Almanya'da yaşayan Türkiye kökenliler için *gastarbeiter* ve *auslander* sözcüklerinden daha olumlu bir anlam ifade ettiği anlaşılmaktadır. Ancak bu, katılımcılardan alınan yanıtlardan anlaşılacağı üzere, yine de Türk kökenlilerin Almanlar tarafından tam anlamıyla kendilerinden birileri olarak görülmedikleri anlamını da taşımaktadır. Nitekim yapılan mülakatlar sırasında kendisinin göçmen olmadığını, ailesinin göçmen olduğunu, dolayısıyla bu sınıflandırılmaya tabi tutulamayacağını vurgulayan katılımcılar olmuştur.

Katılımcılara Alman toplumunun kendileriyle ilgili algısı sorulduğunda ise çoğunluk tarafından Almanlar arasında bu konuda bir fikir birliği olmadığı yanıtı verilmiştir.

“Almanlar arasında çok büyük bir çelişki var. Belirli bir kesim göçmenler Alman kültürüne ait olan insanlar diyor. Diğer kesim de hayır öyle bir şey yok diyor. Çelişki var burada. Bizi ait görenler de var görmeyenler de. Ama genellikle görenler daha çok. Organizasyonlar var, forumları var,(Türkler) politikada da aktifler. Göçmenler toplumsal olarak da politik olarak da daha aktif çünkü artık,” (Erkek, 24, Duisburg)

Mülakatlar sırasında, aynı zamanda, Almanlar arasında yabancı düşmanlığına rastlandığını ifade edenler de olmuştur. Verilen yanıtlardan bunun sadece ırkçı kitlelerde değil, zaman zaman ırkçı olmadığı düşünülen bireylerde de görüldüğü ortaya çıkmaktadır.

“Bence onlar da çoğu böyle görüyor. Almanya’da çok büyük bir Nazi kitlesi var, onlar tabii ki de başka görüyor. Onlar biz Almanya’ya ait değiliz geri gidelim istiyorlar. Onlar öyle düşünüyor. Ama eğitilmiş olan insanlar bizi kendilerinden bir parça olarak görüyor,” (Kadın, 20, Düsseldorf).

“Evet onların gözünde de buranın bir parçası olduğumu sanıyorum. Ama daha fazla tanımadıklarından, kendinden değil de burada yaşayan bir misafir olarak görüyorlar. Burada yaşıyoruz evet, ama örneğin Alman arkadaşlarımdan sizin kanınız değişik gibi laflar duydum. Bunlar ırkçı Almanlar değil, bunlar gayet liberal yaşayan ama sonuçta onların gözünde öyle bir fark var. Ama burada yaşayanlar olarak algılanıyoruz,” (Kadın, 20, Berlin).

Mülakata katılanlara yöneltilen bir sonraki soru ise, yaşadıkları toplum içinde etnik kökenlerinden dolayı olumlu veya olumsuz bir durumla karşılaşp karşılaşmadıklarıyla ilgilidir. Soruya yanıt verenler arasında okul hayatında bazı ayrımcı uygulamalarla karşılaştığını belirtenlerin sayısı çoğunluktadır. Katılımcılar, öğrenim hayatları boyunca karşılaştıkları bazı öğretmenlerin Türk kökenlilere karşı önyargılı davrandığını belirtmiştir.

“İllaki olmuştur; çoğu yerlerde yabancılık hissediliyor. Küçüklüğümde mesela ilkokul dönemlerinde yabancısın havası oluşuyordu, hakkını yeme şeyleri çok oluyor. Zamanında bununla çok mücadele ettik. Bunu sırf ben değil kardeşlerimin hepsi hemen hemen aynı şeyleri yaşadı. Bu yaşa geldikten sonra ya da üniversiteye başladıktan sonra bu tamamen kalkmış durumda. Çok büyük bir fark var ilkokulda hak yeme olayları çok oluyor. Ben üniversiteye başlayana kadar Alman okullarında çok sorun çekmişimdir. Arkadaşlarla hiçbir alakası yok, bazı öğretmenler yaşlı oldukları için, bunlar eski kafa ve yabancılara çok olumlu bakmayan insanlardı. Üniversiteye başlayana kadar yüzde elli olsun, on öğretmenden beşi olsun, illaki denk geliyordu. Çok yabancı okuduğu için üniversitede o hava yok. İlkokulda çok dezavantajlı durumdaydım ama üniversitede daha farklı,” (Erkek, 24, Frankfurt).

Verilen yanıtlardan okulda başlayan bu sorunların iş hayatında da devam ettiği anlaşılmaktadır.

“Eksileri oldu. Bunu zaten okul sisteminde de görüyoruz. Genellikle yabancı çocukları yabancı sınıflarına koyarlar. Yabancıları yabancılar içinde bırakmak için. Bunu zaten okul bittikten sonra da görüyoruz. İş hayatına girmek istediğinde de bakıyorlar; nereden geliyorsun, senin çevrende kimler var? Bu çevrenin durumu nasıl? Genellikle hep bir sıkıntı çıkıyor aslında Türkiye kökenin yüzünden. Sosyal olsun toplumsal olsun hep bir sıkıntımız var,” (Erkek, 24, Duisburg).

“Eksilerinden başlayayım; iş hayatında çoğunlukla negatif şeyler yaşıyorsun. Mesela bir Alman’la bir Türk aynı işe başvurduğunda Alman alınır, istediği kadar Türk daha iyi olsun. Okul hayatında da mesela öğretmenler belli eder Türkleri sevmediklerini. Ben bunu yaşadım birkaç kere. Hatta ailem okula bile geldi bu yüzden. Bir yere gittiğinde orada bir Türk görsen o Türk’ü tanımıyor bile olsan o Türk’e sorabilirsin hiç çekinmeden. Kendini daha rahat hissediyorsun. Konuştuğun dil konusunda olsun. Ama Almanlarla konuşurken bir yanlış bile olduğunda direkt gözlerine batarsın,” (Kadın, 19, Hamburg).

Kullanılan dilin de bu konuda bazı sorunlara yol açabildiği görülmektedir. Katılımcılar arasında Almanlar tarafından dışlanmamak için Almanca konuşurken dikkat etmek zorunda olduklarını ifade edenler olmuştur.

“Sonuçta Almanlar arasında olduğunda konuştuğun her kelimeye dikkat ediyorsun ki gramatik yanlış olmasın, yanlış düşünmesinler. Tipik Türk demesinler diye. O yüzden. Ben evde yanlış Türkçe kullandığımda en fazla babam güler yani başka bir şey olmaz,” (Erkek, 24, Würzburg).

Öte yandan bu bağlamda büyük ve küçük yerleşim yerleri arasında bir farkın bulunduğu da ifade edilmiştir. Küçük şehir ya da kasabalarda göçmen kökenlilerin yerel halka eklemlenmesi daha kolay olurken, büyük şehirlerde durumun biraz daha farklı olduğu belirtilmektedir.

“Çevreden çevreye değişiyor diyelim. Ben küçük bir köyde kaldığım için burada öyle bakmıyorlar. Büyük şehirde Türk deyince ya da yabancı deyince hemen böyle dışlanma oluyor. Ama bizim kaldığımız köyde öyle değil. Türk olduğuma bakmıyorlar, insanlığımıza bakıyorlar,” (Kadın, 26, Frankfurt).

“Kişiden kişiye, ortamdan ortama değişiyor diyebilirim. Beni bu şekilde (Türk-Alman) olarak kabul eden çok arkadaşım var, Alman olsun, İtalyan olsun çok karışık bir yer olduğu için burası. Yerden yere göre de değişiyor. Bazı yerlerde Türkler çok az, oraya gittiğin zaman pek kabul görmüyorsun. Gerçi ben çok problem yaşamadım,

ama bazen Türkiye’den gelen insanlar yaşıyorlar bunu. Ve üniversite çok fark ediyor. Eğitim seviyesi arttıkça Alman olarak kabul etmiyorlar. Mesela ben lisedeyken, lise son sınıfta bizim Alman hocamız vardı. Aynen şöyle derdi: “Bilmiyorum ben seneye nasıl yapacağım, seneye sınıfımda yirmi altı tane yabancı kökenli öğrencim olacak.” Mesela böyle şakayla karışık şikayetçi olduğunu söyledi. Yabancılar yaramaz olduğu için Almanlar tarafından öyle görüldüğü için, o sınıfı görüp tanımadan, sırf yabancılar var diye böyle bir önyargıda bulundu mesela,” (Kadın, 26, Albstadt).

Katılımcılar arasında Almanya’da Müslüman ve Türk kökenli olmanın bazı önyargılara yol açtığını belirtenler de olmuştur. Türkiye’ye yönelik birtakım olumsuz önyargıların, Almanya’da yaşayan Türkiye kökenlilere de yansıdığı ifade edilmektedir. Özgür yaşam hakkı, kadın hakları gibi konuların Batı’ya ait olduğu düşüncesi bunun temel nedeni olarak belirtilmektedir. Bu yüzden Almanya’da göçmen kökenlilere dair bir olumsuz algının varlığından söz edilebilir.

“Yani şu an birçok Alman’ın gözünde bir yerde Türk olmamı korumam, onlar için aynı zamanda dindar ve gerici olmam anlamına geliyor. Onlar için ilerici düşünmek ve liberal yaşamak buradaki millete ait olan bir şey ve liberal yaşamak için bu topluma ait olman lazım. Bence böyle bir ayırım yok, her iki taraf arasında seçim yapmam gerekmiyor. Bir yandan Türklerin birçoğu Müslüman olduğu için, onlar için değişik bir din. Değişik bir şey, onların anlamadığı... Onlar için Müslüman halk kadınları baskı altına alan bir din. Türkiye’de kadın haklarının olmadığı gibi bir algı var. Onlar için kadın hakları, erkek ve kadınların aynı seviyede olması Avrupa ve Hıristiyanlığa ait olan bir şey,” (Kadın, 20, Berlin)

Katılımcılar bu konuyla ilgili olarak Türkiye kökenlilerin bazı davranışlarının Almanlar arasında hoş karşılanmadığına da sözlerinde yer vermiştir. Türkler arasında Alman toplumunda var olan bazı sosyal kurallara veya yasalara uymayan kişilerin olduğu belirtilmektedir. Bu durum ise, verilen yanıtlarda yer alan ifadelere göre, Türk kökenlilerden kaynaklanan sorunlara yol açmaktadır.

“Benim Almanlarla çok problemim olmuyor, ama bazı Türk arkadaşlarım vardı okuldayken, daha böyle kültüre kapalıydılar. Mesela bizim yüzme derslerimiz olurdu, kızlarına izin vermiyorlardı. Bu bir engel mesela. Sen başka bir devlette yaşıyorsun, ama onun kurallarına uymuyorsun. Bu direkt bir mesafe oluşturuyor. Almanlar da böyle olunca mesafeli olabiliyor,” (Erkek, 19, Mannheim)

“Aykırı şeyler yapmadığın sürece Almanların aklına herhangi bir kötü düşünce geldiğini düşünmüyorum. Çünkü burada yaşadım, burada okudum, burada çalıştım. Kurallara uyuyorsan, yani normal bir yaşantın varsa zaten kimse sana bir şey demiyor. Ama olumlu bakmayanlar da var. Dediğim gibi yaşadığın yere de bağlı biraz,” (Kadın, 26, Albstadt)

Öte yandan Alman toplumu tarafından entegrasyon sürecinin asimilasyonla eşanlamlı görüldüğü de belirtilen görüşler arasındadır. Bu görüşe göre; Türk kimliğini koruyan bireyler, Almanlar tarafından dışlanmaktadır ve Alman toplumu entegrasyonun asimile olmakla gerçekleşeceğini düşünmektedir.

“Alman toplumu asimilasyonu bir nevi entegrasyon olarak görüyor. Almanların gözünde bir ülkeye entegre olmak için asimile olmak gerekiyor. Belli bir toplum gerçekten asimile oldu. Örneğin Türkçe konuşamayan birçok arkadaşım var. Bir yandan Türkiye’yi inkar etmek istiyorlar. Türk kültürünü öğrenmek, Türk dilini konuşmak istemiyorlar. Bir yönden de kendini anlamamış hisseden çok genç var. Bunlar da asimile olmamak için... Kendini sadece Türk olarak gören, Alman olarak görmeyen birçok genç var. İkisinin arasında bir sınır çizip kendisini Alman olarak görmüyorlar,” (Kadın, 20, Berlin)

Yukarıdaki ifadelerden anlaşıldığı üzere; Alman toplumunda Türk kökenlilere karşı birtakım önyargılara rastlanmaktadır. Bu açıdan, Türk kökenli gençlerin içinde yaşadıkları toplumda etnik kökenlerinden kaynaklanan bazı olumsuzluklarla karşılaştıklarını söylemek mümkündür. Ne var ki; bunun tüm Alman toplumu için geçerli olduğunu düşünmek de yanlış olacaktır.

4.5.2. Türkiye Toplumunun Göçmen Kökenlilere Yaklaşımı

Katılımcıların bu bağlamda Türk toplumuyla ilgili verdikleri yanıtlar iki farklı görüş etrafında şekillenmektedir. Öncelikle mülakatlar sırasında verilen yanıtların tamamının ortak noktası, Türkiye toplumunun Türkiye kökenli göçmenleri “Almancı” veya “Alman” olarak nitelendirdikleridir. Katılımcıların bu açıdan kendilerini Türk toplumundan dışlanmış hissettikleri söylenebilir.

“Türkiye’deki arkadaşlarımla birçoğunun gözünde Alman’ım. Sanırım öyle dedikleri için onların gözünde Türkiye’nin bir parçası olarak sayılmıyorum,” (Kadın, 20, Berlin).

“Biz Türkiye’ye gidince herkes bize Almancılar diyor. Sanki Türkiye’nin parçası değil gibi davranıyorlar. Bizi başka görüyorlar Türkler gibi değil, Almancılar gibi görüyorlar,” (Kadın, 20, Düsseldorf).

Ayrıca Türk toplumu tarafından, Almanya’da yaşadıkları için refah düzeylerinin ve ekonomik seviyelerinin yüksek olduğu ön kabulüyle karşılandıklarını belirten katılımcılar da olmuştur. Bu ise, Türk kökenli göçmenlerin Türkiye’de bazı sorunlarla karşılaşmalarına neden olmaktadır.

“Türkiye’de kişiden kişiye değişiyor. Almancı olarak bakıyorlar. Alman diyorlar. Mesela pazara gitsem hemen anlıyorlar ve kazık atmaya çalışıyorlar; bu da zoruma gidiyor. Ama bazı insanlar Almanya’nın yaşamını soruyor, hemen yabancı gibi davranmıyor, ama bilgi toplamak istiyor sen Türk’sün hayatın zor orada diye. Kişiden kişiye değişiyor. Bunun tam cevabını bulamam,” (Erkek, 24, Frankfurt).

Katılımcılar, Türkiye toplumunda da Almanya’dan geldikleri için bazı önyargılarla karşılaşabildiklerini belirtmiştir. Bunların başında yukarıda da yer verilen bazı durumlar yer almaktadır. Bunlar; maddi durumlarının Türkiye’de yaşayanlardan daha iyi olduğunun düşünülmesi, kendilerine Türk değil Alman ya da Almancı şeklinde hitap edilmesi olarak ifade edilebilir.

“Eksileri alışverişe gittiğimde Türkçe konuştuğumda doğrudan Almancı damgası yemem. İstedığın kadar burada yaşa Türkiye’ye gittiğinde seni kucaklıyorlar. Ama bazı Türkler seni para makinesi gibi görüyor. Sen Almanya’da yaşıyorsun, çok paran var, orada iş vs. çok daha kolay diyorlar. Ama bunun dışında bir şey yok. Ben Türkiye’ye geldiğimde kendimi çok rahat hissediyorum,” (Kadın, 19, Duisburg)

“Almancı diyorlar. Yani sen bizden değilsin gibi. Türk değilsin, Alman’sın gibi. Pazara gidince, Almanca konuşunca bazıları anlıyor senin Almanya’dan geldiğini, fiyatları pahalılaştırıyor. Bunun dışında eksisi yok,” (Kadın, 20, Düsseldorf)

Öte yandan, mülakata katılan katılımcıların birçoğu, Almanca bildikleri için bunun her zaman Türkiye’de bir artı olduğunu ve orada daha kolay iş bulabileceklerini düşündüklerini ifade ettiler.

“Almanya’da okuyup Türkiye’ye gidenlerin çoğu zaman daha çok iş bulma imkanı olduğunu duydum. Ama mesela Türkiye’de arkadaş ortamında onlar kadar iyi Türkçe konuşmadığım için dalga geçildiğim de oldu. Sen Türk değilsin zaten diye şaka yapıyorlar,” (Erkek, 25, Cuxhaven)

“Artısı var bence çünkü arkadaşlarımdan hep ilginç bir detay olarak algılanmışım. Türkiye’dekilerden. O yüzden Türkiye’de arkadaş edinmek çok daha kolay. Çünkü hepsi merak ediyor. Hepsi bir yandan hep soruyorlar. Öbür yandan tabii ki bir eksisi de var. Çünkü tam olarak oraya ait olamıyorum. Tam olarak bir Türk olarak algılanamıyorum,” (Kadın, 20, Berlin)

Yapılan görüşmelerden ortaya çıkan sonuç, Almanya’da yaşayan üçüncü nesil Türk kökenli bireylerin Türkiye’de hem olumlu hem de olumsuz bazı durumlarla karşılaştıklarını göstermektedir. Türk toplumu tarafından Türkiye’ye tam manasıyla ait görülmediklerini düşünen katılımcılar, çift dilli olarak büyümelerininse Türkiye’de büyük bir artışa dönüştüğünü ifade etmektedir.

5. BÖLÜM:

GÖÇ SÜRECİNDE ÜÇÜNCÜ NESİL:

ULUSÖTESİ AİDİYETLER VE ÖTEKİ KONUMUNDAKİ ULUSLAR

Bireyin veya bir grubun kendisiyle ilgili sahip olduğu algısı olarak tanımlanan kimlik, temelinde aidiyet olgusunu barındıran bir kavramdır. Bireyin ait olduğu toplumsal yapılanmalar, kimliğin inşasında oldukça önemlidir. Göç ise, bu inşa sürecine yeni bir boyut katar. Bunun nedeni kimliğin inşasında etkin rol oynayan toplumsal yapılanmaların göç sürecinden önemli ölçüde etkileniyor olmasıdır.

Daha önce de detaylandırıldığı üzere kimliğin bir aidiyet sorunu olması, bireylerin veya grupların paylaştığı ortak yönler kadar birbirlerinden ayrıldıkları farklı noktalara da vurgu yapmaktadır. Bir diğer deyişle, birey veya grup kendini Öteki'ne göre konumlandırır. Öteki, kimliğin inşasında büyük önem arz eder. Uluslararası göç ise Öteki'nin çoğunlukta olduğu bir yere gitmeyi ifade eder. Bir aidiyet sorunu olan kimliğin, içinde bulunduğu toplumsal ve kültürel ilişkileri ve ayrıca geçmişin konjonktürünü de ortaya çıkardığı düşünüldüğünde; kimlik ve göç arasındaki bağ daha iyi anlaşılabilir. Bunun nedeni uluslararası göçün toplum, kültür ve konjonktür ile arasındaki yakın ilişkidir.

5.1. Kimlik Ve Kültür Arasındaki Bağ

Kimlik toplumsaldır. Kültür ile arasında karşılıklı bir nedensellik vardır (Assman, 2001, 132). Bu bakımdan bu çalışmada da öncelikle kimlik ve kültür arasındaki bağ incelenmiştir. Araştırma kapsamında uygulanan derinlemesine mülakatın ilk üç bölümü, bu nedenle, kültürü ilgilendiren sorular sormaktadır.

5.1.1. Çift Dilli Üçüncü Nesil

Mülakatın ilk bölümünde katılımcıların büyük bir bölümü, anadilini Türkçe ve Almanca olarak belirtmiş; ev içinde Türkçeyi daha yoğun kullanırken dışarıda

Almanca iletişim kurduklarını ifade etmiştir. Ayrıca katılımcılar kendilerini Almanca daha rahat ifade edebildiklerini de belirtmektedir. Mülakatın bu bölümünden Almanya’da yaşayan üçüncü nesil Türkiye kökenlilerin her iki dile de hakim oldukları ve her iki dili de aktif olarak kullandıkları anlaşılmaktadır. Üçüncü neslin aynı anda iki dili birden kullanıyor ve anadilini hem Almanca, hem Türkçe olarak belirtiyor olması, Portes’in bizlere sunduğu ulusötesi topluluk tipolojisi ile uyumludur. Söz konusu tipoloji, ulusötesi topluluk üyelerini iki dil bilen ve ikili bir yaşam sürdüren bireyler olarak tanımlamaktadır (Portes, Guarnizo, Landolt, 1999, 217).

Dilin kimlik için bir başka önemi ise, kimlik inşasındaki iki aşamalı sosyalleşme süreçleri ile ilgilidir. Berger ve Luckmann (1991, 157-159) tarafından ortaya konan bu süreçlerde birincil sosyalleşme çocukluktan itibaren başlarken, ikincil sosyalleşme ise bireyin toplumla buluşmasını ifade eder. Üçüncü nesil, buna göre, birincil sosyalleşme sürecinde Türkçeyi, ikincil sosyalleşme sürecinde ise Almancayı ağırlıklı olarak edinmiş; fakat her iki süreçte de iki dile birden maruz kalarak kimlik inşalarını bu şekilde gerçekleştirmiştir. Bu durum, onların iki dil biliyor olmalarını kimliklerine içkin kılmakta ve sözgelimi okulda yabancı dil olarak Almanca öğrenen birinden farklarını ortaya koymaktadır. Almanca ve Türkçe bilgisi, üçüncü nesil Türkiye kökenlilerin kimliklerinin bir parçasıdır.

5.1.2. Dini Ve Kültürel Yakınlıklar

Katılımcılar arasında İslam dinine inananların sayısı çoğunluktadır. Almanya’da yaşayan bu bireyler Türk kültürünün bir parçası olan dini ve milli bayramları da kutlamaktadırlar. Alman kültürüne ait bayramlarsa genel itibariyle çocukluk çağında kutlanan bayramlar olarak kalmıştır. Bu bakımdan Almanya’da yaşayan üçüncü nesil Türkiye kökenlilerin Türk kültürünü ve Türk geleneklerini devam ettirdikleri açıktır.

Mülakata katılanların tamamı Alman kültürünün daha mesafeli bir kültür olduğu konusunda hemfikirdir. Bu mesafe, bazı katılımcılarca saygı ve disiplinle ilişkilendirilmiştir. Türk kültürü ise bunun tam tersi olarak ifade edilmiştir. Bu noktada katılımcıların yarısının Türk kültürünü kendilerine daha yakın bulduğu öğrenilmiştir. Bu durum büyük oranda ailede Türk kültürüyle yetişmenin bir sonucudur. Kendilerini her iki kültüre yakın hisseden katılımcılar içinse bu iki kültür

arasında bir ayırım yapmanın zor olduğu gözlemlenmiştir. Bu yönde ifadelerde bulunan katılımcılar, iki kültürün de olumlu tarafları olduğunu vurgulamışlardır.

Kültür bölümünde alınan yanıtlar, bir bütün olarak düşünüldüğünde, Almanya’da yaşayan üçüncü nesil Türkiye kökenlilerin ne tam olarak Türk kültürüne, ne de tam olarak Alman kültürüne yakın olduğunu göstermektedir. Bunun nedeni öncelikle katılımcıların tamamının çift dilli olması ve kendilerini bu şekilde tanıtmalarıdır. Ailede Türk kültürünün baskın olduğu bir ortamda büyümüş olan üçüncü nesilde çevrenin etkisi de büyük oranda kendini göstermektedir. Almanya’da yaşayan bu bireyler, bu toplumun içinde yaşamaktadırlar; ancak bir asimilasyon asla söz konusu değildir. Aksine Türkiye ile olan bağlarını korumakta; her iki topluma da ayak uydurmakta zorluk çekmemekte; her iki kültürü de kendi bünyelerinde birleştirmektedir.

Üçüncü neslin iki kültüre birden yakın olması, onların iki kültürden de farklı bir kültüre sahip olduklarını ifade eder. Ne Alman, ne de Türk kültürü, Almanya’da yaşayan Türkiye kökenli bireylerin kültürel aidiyetini anlatmakta yeterli olabilmektedir. Cohen’in (1999, 131) ifadelerinde kendine yer bulan, kültürlerin kendilerine ilişkin tutunumlu ve ayrık bir benlik duygusu formüle etmesi durumu, üçüncü neslin kültür algısında da görülmektedir. Buna göre; kültürün de bir Öteki’ne ihtiyacı vardır ve üçüncü neslin sahip olduğu bu ikili kültür, bir yandan Alman ve Türk kültürlerinden beslenirken, bir yandan da kendine has özellikleri ile onlardan ayrılarak onları Öteki olarak konumlandırmaktadır.

5.2. Üçüncü Neslin Öteki İle İlişkisi

Kimliğin toplumsal yönü, sosyal çevrenin önemini de ifade eder. Bireyin sosyal çevresinde kendisiyle aynı aidiyetlere sahip olanlar ve aidiyetler bakımından ondan farklı olanlar mevcuttur. Dolayısıyla farklılıklar ve benzerlikler üzerinden inşa edilen kimlik ile sosyal çevrenin yakından ilişkili olduğunu belirtmek yanlış olmayacaktır. Mülakatta yer verilen sosyal çevre bölümünde üçüncü nesil Türkiye kökenlilerin Öteki’yi nasıl konumlandıkları öğrenilmek istenmiştir. Buradaki Öteki Alman kimliğidir.

Türkiye’den Almanya’ya göç eden ilk nesil, Türklerin yoğun olduğu bölgelerde yaşamayı tercih etmiş; sosyalizasyonlarını dışarıya kapalı halde sürdürmüşlerdir. Bu bireyler birbirleriyle dayanışma içinde olmuş, ancak bunu yaparken sosyal

çevrelerini de Türklerle sınırlı tutmuştur. Massey (2012, 17) tarafından göç ağları teorisi ile açıklanan bu durum, Türkler arasında yalnızca bilgi alışverişi gibi konularda yardımlaşmalarını sağlamakla kalmamış, onların arkadaş seçimi ve eş seçimlerine de yansımıştır. Nitekim mülakata katılan katılımcılara ailelerindeki göç hikayesi sorulduğunda, çoğunluğun ebeveynlerinden birinin Almanya'da doğduğu, diğerininse evlilik yoluyla Türkiye'den Almanya'ya göç ettiği anlaşılmıştır. Bu, Almanya'da yaşayan Türk göçmenlerin Alman toplumundan bir eş seçmek yerine, bir Türk ile evlenmeyi tercih etmeleri ve bu yüzden Türkiye'ye yönelmelerinin bir sonucudur ve oldukça yaygın görülmektedir. Almanya'da yaşayan Türk kökenli göçmen sayısının sınırlılığının, bu bireyler için Türkiye'den bir eş seçmeyle sonuçlandığı anlaşılmaktadır. Bu bakımdan göç ağları teorisinde detaylandırılan göçmenlerin dışarıya karşı kapalı bir profil çizmesi durumunun birinci ve ikinci nesilde devam ettiği çıkarımına varmak yanlış olmayacaktır.

Bu bağlamda Türkiye'den Almanya'ya göç eden bireyler ve onların çocukları için Alman kimliği, bir öteki; Alman toplumu ise bir ötekiler toplumdur. Üstelik bu öteki yalnızca milli kimlik ve dil yönünden bir farklılık göstermemektedir. Alman toplumu; din, kültür, toplumsal yapı, aile yapısı gibi değerler açısından da Türk toplumundan oldukça farklıdır. Öte yandan yukarıda da değinildiği üzere uluslararası göç eden bireyler, ötekiler toplumunda kendi kimliklerini daha korumacı şekilde inşa etme eğilimi gösterebilmektedirler. Nitekim mülakatlar sırasında katılımcılardan alınan yanıtlar arasında bu durumu destekler nitelikte ifadeler de yer almıştır. Almanya'da yaşayan Türkiye kökenli bireylerin Türkiye'deki Türklerle farklı özellikler ve davranışlar göstermesi, elbette doğal bir sonuçtur. Ancak kimlik ve öteki arasındaki ilişki, bu bireylerin daha muhafazakar kimlikler inşa etmeleriyle sonuçlanmaktadır. Birinci ve ikinci nesilde görülen eş ve arkadaş seçimi davranışları bu savı desteklemektedir. Burada öğrenilmek istenense, üçüncü neslin bu konudaki tutumudur.

Katılımcılar çoğunlukla arkadaş seçimlerinde din, dil, etnisite, kültür gibi değerlerin kendileri için bir kriter olmadığını belirtmişlerdir. Nitekim yapılan görüşmeler sırasında üçüncü neslin çevresinde Türkiye kökenliler kadar Almanların ve diğer uluslardan kişilerin de yer aldığı; hatta bazılarının Alman arkadaşlarının daha fazla olduğu anlaşılmıştır. Ayrıca çoğunluk bir Alman ile evlenmeye sıcak baktığını da ifade etmiştir. Bu, Almanya'daki Türkiye kökenlilerde daha önce görülen eş ve

arkadaş seçimi davranışının aksi yönünde bir tutumdur. Dolayısıyla bu noktada Almanya’da yaşayan üçüncü nesil Türkiye kökenlilerin öteki algısının, kendilerinden önceki nesillerden daha farklı olduğunu söylemek mümkündür. Üçüncü nesil gençler, aile büyüklerinin aksine, bu Öteki’ye arkadaş çevrelerinde yer vermekte; onlarla birlikte vakit geçirmekte ve hatta onlarla evlenmeye sıcak bakmaktadır.

Kimlik ve öteki arasındaki ilişki, Öteki’ye dair algının değişmesi durumunda bunun kimliği de etkileyeceğini anlamına gelir. Almanya’da yaşayan Türkiye kökenlilerde Öteki algısının üçüncü nesil için dönüşmekte olması, bu bireylerin kendi kimlik algılarını da etkilemektedir. Üçüncü nesil, Öteki’yi kendisine daha yakın konumlandırmaktadır. Öteki halen öteki olma özelliğini korumaktadır. Farklılıklar halen mevcuttur ve bireyler tarafından dikkate alınmaktadır. Ancak üçüncü neslin kimlik inşasında sadece bu öteki ile arasındaki farklılıklar değil, onunla paylaştığı ortak noktalar ve ondan aldığı özellikler de etkin rol oynamaktadır. Sonuç olarak üçüncü nesil kendi kimliğini Türk-Alman olarak tanımlamaktadır.

5.3. Ulusal Kimlikten Ulusötesi Kimliğe

Bir kolektif kimlik türü olan ulusal kimliğin, tarihsel süreçte ulus devletin ortaya çıkmasıyla birlikte gündeme gelen yeni bir kavram olduğuna daha önce değinilmişti. Habermas’ın anlatımında da kendine yer bulduğu üzere; ulus, asırlardır birbirlerine yabancı olan kişilerin ortak bir değer etrafında birleşmesi anlamına gelmiş; bir zamanlar köy ve aile, toprak ve hanedanlığa karşı gösterilen içten bağlılıkların evrensel boyutlu bir bağlılığa dönüşmesi uzun zaman almıştır (1999, 39). Ne var ki ulusal kimlik, bugünün konjonktüründe temel bir konuma sahiptir. Bireyin, modern toplum içinde ulusal kimliği ile var olduğu artık yadsınamaz bir gerçektir. Ancak geçmişte aileye, toprağa veya hanedanlığa duyulan bağlılık, bugün ulusa ve devlete duyulan bağlılığa dönüşmüşse de; göç, küreselleşme vb. olguların etkisiyle oluşan yeni toplumsal alanlar, söz konusu dönüşüm sürecini devam ettirmektedir. Ulusötesi toplumsal alanlar buna örnektir.

Birey; ulus, ırk, sınıf, meslek, cinsiyet, din ve benzeri gruplandırmalar şeklinde ifade edilen birtakım sosyal kategorilerin içine doğar. Bu kategoriler, asla sabit değildir. Aksine ekonomik ve tarihsel güçlerden etkilenmesi sonucu devamlı bir değişim halindedir ve akışkandır. Kategorileri belirleyen özellikler veya kategorilerin aralarındaki ilişkiler de devamlı olarak değişir. Öyle ki; bu değişkenlik durumu,

Hogg ve Abrams (1992, 14) tarafından ifade edildiği üzere, bazı kategorilerin kaybolmasına ve bazılarının ortaya çıkmasına neden olabilir. Yukarıda değinilen ulus devletin ortaya çıkması durumu buna bir örnektir.

Göç de bu kategorileri değişime uğratan oldukça etkili bir tarihsel güçtür; ve uluslararası göç süreci, küreselleşmenin de etkisiyle yeni bir sosyal kategoriyi ortaya çıkarmıştır. Ulusötecilik kavramıyla nitelendirilen bu kategori, bugün göç çalışmalarında yeni bir süreci ifade etmekte; entegrasyon ve asimilasyon tartışmalarına bir alternatif olarak düşünülmekte; ve göç olgusuna yeni boyutlar eklemektedir. Bugün gelinen noktada uluslararası göç ulusötesi göçe dönüşmüş, ortaya ulusötesi toplumsal alanlar çıkmıştır.

Ulusötesi toplumsal alanlar, egemen devletlerin sınırlarını aşan süreğen ve sık bağlar olarak tanımlanmaktadır. Faist (2004, 3-4), bu bağların aktörlerinin devletler adına hareket eden temsilciler ya da hükümetler arası organizasyonların yanı sıra ulusötesi kültürel, siyasi ya da ekonomik pratiklerde bulunan bireysel ve kolektif aktörler de olabileceğini ifade etmektedir. Bu alanları belirginleştiren ya da oluşumunu hızlandıran unsur ise küreselleşmedir (Şahin, 2010, 64). Küreselleşme ile birlikte gelişen iletişim ve medya olanakları, uluslararası ticarete görülen yükseliş, ulaşımda yaşanan gelişmeler göçmen bireylerin geride bıraktıkları ülke ile bağlarını daha kolay korumalarını sağlamaktadır.

Bauböck (1998, 26), ulusötesi kavramını, göçün günümüzde değişen niteliğini açıklamak için ortaya çıkan bir teorik kavram olarak ele alır. Göç alan ülkede yaşamını sürdürürken göç veren ülke ile de bağlarını koruyabilen bu bireyler bugün ulusötesi toplum kavramıyla nitelendirilmektedir (Abadan Unat, 2002, 280-281). Ulusötesi toplum üyeleri; iki dil bilen, her iki ülkede de evi olan, ikili bir yaşam süren bireyler olarak tanımlanmaktadır (Portes, Guarnizo, Landolt, 1999, 217). Genellikle göç edilen ülkeye ilk giden göçmenlerin burada doğan çocuklarından itibaren kullanılmaya başlanan bu kavramın etkisi, bireylerin kimlik algısında da gözlemlenmektedir. Mülakatlarda da ortaya çıktığı üzere; göçmen kökenliler Almanya'da yaşarken aynı zamanda yaptıkları ziyaretler aracılığıyla Türkiye ile de bağlarını korumakta, kendi kimliklerini tek bir ulusal aidiyete bağlı kalmadan ifade etmektedir. Bu noktada Almanya'da yaşayan üçüncü nesil Türkiye kökenlilerin kimlik algısının ulusötesi bir kimlik algısı olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

Ulusötesi kimlik, ulusal kimliklerin aksine topraktan bağımsızdır. Ulus, Billig'in (2002, 76) ikili diyalektiğinde de açıklandığı üzere daima bir uluslar dünyası içerisinde uludur. Buradaki ikili diyalektik, ulusal kimliğin kendi içinde onu bir arada tutan dinamiklerinin yanı sıra, kendisi gibi olan diğer gruplarla arasındaki benzerlik ve farklarla da ilişkilidir. Dolayısıyla ulusal kimlik ilişkisel bir kimliktir ve daima “yabancılar”, “yabancı” devletler ve bu devletlerin ulusları ile ilişkili olarak tanımlanır. Uluslararası göçmenler de kimliğin yabancı insanlar ve topraklarla zıtlık oluşturacak şekilde tanımlandığı ulusallaştırılmış toplumlardan gelmektedir. Ancak bu bireyler, söz konusu yabancıları, devletlerinin topraklarından dışarı çıkartıp kendi içlerinde benimsemektedir (Waldinger, Fitzgerald, 2004, 1184-1189). Bir başka deyişle, öteki, ait olduğu toprağın bir önemi olmaksızın göçmen bireyin kimlik inşasında rol oynamaya başlamaktadır. Ulusöteciliğin toprağa bağlı olmayışı da buradan kaynaklanmaktadır. Ulusötesi kimlik algısına sahip bireyler, ulusal kimliklerin aksine, kendi kimliklerini üzerinde yaşadıkları ya da yaşamadıkları toprağa bağlı kalmadan tanımlamaktadır. Bu bağlamda göç veren ülke ise kendi kimliklerini inşa ederken yardım aldıkları bir referans noktasıdır (Ghorashi, 2004, 330). Tüm bunlar, üçüncü neslin Öteki'yi kendine daha yakın konumlandırması, kendi kimlik inşasında onunla paylaştığı ortak noktalara da yer vermesi; ancak kimlik inşası sürecinde aynı zamanda ebeveynlerinin kökeni olan ülke ve onun kültüründen de yararlanması durumunu açıklamaktadır.

Öte yandan ulusötesi kimlik kavramının göç çalışmalarına bir “ikilik” durumu eklediği düşünülmemelidir. Aksine ulusötesi kimlik, kültürlerin ikiliğiyle ilgili olmaktan ziyade, farklı ama aynı olma durumudur. Halleh Ghorashi (2004, 339) buna, Amerika Birleşik Devletlerinde yaşayan İranlı göçmenleri kastederek, Amerikalı olma, ancak farklı şekilde bir Amerikalı olmayı örnek göstermektedir. Bu çalışmada ise bu durum; farklı şekilde bir Türk olma ya da farklı şekilde bir Alman olma ile kendini göstermektedir. Nitekim mülakatlar sırasında katılımcılar tarafından verilen yanıtlardan da bu anlaşılmaktadır. Kimliğini Türk-Alman olarak tanımlayan katılımcılar, kendilerini Türklere ve Almanlardan ayıran özellikleri anlatmış; bu özellikler sayesinde Türk-Alman kimliğine sahip olduklarını ifade etmişlerdir. Ghorashi (2004, 339), bu noktada ortaya çıkma ihtimali olan bir ikiliğin çözüldüğünü ifade etmektedir. Böylece, inşa edilen ulusal kimlik; ulus devletle veya göç veren

ülke ile arasında bulunduğu düşünölen bağdan kopmakta ve yeni yaratılan hayali bir ulusuz ulusun alanında konumlanmaktadır.

Bu noktada küreselleşmenin oynadığı rol de göz ardı edilmemelidir. Ghorashi'nin ulusuz ulus alanı olarak tanımladığı ulusötesi toplumsal alanların oluşumunda küreselleşme olgusunun önemi büyüktür. Zira küreselleşme, beraberinde getirdiği yenilikler sayesinde mekanın önemini azaltmaktadır. Hall (2000, 620), bu şekilde toprakla yakından ilişkilili ulusal kimliklerin gerilediğini, onların yerini ise “karma” kimliklerin aldığını belirtmektedir. Bu çalışmada ele alınan ulusötesi kimlik kavramı, Hall'un ifade ettiği kimliklere bir örnektir. Nitekim üçüncü neslin kendini tanımladığı Türk-Alman kimliği, söz konusu karma kimlik aidiyetinin bir örneğidir.

5.4. Misafirlikten Göçmen Aidiyetine

Almanya'da yaşıyan üçüncü nesil Türkiye kökenlilerin kimlik algısının Alman ve Türk toplumlarınca nasıl algılandığı da çalışmada cevap aranan bir soru olmuştur. Göçmen Türkler, Alman toplumunda uzun bir süre *gastarbeiter* (misafir işçi) olarak adlandırılmıştır. Kastoryano (2000, 27), bu terimin Türkleri misafir olarak nitelemekte, onlara yabancı olduklarını ve kendilerinden bir gün Almanya'dan gitmelerinin beklendiğini hatırlatmakta olduğunu ifade etmektedir. Daha sonra *gastarbeiter*'nin yerine kullanılan *auslander* (yabancı) kelimesi de, aslında çok farklı bir anlam taşımamaktadır. Yabancı anlamına gelen bu kelimenin kullanılmaya başlanması, Türklerin Almanya'da kalıcı olduğunu anlaşılması anlamına gelmektedir. Ancak bu, Almanların gözünde Türklerin halen birer yabancı olduğu gerçeğini değiştirmemiştir. Bugünse bu iki kelimenin yerine kullanılan yeni bir terim vardır. “Göçmen kökenli” anlamına gelen *migrationshintergrund* veya “göçmen kökenli Alman” anlamına gelen *Deutsche mit migrationshintergrund* üçüncü nesil için kullanılan terimlerdir. Mülakatlar sırasında katılımcıların verdikleri yanıtlardan bu kelimenin diğer ikisi kadar olumsuz bir anlam taşımadığının düşünöldüğü anlaşılmıştır. Üçüncü nesil, her ne kadar yabancı kökenli olduklarının bir şekilde kendilerine hatırlatılmasından rahatsız olsa da, bu kelimenin kullanımına daha olumlu bakmaktadır. Bu kelimenin kullanımı, şüphesiz, Alman toplumunun göçmenlere yaklaşımıyla ilgili önemli detaylar arz etmektedir. Türklerin “yabancı, misafir” gibi sıfatlarla adlandırılması yerine son yıllarda kökenlerinin farklı bir ülkeye ait olduğunu belirten göçmen kökenli kelimesinin kullanılması, Türkiye

kökenlilerin, özellikle de üçüncü nesil Türkiye kökenlilerin Alman toplumunun bir parçası olarak görülmeye daha yakın olduğunu ifade etmektedir. Alman toplumuna aidiyet hisseden üçüncü nesil, kullanılan bu terimde bir ayırım yapıldığını belirtmekte, ancak daha önce kullanılan terimlere nazaran bunu Almanların yaklaşımında önemli bir değişimin yaşandığına işaret olarak düşünmektedir. Bunun yanı sıra, üçüncü nesil söz konusu terimle ilgili duyduğu rahatsızlığı, kendilerinin göçmen olmadığını ve Almanya toplumunda doğup büyüyen bireyler olduğunu belirterek açıklamaktadır.

5.5. En Tanıdık Yabancılar: Almanlar

Öte yandan Alman toplumunun Türkiye kökenlilerin kimlikleriyle ilgili algısı da, bu bireylerin Türk veya Türk-Alman kimliğine sahip olduğu yönündedir. Gerçekleştirilen mülakatlardan anlaşıldığı üzere, Almanlar, Türkiye kökenlileri Alman olarak görmemekte; onları ya yalnızca Türk, ya da Türk-Alman olarak görmektedir. Bu durumda Alman toplumunda Türkiye kökenlilerin sahip olduğu ulusötesi kimlik algısının bir kesim tarafından benimsendiği anlaşılmaktadır. Ancak katılımcılar arasında etnik kökeninden dolayı Alman toplumunda halen birtakım sorunlarla karşılaştıklarını belirtenlerin yer aldığı düşünüldüğünde, bu algının Alman toplumunda tam anlamıyla mevcut olmadığı görülmektedir.

Ne var ki Türkiye toplumunun da Almanya’da yaşayan Türkiye kökenlileri tam anlamıyla Türk olarak görmediği açıktır. Üçüncü nesil, her ne kadar kendini Türkiye’nin parçası olarak görse de, Türkiye toplumunun bu şekilde düşünmediğini ifade etmektedir. Bu bireyler “Almanca Türk, Avrupalı Türk” gibi sıfatlarla anılmaktadır. Nitekim Türkiye kökenliler, Türkiye’ye gittiklerinde bu algıdan dolayı zaman zaman bazı sorunlar yaşadıklarını da ifade etmektedir.

Türkiye toplumunun Almanya’da yaşayan Türkiye kökenlileri Türk, ama farklı şekilde Türk olarak görmelerinin, ulusötesi kimlik algısını destekler nitelikte bir durum olduğu söylenebilir. Burada dikkat çekilmesi gereken başka bir nokta ise; katılımcıların da kendilerini Türkiye’de yaşayan Türklerden ayırıyor olmalarıdır. Alınan yanıtlardan Türkiye’de yaşayan Türkler ile Almanya’da yaşayan Türkiye kökenliler arasında belirgin farklılıklar olduğu ve bunun hem katılımcılar, hem de Alman ve Türk toplumlar tarafından fark edildiği anlaşılmaktadır.

Bir diğerk yandan bu farkın kimlik inşasında Öteki'nin rolü açısından da önemi büyüktür. Lacancı teoride ifade edildiği üzere öznenin tanımı, kendisinden farklı bir şey yoluyla gerçekleşir (Mansfield, 2006, 60). Ben'in inşası için Öteki'ne gerek duyulduğunu anlatan bu yaklaşım, genel olarak kimlik inşasına dair ortaya konan bütün inşacı teorilerde mevcuttur. Kimlik inşası Almanya'ya yönelen Türk işçi göçü özelinde düşünüldüğünde, başlangıçta söz konusu Öteki'nin Alman toplumu olduğu açıktır. Ancak bugün gelinen noktada, Almanya'da yaşayan Türkiye kökenliler için yalnızca Alman toplumu değil, Türkiye toplumu da bir Öteki konumundadır. Üçüncü neslin kendini her iki topluma ve kültüre ait hissederken, aynı zamanda hem Alman hem de Türkiye toplumundan farklı olduklarını ifade ediyor olmaları, sahip oldukları ulusötesi kimlik algısını destekler nitelikte bulgulardır.

5.6. İki Farklı Toplum, İkili Bir Yaşam Biçimi

Tajfel, sosyal kimlik kuramını anlatırken bireylerin kendilerini, ait olduklarını düşündükleri sosyal grupların üyelik şartları altında tanımladığını ifade etmektedir. Bunu pekiştirdikleri nokta ise söz konusu grupların diğer gruplarla ilişkileridir (Tajfel, 1982, 480'den aktaran Sözen, 1991, 94). Mülakatın son bölümünde üçüncü neslin kendini farklı açılardan iki farklı sosyal grubun, hem Alman hem de Türk toplumunun, özellikleri ile anlatmayı tercih ettiği görülmektedir. Katılımcılar, Türklerin aile ilişkilerinin daha yakın bağlar üzerine kurulduğunu ifade etmekte ve kendi aile ilişkilerinin de bu tür bir yapıya sahip olduğunu anlatmaktadır. Öte yandan iş ilişkileriyle ilgili olaraksa Almanların daha olumlu özelliklere sahip olduğunu düşünmekte ve kendilerini bu konuda Alman toplumuna daha yakın hissetmektedirler. Hatta hissedilen bu yakınlık, alınan yanıtlara göre, iş ortamı tercihlerine de yansımaktadır. Sosyal ilişkiler söz konusu olduğunda ise; verilen yanıtlardan katılımcıların her iki gruba da yakın ilişkilere sahip olduğu anlaşılmaktadır. Katılımcılar, bu bağlamda kendilerini iki farklı sosyal grubun özellikleri ile ifade etmektedir.

Burada; Hogg ve Abrahams'ın (1992, 19) kimlik ile sosyal aidiyetler arasındaki ilişkiye dair ifadelerine değinmekte fayda bulunmaktadır. Buna göre; bireyler, kimliklerini ve kendilerine dair algılarını büyük oranda aidiyet duydukları sosyal kategorilerden almaktadırlar. Nitekim Tajfel'in teoreminde de yer verdiği sosyal gruplar dikkate alındığında, üçüncü neslin yaşam biçimi ve sosyal ilişkilere dair

ifadelerini sahip olduğu ulusötesi kimlik algısıyla örtüştüğü anlaşılmaktadır. Bunun nedeni katılımcıların kendilerini tek bir gruba bağı kalmadan, her iki gruba ait özelliklere yer vererek ifade etmeleridir.

Almanya’da yaşayan üçüncü nesil Türkiye kökenlilerin tamamının, kimliklerini tek bir ulusal aidiyetle tanımlayanlar da dahil olmak üzere, küreselleşme ve göç süreçleriyle birlikte ortaya çıkan ulusötesi toplumsal alanlarda yer aldığını söylemek yanlış olmayacaktır. Bunun nedeni bu çalışmaya katılan, kimliğini Türk aidiyetiyle tanımlayan bireylerin dahi iki toplumda da yer bulan, iki kültürden de izler taşıyan bir yaşam sürmeleri ve kendilerini bir topluma ait hissederken diğ er topluma da zorlanmadan uyum sağlayabilmeleridir. Söz konusu ulusöteciliğ in etkisinin, üçüncü neslin kimlik algısına da büyük oranda yansıdığı gözlemlenmektedir.

6. BÖLÜM: SONUÇ

Bir inşa ürünü olan kimliğin oluşumunda benzerlikleri ifade eden aidiyetler kadar farklılıkların da rolü vardır. Bu farklılıklar ise öteki ile ifade edilir. Ben kimliğinin sınırlarını çizebilmek, onu belirleyebilmek için ihtiyaç duyulan öteki, hem bireysel hem de kolektif kimliklerin inşasında bir gerekliliktir.

Kimlik inşasında temel konuma sahip aidiyet ve öteki kavramları, kimliğin toplumsallığını belirtir. Onun toplumsal yapısı, içinde bulunduğu ya da ait olduğu sosyal kategorilere referans yoluyla ifade edilir. Birey doğduğunda, etrafında önceden belirlenmiş belirli toplumsal yapılar hazır bulunmaktadır. Bu yapılar ırk, etnisite, kültür, milliyet, din gibi önceden belirlenmiş, hazır sosyal yapılardır. Ancak her ne kadar önceden belirlenmiş olsa da, söz konusu yapılar asla durağan değildir; aksine devamlı bir değişim ve dönüşüm içindedir. Bunu sağlayan toplumsal düzeyde etkili siyasal, ekonomik ve tarihsel süreçlerdir. Sosyal yapıların devingenliği, doğaldır ki, kimlik inşasında da kendisine yer bulur. Dolayısıyla kimlik inşası da durağan olmayan, devam eden bir süreci ifade eder. Göç, söz konusu ekonomik ve tarihsel süreçlerden biridir. Bu bağlamda kimliğin inşasına da etki etmektedir.

Bu çalışmada amaçlanan da, göçün kimlik inşasına etkisi bağlamında, yarım asırdan fazla süre önce Almanya'ya giden göçmenlerin torunlarının kimlik algısını araştırmaktır. Bunun için öncelikle kimlik kavramının kuramsal tartışması yapılmış, kimliğin inşa süreci ele alınmıştır. İlk adımı çocuklukta atılan kimlik inşası, iki sosyalleşme aşamasını içerir. Bunun ilki aile içi etkileşimlerle gerçekleşirken, ikincisi ise aileden kopuşu anlatır. Dış dünyayla girilen iletişim sonucu gerçekleşen sosyalleşme süreci, bireyin yaşamı boyunca devam ettiğinden, kimlik inşası da yaşam boyu devam eden ve değişken özelliğe sahip bir süreçtir.

Kimlik inşasındaki ikincil sosyalleşme süreci, kimliğin toplumsal yapısının açık bir göstergesidir. Bu noktada kolektif kimlik türü açıklanmaya çalışılmıştır. Kimliğin

topluluklar düzeyinde ifadesi biçiminde nitelendirebileceğimiz kolektif kimliğin temelinde bulunan aidiyet ihtiyacı, aynı kolektif kimlik içindeki bireyler arasında bağlanma ve bütünleşmeyi sağlar. Bunun bir türü olan ulusal kimlik de, bayrak, toprak, dil gibi belli unsurlar etrafında toplanan bireylerin ortak kimliğini ifade eder.

Çalışmanın devamında göç olgusuna yönelik bir teorik çerçeve çizilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda öncelikle göç teorilerine ve daha sonra uluslararası göçe yer verilmiştir. İlgili başlıklarda anlatıldığı üzere göçü anlatan genel bir teori olmamakla birlikte göçün farklı yönlerini anlatan bazı teorik yaklaşımlar mevcuttur. Bu çalışmada, söz konusu teorik tartışmalardan iki tanesine yer verilmiştir. Bunlar dünya sistemi teorisi ve göç ağları teorisidir.

Dünya sistemi veya diğer adıyla merkez-çevre teorisi Almanya'ya yönelen Türk işçi göçünü tarihsel süreç içinde anlamak bakımından önem arz etmiştir. Bu teoriye göre; özellikle merkezde ve çevrede yer alan ülkelerin birbirine işgücü ve istihdam konularında bağımlılığı mevcuttur; ve Almanya ile Türkiye arasındaki işçi göçü de yine Almanya'nın merkez, Türkiye'nin ise çevre ülke olması ile açıklanmaktadır. Göç ağları teorisine ise, Almanya'ya giden Türk işçilerin kendi aralarında kurdukları ilişkilerin anlaşılması amacıyla yer verilmiştir. Buna göre; bir yerden diğerine göç eden bireyler arasında kurulan ağlar, sonraki gidenlerin kendilerinden öncekilere göre daha az zorluk yaşamalarını sağlarken, gettolaşma ve göçmen topluluklar arasında kurulan dışa kapalı sosyalleşmelere neden olmaktadır.

Daha sonra yer verilen uluslararası göç başlığında ise önce uluslararası göç detaylandırılmış; ardından göç edilen ülkede farklılıkların kontrolü sorunundan ortaya çıkan asimilasyon, entegrasyon ve çokkültürlülük kavramları açıklanmıştır. Uluslararası göçün göç edilen ülke toplumuna etkisi, bu bağlamda anlaşılmaya çalışılmıştır.

Kimlik ve göç tartışmalarının günümüzde en çok etkilendiği olgu, küreselleşmedir. Bu noktada; küreselleşme ile birlikte gelişen iletişim teknolojileriyle mekanın önemindeki azalmaya dikkat çekilmiştir. Söz konusu azalma, gerek kimlik gerekse göç kavramını büyük oranda etkilemiş ve ortaya ulusötesi toplumsal alanlar çıkmıştır. Ulusötesi toplumsal alanlar, genel olarak bireylerin aynı anda tek bir ulusal aidiyete bağlı kalmadan, birden fazla ülkeyle kurdukları bağ sonucu oluşan sosyal alanlar olarak açıklanabilir.

Çalışmanın bu bölümünde ulusötesi toplumsal alanlarda yer alan bireylerin özellikleri tartışılmıştır. İki dil bilen ve hem göç alan hem de göç veren ülke ile bağlarını sürdüren bu bireylerin kimlikleri mekandan bağımsızdır. Bu noktada geçmişte kullanılan diaspora kavramına da dikkat çekilmiş ve artık bu kavramın yerini ulusötecilik kavramının aldığı üzerinde durulmuştur.

Daha sonra Almanya'ya yönelen Türk işçi göçünün tarihine bakılmış, bu süreçte yaşanan dönüm noktalarına yer verilmiştir. 1961 yılında başlamış olan Almanya'ya Türk işçi göçü, 1973 yılındaki aile birleşmesi yasası ile birlikte yeni bir boyut kazanmıştır. Öteki imgesinin çoğunluk halde bulunduğu bir ülkeye gitmeyi anlatan uluslararası göç, bu örnekte Almanya'ya giden Türkler için Alman kimliğini öteki olarak görmek ve kendi kimliklerini bu Öteki'den farkları üzerine inşa etmek anlamına gelmiştir. Bu açıdan Almanya'ya ilk giden Türk işçilerin, kimlik inşalarında bu farklara ve Türk kimliğinin belirgin unsurlarına vurgulu bir şekilde yer verdiklerini söylemek mümkündür. Bu durum, göçmen işçilerin çocuklarından oluşan ikinci nesil için de kısmen söz konusudur.

Gerçekleştirilen mülakatların analiz edildiği dördüncü ve beşinci bölümlerde ise Almanya'da yaşayan üçüncü nesil Türkiye kökenlilerin kimlik algılarının ne olduğu sorusuna yanıt aranmıştır. Çalışmanın temel sorunsalı Almanya'da yaşayan üçüncü nesil Türkiye kökenlilerin ben kimliğinin inşasında Öteki'nin rolünü araştırmaktır. Bu bağlamda, giriş bölümünde üçüncü nesil bireylerin kimlik inşasının, Öteki'nin unsurlarının aktif rol aldığı bir senteze dönüşüp dönüşmediği sorusu sorulmuştur. Katılımcılardan alınan yanıtlar doğrultusunda ulaşılan sonuç ise üçüncü nesil bireylerin Öteki'ye dair algılarının birinci ve ikinci nesle göre daha farklı olduğu, Öteki'ni kendine daha yakın konumlandığı ve kendi kimlik inşasında öteki ile ortak paydalarda bulunduğu görülmüştür.

Her iki kültüre ve topluma da uyum sağlayan üçüncü nesil, bu bakımdan ulusötesi toplumsal alanlarda yer almaktadır. Katılımcıların tamamının her iki kültüre de ait özellikler barındıran bir yaşam sürdürdükleri ve büyükanne ve büyükbabaları için öteki konumundaki Alman kimliğinin özelliklerine kendi kimlik inşalarında yer verdikleri gözlemlenmiştir. Nitekim çalışmaya katılan bireylerin yüzde 75'i kendilerini Türk-Alman kimliğiyle tanımlamıştır.

Çalışmada yanıt aranan başka bir soru ise Türk ve Alman toplumlarının göçmen kökenlilerin kimlik algılarına bakış açılarıdır. Katılımcıların verdiği yanıtlara göre; ne Alman toplumu göçmen kökenlileri kendileri gibi Alman, ne de Türk toplumu kendileri gibi Türk görmektedir. Daha önce de ifade edildiği gibi burada farklı bir şekilde Alman ya da farklı bir şekilde Türk olma durumu söz konusudur. Toprakta bağımsız ulusötesi bir aidiyetin mevcut olduğu bu durumda üçüncü nesil bireylerin kendilerini tanımladıkları Türk-Alman kimliği, her iki ulusa da ait olma durumunu anlatmaktadır.

1961 yılında Almanya'ya ilk Türk göç dalgası gerçekleştiğinde kimse bunun nesiller sürecek bir toplumsal değişimin ilk adımı olduğunu tahmin etmemişti. Ancak göç, çoğu zaman sonuçlarının tam anlamıyla öngörülemediği bir süreci yansıtır. Bugün Almanya'da okuyan, çalışan, üreten ve sayıları her geçen gün artmakla birlikte yüz binlerle ifade edilen, çift dilli Türkiye kökenli gençler bulunmaktadır. Ve bu gençlerin, kendilerinden üç nesil önce ilk göçü gerçekleştiren akrabalarından çok farklı bir şekilde geliştirdikleri bir kültür ve kimlik algısı mevcuttur. Kimliklerinin inşa sürecinde hem Almanya'ya, hem de Türkiye'ye yer veren üçüncü nesil, sonuç olarak ulusal kimliklerden bağımsız ama onlarla yakın bir ilişki içinde olan ulusötesi bir kimlik algısına sahiptir.

KAYNAKÇA

- Abadan-Unat, Nermin. 2002. **Bitmeyen Göç: Konuk İşçilikten Ulus-ötesi Yurttaşlığa**.1.bs. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Aksoy, Zeynep. 2012. Uluslararası Göç ve Kültürlerarası İletişim, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, c.5, s.20: 292-303.
- Altun, Nurullah. 2013. Modern Türkiye’de Kimlik: Kürt Kimliğinden Kürt Sorununa. **Akademik İncelemeler Dergisi**, c.8 s.2: 45-67.
- Altunoğlu, Mustafa. 2005. Küresel ve Yerel Arasındaki Geçişlilikler ve Melez Kimlikler. **Düşünen Siyaset**, s.21: 221-245.
- Anspach, Renee. 1979. From Stigma to Identity Politics: Political Activism among the Physically Disabled and Former Mental Patients. **Social Science & Medicine Medical Psychology and Medical Sociology**. 13A (6), December: 765-73.
- Assman, Jan. 2001. **Kültürel Bellek; Eski Yüksek Kültürlerde Yazı, Hatırlama ve Politik Kimlik**, çev. Ayşe Tekin, 1. bs. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Aşkın, Muhittin. 2007. Kimlik ve Giydirilmiş Kimlikler. **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, c.10 s.2.: 213-220.
- Basch, Linda, Nina Glick Schiller, Christina Szanton Blanc. 1994. **Nations Unbound: Transnational Projects and the Deterritorialized Nation-State**, 1st ed. London: Routledge.
- Bauböck, Rainer. 1998. The Crossing and Blurring of Boundaries in International Migration; Challenges for Social and Political Theory. **Blurred Boundaries: Migration, Ethnicity, Citizenship**, ed. Rainer Bauböck, John Rundell. 1st ed. Aldershot: Ashgate Publishing.
- Bauman, Zygmunt. 1998. From Pilgrim to Tourist; A Short History of Identity. **Questions of Cultural Identity**, 2nd edition, ed. Stuart Hall, Paul Du Gay. London: Sage Publications: 18-36.

- Baumeister, Roy F. 1986. **Identity, Cultural Change and the Struggle for the Self.** 1st ed. New York: Oxford University Press.
- Benford, Robert D., David A. Snow. 2000. Framing Processes and Social Movements: An Overview and Assessment. **Annual Review of Sociology.** vol. 26: 611-639.
- Benhabib, Seyla. 1999. Sexual Difference and Collective Identities: The New Global Constellation. **Signs.** Vol. 24, No. 2.:335-361
- Berger, Peter L., Thomas Luckmann. 1991. **The Social Construction of Reality; A Treatise in the Sociology of Knowledge.** 1st ed. Londra: Penguin Books.
- Bernstein, Mary. 2005. Identity Politics. **Annual Review of Sociology.** vol.31: 47-74.
- Bilgin, Nuri. 2001. **İnsan İlişkileri ve Kimlik.** 1. bs. İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- _____. 2007. **Kimlik İnşası.** 1. bs. Ankara: Aşina Kitaplar.
- Billig, Michael. 2002. **Banal Milliyetçilik.** çev. Cem Şişkolar, 1. bs. İstanbul: Gelenek Yayıncılık.
- Blubaker, William Rogers. 2008. Fransa ve Almanya'da Göç, Vatandaşlık ve Ulus-Devlet: Karşılaştırmalı Bir Tarihsel Çözümleme, **Vatandaşlığın Dönüşümü, Üyelikten Haklara,** İstanbul: Metis Yayınları: 55-91.
- Buckingham, David. 2008. Introducing Identity. **Youth, Identity, and Digital Media.** ed. David Buckingham, Cambridge: The MIT Press: 1-24.
- Canatan, Kadir. 1990. **Göçmenlerin Kimlik Arayışı; Konuk İşçilikten Yerleşik Göçmenliğe,** İstanbul: Endülüs Yayınları.
- Castles, Stephen, Mark Miller. 2008. **Göçler Çağı Modern Dünyada Uluslararası Göç Hareketleri.** çev. Bülent Uğur Bal, İbrahim Akbulut. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Cohen, A. Paul **Topluluğun Simgesel Kuruluşu.** çev. Mehmet Küçük, 1.bs. Ankara: Dost Kitabevi.
- Connolly, William E. 2002. **Identity and Difference; Democratic Negotiations of Political Paradox.** London: University of Minnesota Press.
- Faist, Thomas, Jürgen Gerdes, Beate Rieple. 2006. Dual Citizenship as a Path-Dependent Process, **Rethinking Migration; New Theoretical and**

- Empirical Perspectives**, 1st ed.,ed. Alejandro Portes, Josh DeWind, New York: Berghahn Books:90-121.
- Faist, Thomas. 2004. The Border-Crossing Expansion of Social Space: Concepts, Questions and Topics, **Transnational Social Spaces; Agents, Networks and Institutions**, ed. Thomas Faist, Eyüp Özveren, Aldershot: Ashgate: 1-36.
- Garnham, Nicholas. 1995. Comments on John Keane's 'Structural Transformations of the Public Sphere'. **The Communication Review**, Vol I(1): 23-25.
- Ghorashi, Halleh. How Dual is Transnational Identity? A Debate on Dual Positioning of Diaspora Organizations. **Culture and Organization**, Vol. 10(4): 329-340.
- Giddens, Anthony. 2010. **Modernite ve Bireysel-Kimlik: Geç Modern Çağda Benlik ve Toplum**. çev. Ümit Tatlıcan. 1. bs. İstanbul: Say Yayınları.
- Habermas, Jürgen. 1996. Demokratik Anayasal Devlette Tanınma Savaşımı, **Çokkültürcülük – Tanınma Politikası**, 1.bs.ed. Amy Gutmann, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları: 113-145.
- _____. 1999. **“Öteki” Olmak, “Öteki”yle Yaşamak**, çev. İlknur Aka. 1. bs. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- _____. 2003. **Kamusallığın Yapısal Dönüşümü**, çev. Tanıl Bora, Mithat Sancar, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Hall, Stuart. 1997. Cultural Identity and Diaspora. **Identity and Difference**, ed. Kathryn Woodward, London: Sage Publications: 222-237
- _____. 1998. Eski ve Yeni Kimlikler, Eski ve Yeni Etniklikler. **Kültür, Küreselleşme ve Dünya Sistemi**. Der: Anthony D. King, Çev: Gülcan Seçkin, Ümit Hüsrev Yolsal. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınevi: 63-96.
- _____. 2000. The Question of Cultural Identity, **Modernity and Its Futures**, ed. Stuart Hall, David Held, Don Hubert, Kenneth Thompson, Londra: Blackwell Publishers: 595-634.
- Harvey, David. 1997. **Postmodernliğin Durumu**. çev. Sungur Savran, 1. bs.İstanbul: Metis Yayınları.

- Hogg, Michael A., Dominic Abrams. 1992. **Social Identifications: A Social Psychology of Intergroup Relations and Group Processes**. 1st ed. New York: Routledge.
- İçduygu, Ahmet. 2009. International Migration and Human Development in Turkey, **UNDP Human Development Research Paper**, 2009/52.
- Kadıoğlu, Ayşe. 2008. Vatandaşlık: Kavramın Farklı Anlamları, **Vatandaşlığın Dönüşümü: Üyelikten Haklara**, der. Ayşe Kadıoğlu İstanbul: Metis Yayınları: 21-30.
- _____. 2008. Vatandaşlığın Ulustan Arındırılması: Türkiye Örneği, **Vatandaşlığın Dönüşümü; Üyelikten Haklara**, İstanbul: Metis Yayınları: 31-54.
- Karaduman, Sibel. 2010. Modernizmden Postmodernizme Kimliğin Yapısal Dönüşümü. **Journal of Yaşar University**. vol.17, no:5: 2886-2899.
- Kastoryano, Riva. 2000. **Kimlik Pazarlığı, Fransa ve Almanya’da Devlet ve Göçmen İlişkileri**. çev. Ali Berktaş. 1.bs. İstanbul: İletişim Yayınları.
- _____. 2007. Alman Birliğini Yeniden Tanımlamak: Milliyetten Vatandaşlığa, **Vatandaşlık ve Etnik Çatışma; Ulus Devletin Sorgulanması**, haz. Haldun Güllalp, çev. Ebru Kılıç, İstanbul: Metis Yayınları, 35-58.
- Keane, John. 1995a. Structural Transformations of the Public Sphere, **The Communication Review**, vol.1 is.1 Amsterdam: Overseas Publishers Association: 1-22.
- _____. 1995b. A Reply to Nicholas Garnham. **The Communication Review**.vol.1 is.1: 27-31.
- Kılıçbay, Mehmet Ali. 2003. Kimlikler Okyanusu. **Doğu-Batı, “Kimlikler”**, Ankara: Doğu-Batı Yayınları. s.23, Mayıs-Temmuz:155 - 159
- Koray, Sedef. 1993. **Türkiye’den Avrupa Topluluğuna Göç Hareketleri, Türkiye Araştırmalar Merkezi**, Ankara: Elit Yayın.
- Maalouf, Amin. 2005. **Ölümcül Kimlikler**, çev. Aysel Bora, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Mansfield, Nick. 2006. **Öznellik; Freud’dan Haraway’e Kendilik Kuramları**. çev. H. Çetinkaya, R. Durmaz, İzmir: Ara-lık Yayınları.
- Martin, Philip L. 1991. **Bitmeyen Öykü: Batı Avrupa’ya Türk İşçi Göçü**, Ankara: Uluslararası Çalışma Örgütü.

- Massey, Douglas S. 2012. Towards an Integrated Model of International Migration, **Eastern Journal of European Studies**, Vol.2, Is.2: 9-35.
- Melucci, Alberto. 1989. **Nomads of the Present: Social Movements and Individual Needs in Contemporary Society**. California: Hutchinson Radius.
- Özbek, Çağlar. 2008. Madonna'nın Feminizmi: Postmodern Bir Kimlik Sorunsalı. **Toplum ve Demokrasi**, c.2 s.4, Eylül-Aralık: 91-106.
- Portes, Alejandro, Luis E. Guarnizo, Patricia Landolt. 1999. The Study of Transnationalism: Pitfalls and Promise of an Emergent Research Field, **Ethnic and Racial Studies**, s.22, c.2.:217-237.
- Pries, Ludger. 1999. New Migration in Transnational Spaces. **Migration and Transnational Social Spaces**, ed. Ludger Pries. Aldershot: Ashgate Publishing: 1-36.
- Ravenstein, Ernst Georg. 1889. The Laws of Migration. **Journal of the Royal Statistical Society**, s.52 c.2 (2003): 241-305.
- Robertson, Roland. 1999. **Küreselleşme; Toplum Kuramı ve Kültür**, çev. Ümit Hüsrev Yolsav. 1.bs. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Rupp, Leila J., Verta Taylor. 1999. Forging Feminist Identity in an International Movement: A Collective Identity Approach to Twentieth-Century Feminism. **Signs**. vol. 24, no. 2.: 363-386
- Rutherford, Jonathan. 1998. Yuva Denilen Yer: Kimlik ve Farklılığın Kültürel Politikaları. **Kimlik; Topluluk, Kültür, Farklılık**. ed. Jonathan Rutherford, çev. İrem Sağlamer. İstanbul: Sarmal Yayınevi: 7-29.
- Sassen, Saskia. 2000. **Guests and Aliens**. New York: New Press.
- _____. 2001. **The Global City: New York, London, Tokyo**. 2nd ed. Princeton: Princeton University.
- Schlesinger, Philip. 1994. **Medya, Devlet ve Ulus; Siyasal Şiddet ve Kolektif Kimlikler**. çev. Mehmet Küçük İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Smith, Anthony. 2010. **Milli Kimlik**, çev. Bahadır Sina Şener. 6. bs. İstanbul: İletişim Yayınları.

- Sönmez-Selçuk, Senem. 2012. Postmodern Dönemde Farklılığın Kutsanması ve Toplumun Parçacılaştırılması: ‘Öteki’ ve ‘Ötekileştirme’. **Sosyoloji Araştırmaları Dergisi**, c.15. s.2: 77-99.
- Sözen, Edibe. 1991. Sosyal Kimlik Kavramı’nın Sosyolojik ve Sosyal Psikolojik Bir İncelemesi. **Sosyoloji Konferansları Dergisi**. s.23: 93-108.
- Şahin, Birsen. 2010. **Almanya’daki Türkler; Misafir İşçilikten Ulusötesi (Transnasyonel) Bağların Oluşumuna Geçiş Süreci**, Ankara: Phoneix Yayınevi.
- Şimşek, Doğuş. 2016. **Uluslararası Kimlikler; Londra’da Kıbrıslı Türk, Kürt ve Türk Göçmen Çocukları**, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2016.
- Taylor, Charles. 1996. Tanınma Politikası, **Çokkültürcülük**, ed. Amy Gutmann, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları: 42-85.
- Toksöz, Gülay. 2006. **Uluslararası Emek Göçü**. 1.bs. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Türkbağ, Ahmet Ulvi. 2003. Kimlik, Hukuk ve Adalet Sorunu. **Doğu-Batı Dergisi**. Mayıs-Temmuz. s.23: 209-216.
- Waldinger, Roger D., David Scott Fitzgerald. 2004. Transnationalism in Question, **American Journal of Sociology**, c.5, s.109: 1177-1195.
- Wallerstein, Immanuel. 1974. **The Modern World System: Capitalist Agriculture and the Origins of the World Economy in the Sixteenth Century**. 1st ed. New York: Academic Press.
- Waters, Malcolm. 1995. **Globalization**, 1st ed. New York: Routledge.
- Weeks, Jeffrey. 1998. Farklılığın Değeri. **Kimlik; Topluluk, Kültür, Farklılık**, ed. Jonathan Rutherford, çev. İrem Sağlamer. İstanbul: Sarmal Yayınevi: 85-100.
- Yalçın, Cemal. 2004. **Göç Sosyolojisi**, Ankara: Anı Yayıncılık.

EKLER

Ek 1. Araştırma kapsamında uygulanan mülakat

Yaş:

Cinsiyet:

Dil

- 1- Anadiliniz nedir?
- 2- Hangi dilleri ne seviyede biliyorsunuz?
- 3- Günlük hayatta hangi dili yoğun olarak kullanıyorsunuz?
- 4- Ev içinde hangi dili yoğun olarak kullanıyorsunuz?
- 5- Kendinizi en rahat hangi dilde ifade ediyorsunuz?

Din

- 6- Herhangi bir dine inanıyor musunuz?
- 7- Dini inancınız nedir?
- 8- Dini ritüel alışkanlığınız var mı?
- 9- Bu ritüelleri ne sıklıkta yerine getiriyorsunuz?

Kültür

- 10- Alman kültürü size ne ifade ediyor?
- 11- Türk kültürü size ne ifade ediyor?
- 12- Kendinizi hangi kültüre daha yakın hissediyorsunuz? Neden?
- 13- Kutladığınız bayramlar var mı? Varsa bu bayramları nasıl kutluyorsunuz?
- 14- Türkiye'ye gidiyor musunuz? Ne sıklıkta?
- 15- Türkiye'de yaşamayı düşünür müsünüz?
- 16- Almanların yaşam biçimleriyle ilgili ne düşünüyorsunuz?
- 17- Türklerin yaşam biçimleriyle ilgili ne düşünüyorsunuz?
- 18- Almanları ve Türkleri birbirinden ayıran şeyler nelerdir?
- 19- Alman toplumunun yaşayışıyla ilgili gözlemlerinizi anlatır mısınız?

- 20- Türkiye toplumunun yaşayışıyla ilgili gözlemlerinizi anlatır mısınız?
- 21- Almanların aile yapısı ve sosyal ilişkilerini anlatır mısınız?
- 22- Türklerin aile yapısı ve sosyal ilişkilerini anlatır mısınız?

Sosyal Çevre

- 23- Arkadaş çevrenizi seçerken hangisine daha çok önem verirsiniz?
Aşağıdakileri önem sırasına göre sıralayın:
- Aynı anadili konuşmak
 - Aynı dine inanmak
 - Aynı etnisiteye mensup olmak
 - Aynı kültüre sahip olmak
 - Göçmen kökenli olması
- 24- Bir Alman ile evlenmeye nasıl bakıyorsunuz?

Kimliğe Bakış

- 25- Kimlik dendiğinde aklınıza ne geliyor?
- 26- Kendinizi tam olarak hangisiyle tanımlıyorsunuz?
- Türk,
 - Alman,
 - Türk-Alman?
 - Neden? Peki kendinizi ait hissettiğiniz bu kimliğin Alman toplumu tarafından nasıl algılandığını düşünüyorsunuz?
- 27- Sizin kimliğinizi oluşturan ve sizi başkalarından ayıran özellikler neler?
- 28- Kendinizi Türkiye'nin bir parçası olarak görüyor musunuz? Bunun Türkiye'de yaşayanlar tarafından nasıl algılandığını düşünüyorsunuz?
- 29- Kendinizi Almanya'nın bir parçası olarak görüyor musunuz? Bunun Almanlar tarafından nasıl algılandığını düşünüyorsunuz?
- 30- Kendinizi Avrupa'nın bir parçası olarak görüyor musunuz?
- 31- Etnik kökeninizin yaşadığınız toplum içinde size artıları veya eksileri var mı? Varsa bunları anlatır mısınız?
- 32- Göçmen olmanızın Türkiye toplumu içinde size artıları veya eksileri var mı? Varsa neler?

Ek 2. Mülakat yapılan katılımcıların listesi

- C.K.,Erkek, 26, Frankfurt, mülakatı yapan Aslıhan Yurdakul, 17 Mart 2017.
- D.Ö., Kadın, 21, Berlin, mülakatı yapan Aslıhan Yurdakul, 18 Mart 2017.
- D.A., Kadın, 20, Berlin, mülakatı yapan Aslıhan Yurdakul, 21 Mart 2017.
- C.K., Kadın, 24, Frankfurt, mülakatı yapan Aslıhan Yurdakul, 21 Mart 2017.
- D.Y., Kadın, 19, Hamburg, mülakatı yapan Aslıhan Yurdakul, 27 Mart 2017.
- G.Y., Kadın, 20, Düsseldorf, mülakatı yapan Aslıhan Yurdakul, 29 Mart 2017.
- G.Ş., Kadın, 26, Duisburg, mülakatı yapan Aslıhan Yurdakul, 30 Mart 2017.
- G.K., Kadın, 21, Berlin, mülakatı yapan Aslıhan Yurdakul, 4 Nisan 2017.
- M.G., Kadın, 26, Albstadt, mülakatı yapan Aslıhan Yurdakul, 4 Nisan 2017.
- R.K., Kadın, 25, Stuttgart, mülakatı yapan Aslıhan Yurdakul, 5Nisan 2017.
- S.Ş., Kadın, 21, Bochum, , mülakatı yapan Aslıhan Yurdakul, 12Nisan 2017.
- T.G., Erkek, 24, Essen, mülakatı yapan Aslıhan Yurdakul, 17 Nisan 2017.
- U.K., Erkek, 24, Duisburg, mülakatı yapan Aslıhan Yurdakul, 18 Nisan 2017.
- İ.Ç., Erkek, 25, Hamburg,, mülakatı yapan Aslıhan Yurdakul, 19 Nisan 2017.
- B.Ç., Erkek, 20, Hamburg, mülakatı yapan Aslıhan Yurdakul, 24 Nisan 2017.
- S.T., Erkek, 25, Cuxhaven, mülakatı yapan Aslıhan Yurdakul, 4 Mayıs 2017.
- A.L., Erkek, 23, Würzburg,, mülakatı yapan Aslıhan Yurdakul, 5 Mayıs 2017.
- A.G., Erkek, 24, Mannheim, mülakatı yapan Aslıhan Yurdakul, 12 Mayıs 2017.
- P.H., Erkek, 19, Mannheim, mülakatı yapan Aslıhan Yurdakul, 14 Mayıs 2017.
- S.K., Erkek, 24, Düsseldorf, mülakatı yapan Aslıhan Yurdakul, 17 Mayıs 2018.
- A.Y., Erkek, 26, Frankfurt, mülakatı yapan Aslıhan Yurdakul, 19 Mayıs 2018.

ÖZ GEÇMİŞ

25.02.1992 İstanbul doğumlu Aslıhan Yurdakul, 2013 yılında Yıldız Teknik Üniversitesi, Yabancı Diller Eğitimi Anabilim Dalı, İngilizce Öğretmenliği Bölümünden mezun oldu. 2014 yılında aynı üniversitede Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümünde yüksek lisans eğitimine başlayan Yurdakul, halen bu okulda eğitimine devam etmektedir.